

EPİSTEMİK REGRESS (SONSUZ GERİLEME) PROBLEMİ

Asım DİLMAÇÜNAL

Aralık 2017

DENİZLİ

EPİSTEMİK REGRESS (SONSUZ GERİLEME) PROBLEMİ

Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Felsefe Anabilim Dalı
Sistematik Felsefe ve Mantık Programı

Asım DİLMAÇÜNAL

Danışman: Prof. Dr. Fatih Sultan Mehmet ÖZTÜRK

Aralık 2017
DENİZLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Felsefe Anabilim Dalı, Sistematik Felsefe ve Mantık Bilim Dalı öğrencisi Asım DİLMAÇÜNAL tarafından Prof. Dr. Fatih Sultan Mehmet ÖZTÜRK yönetiminde hazırlanan “Epistemik Regress (Sonsuz Gerileme) Problemi” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 27.12.2017 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Milay KÖKTÜRK

Jüri Başkanı

Prof. Dr. Nebil REYHANI

Jüri Üyesi

N. Reyhani

Prof. Dr. Fatih Sultan Mehmet ÖZTÜRK

Jüri Üyesi

F. Öztürk

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun *10/01/2018* tarih ve *02/06* sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet Vefa NALBANT

Müdür

M. Vefa Nalbant

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza

Asım DİLMAÇÜNAL

ÖN SÖZ

Bu tez, çağdaş dönemde epistemoloji içerisinde sıkça üzerinde durulan *Epistemik Gerileme Problemi*'ni konu edinmektedir. Problem ile ilişkili olarak, iki önemli çözüm girişimi sunan temelcilik (foundationalism) ve uyumculuk (coherentism) teorileri de bu bağlamda çalışmanın içeriğinde ele alınmıştır. Aynı zamanda, problem karşısında farklı alternatifler olan foundherentism ve sonsuzculuk (infinetism) yaklaşımları da kabaca özetlenmiştir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında emeği geçenlere teşekkürü bir borç bilirim.Öncelikle, yaşamım boyunca maddi ve manevi desteklerini arkamda hep hissettiğim, gözlerimin içerisine her baktıklarında mutluluklarını gördüğüm ve aynı hissiyatı paylaştığım anne ve babama teşekkür ederim. Tez sürecinde benim heyecanımı paylaşan aile üyelerime de teşekkür ederim.

İkinci olarak çalışmanın biçimsel olarak incelenmesinde emeği olan, bilgisayar ile ilgili işlemlerde sabırla desteğini esirgemeyen, her daim yanımda yer alan ve mümkün olduğunca yanımda olacağım kardeşim Kemal Anıl DİLMAÇÜNAL'a teşekkür ederim.

Tezimin İngilizce çevirilerinde yardımcı olan, çalışmamı okuma sabrı gösteren, eleştirileri ile katkı sunan Faruk YORGUN ve yine tezimi okuyarak eleştirilerini esirgemeyen Murat BAYRAM, kalender dostlarım aynı zamanda mesai arkadaşlarım, sizlere de teşekkür ederim. Ayrıca, lisans ve yüksek lisans öğretimimde katkılarını unutamayacağım tüm Pamukkale Üniversitesi Felsefe Bölümü üyelerine teşekkür ederim.

Son olarak, çalışmanın seçiminden gelişip sonuçlanmasına kadar geçen sürede desteğini her zaman hissettiren, her görüşmemizde çalışmamla ilgili yapıcı eleştirilerde bulunan, zamanını, bilgi ve tecrübesini asla esirgemeyen, “Bir akademisyen nasıl olmalı?” sorusunun yanıtını ilk karşılaştığım andan itibaren aldığım, bu işi yapmaya devam ettiğim sürece çalışma azmini örnek alacağım; çok değerli hocam, danışmanım, saygıdeğer, kıymetli Prof. Dr. Fatih Sultan Mehmet ÖZTÜRK'e çok teşekkür ederim.

Asım DİLMAÇÜNAL

Aralık-2017

ÖZET

EPİSTEMİK REGRESS (SONSUZ GERİLEME) PROBLEMİ

Dilmaçunal, Asım

Yüksek Lisans Tezi

Felsefe ABD

Sistemantik Felsefe ve Mantık Programı

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Fatih Sultan Mehmet ÖZTÜRK

Aralık 2017, VII + 82 Sayfa

Bizler, inançlarımızı, belirli nedenler temelinde kabul ederiz. Ancak, inancın bilgi statüsüne erişmesi, bu nedenlerin de temellendirilmesine bağlıdır. Bu, nedenlerin nedenini aramak anlamına gelir. Böyle bir durumda ise öznenin sonsuz bir gerileme tehlikesi ile karşı karşıya kalması kaçınılmazdır. Öyleyse inançlara bilgi statüsü kazandıracak nedensel dizge ne tür bir yapıya sahip olmalıdır? Bir inancın gerekçelendirilmesi söz konusu olduğu zaman nedenlerin gerilemesinin önü bir noktada kesilebilir mi? Bu talep üç şekilde karşılanabilir. Yapı ya sonludur ya sonsuzdur ya da daireseldir. Kabaca, *sonsuz gerileme problemi* bu talebin nasıl karşılanacağı meselesidir.

Problem karşısında, yapının sonlu olduğunu ileri süren teori, *temelcilik* olarak karşımıza çıkar. Temelcilik, birtakım ayrıcalıklara sahip *temel inançlar* öne sürer. Sonsuz bir gerileme tehlikesi bu inançlar ile son bulur. Uyumculuk için ise, inançlardan ziyade *inanç sistemi* önem arz eder. İnanç sistemi içerisinde bir nedene birden fazla kez başvurulabilir. Bu döngüsel bir gerekçelendirmeye işaret eder. Böylece uyumculuk, nedensel dizgenin döngüsel de olabileceği fikri temelinde sonsuz gerileme ile başa çıkmayı dener. Sonsuz gerileme problemi ile ilgili önemli tartışmalar, *temelcilik* ve *uyumculuk* teorileri bağlamında açığa çıkar. Bu çalışma temelcilik, uyumculuk karşıtlığına odaklanacaktır. Sonsuz gerileme problemi karşısında üç seçeneğin herhangi birinin kabul edilmesi kolay değildir. Burada, temelciliğin, opsiyonun geliştirilmesi şartıyla, nedenlerin gerilemesinin önünü kesebileceği savunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sonsuz Gerileme Problemi, Gerekçelendirme, Neden, Temelcilik, Temel İnanç, Uyumculuk, Tutarlılık.

ABSTRACT

THE PROBLEM OF EPISTEMIC REGRESS

Dilmaçunal, Asım

Master Thesis

Philosophy Department

Systematic Philosophy and Logic Programme

Advisor of Thesis: Prof. Dr. Fatih Sultan Mehmet ÖZTÜRK

December 2017, VII + 82 Pages

A Subject accepts a belief on the basis of particular reasons. The access of belief to the status of knowledge depends on finding some ground for these reasons. But it means to search the reason of reasons. In this case, it is inevitable for the subject to be faced with the danger of the infinite regress. What kind of structure has this series of reasons that provide the status of knowledge to belief? Is it possible to end the regress of reasons when it comes to justify a belief? There are three possible options to terminate the regress of reasons: The structure is either finite or infinite or circular. Roughly, the infinite regress problem is the issue of how to meet this demand.

The theory of foundationalism claims that the structure is finite. Foundationalism puts forwards some *basic beliefs* that have some privileges. The danger of an infinite regress problem ends up by accepting these beliefs. In coherentism, on the other hand, *the belief system* is more important rather than the beliefs. It is possible to use a reason more than one time in the belief system. This involves circular justifiers option. Thus, coherentism tries to cope with the infinite regress by suggesting that the series of reason scan be circular. The theories of *foundationalism and coherentism* concerning infinite regress problem constitutes an important controversy in epistemology. This study will focus on the foundationalism and coherentism controversy. It is not easy to choose one of these three options aboutthe infinite regress problem. Here, it will be argued that foundationalism can end up regress of the reasons provided that the foundationalist option is developed.

Keywords: Regress Problem, Justification, Reason, Foundationalism, Basic Belief, Coherentism, Consistency.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SONSUZ GERİLEME PROBLEMİ

I.BÖLÜM: YAPI PROBLEMİ.....	7
1.1. Temel Sorular ve Önermesel Bilgi	7
1.2. Neden ve Gerekçelendirme İlişkisi	9
1.3. Epistemik Gerileme Problemi	10

İKİNCİ BÖLÜM

TEMELCİLİK

2.BÖLÜM: SONSUZ GERİLEME PROBLEMİ VE TEMELCİLİK	16
2.1. Temelciliğin Tarihsel Aralığı	21
2.2. Temelcilik ve Temel İnançlar.....	30
2.3. Katı ve İlimli Temelcilik	37
2.4. Temel İnançlar Temel Olmayan İnançlara Nasıl Gerekçelendirme Sağlar.....	40
2.5. Sonsuz Gerileme ve Temelcilik için Argümanlar	41
2.6. Temelciliğe Getirilen Bazı İtirazlar	43
2.6.1. Temel İnançların Sınırlılığı	44
2.6.2. Duyu ve Gözleme Dayalı İnançların Apaçık Güvenilir Olmadığı İtirazı	44
2.6.3. Keyfilik İtirazı	45
2.6.4. Bonjour'un Temelciliğe İtirazı	47
2.6.5. Sellarscı Dilemma	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

UYUMCULUK

3.BÖLÜM: SONSUZ GERİLEME PROBLEMİ VE UYUMCULUK	51
3.1. Uyumculuğun Savunucuları	53
3.2. Uyumculuğun Temel Tezi.....	57

3.3. Uyumculuğun Berraklaştırılması.....	59
3.4. Uyumun Belirlenmesi.....	61
3.5. İma Etme ve Açıklama Olarak Uyum	65
3.6. Uyumculuğu Destekleyen Argümanlar	67
3.6.1. Artan Olasılık Argümanı	68
3.6.2. Uyumun Gerekçeleştirme İçin Gerekli Olduğuna Dair Argümanlar	71
3.6.2.1. Yalnızca İnançlar Diğer İnançları Gerekçelendirebilir	71
3.6.2.2. Gerekçelendirilmiş Arka Plan İnançlarına ya da Gerekçelendirilmiş Meta İnançlara İhtiyaç	72
3.7. Uyumculuğa Yönelik Bazı İtirazlar	72
3.7.1. Girdi ve İzolasyon İtirazı.....	73
3.7.2. Alternatif Tutarlı Sistemler Argümanı	73
3.7.3. Önsöz Paradoksu	74
3.7.4. Karşı Örnekler	74
SONUÇ	75
KAYNAKÇA	79
ÖZGEÇMİŞ.....	82

GİRİŞ

Bilginin neliği konusu, Antik dönemden itibaren felsefe tarihi içerisinde tartışılmıştır. Antik dönemde özellikle bilgiye yönelik araştırmalarda bulunan sofistler, açık ya da kapalı bir biçimde, bilgi-duyum ilişkisi, bilgi-insan ilişkisi (bilginin insana göre değişiklik gösterip göstermemesi), bilginin imkânı gibi konularda önemli tartışmalarda bulunmuşlardır. Sofistler her ne kadar bazı araştırmalar ve açıklamalarda bulunsalar da bilgi kavramını en sistemli biçimde ele alan Platon'dur. Platon, diyaloglarında özellikle bilgi konusunu derinlemesine bir şekilde işlemiş ve bilgi meselesi üzerine ciddi tartışmalar yapmıştır. Ancak en kapsamlı şekilde bilgi kavramını tartıştığı diyalogu *Theaetetos* olmuştur.¹ Söz konusu eserde yer alan *bilgi, gerekçelendirilmiş doğru inançtır* savı üzerinde tam bir uzlaşma sağlanamadan diyalog sonlandırılrsa da günümüz epistemolojisinin kökenindeki bu tanım geleneksel bilgi tanımı olarak kabul edilir.

Bilginin neliğine ilişkin araştırmaların yanı sıra, bilginin kaynağı, sınırları, doğasına ilişkin belirlemeler yapma girişimleri de epistemolojinin alanında yer alır. Bu epistemik statülere ek olarak, bilginin mimari yapısı da disiplinin konusu içerisinde yer alır. Gerileme problemi de bilginin mimari yapısı ile ilişkilidir. Mimari yapıya ilişkin bu problemi anlayabilmek için, onun nedenler ile ilişkisinin açığa çıkarılması gereklidir.

Öznel olarak bizler, rasyonel olmaya, mantıklı olmaya, akla uygun davranmaya çalışırız. Peki, bu rasyonelliği, mantıklı olmayı nasıl sağlarız? Genellikle bu soruya verilen cevap *nedenler* ile olacaktır. Sözelimi “Dünya evrenin içerisinde yer almaktadır.”, “İnsanlar iki ayaklıdır.”, “Kuşlar uçar.” gibi en basit anlamda bildiğimizi kabul ettiğimiz önermeler söz konusu olduğunda, bu önermelere belirli nedenler neticesinde dayanırız. Bunu daha açık bir hale getirmek için, bir konuda, bir muhataba karşı bildiğimizi öne sürdüğümüz önerme durumunu düşünelim. Bu durumda muhatabımız bize “Nasıl biliyorsun?” sorusunu yöneltebilir. Muhatabımız, bizden gerekçe talep edebilir ve bu talep bir rasyonellik talebidir. Dolayısıyla, eğer herhangi bir konuda bir muhatap karşısında rasyonel olmak istiyorsak, kendimizi nedenler aracılığıyla ifade ederek muhatabı ikna etmemiz, gerekçelerimizi ortaya koymamız gerekir.² Böylesi bir durumda söz konusu nedenlerin yapısına, dolayısıyla bilginin

¹*Theaetetos* diyalogu yanında *Devlet* (özellikle V., VI. ve VII. Kitap), *Menon* ve *Phaidon* diyalogları da Platon'un bilgi konusuna ilişkin incelemelerde bulunduğu diğer eserlerine örnektir.

² Cümlede geçen ikna kelimesi, muhatabın bir şekilde ikna edilmesi anlamında değerlendirilmemelidir. Aksine muhatabın rasyonellik talebinin doyuma ulaştırılması anlamında değerlendirilmelidir. Bu doyum, ancak iyi nedenlerin verilmesi ile mümkündür. Örneğin, karşımadaki kişiye “Yarın yağmur

mimarisine ilişkin bir problem ortaya çıkar:“Nasıl biliyoruz?” sorusu karşısında ne tür bir tavır takınılacağına bağlı olarak, bilgi için nasıl bir yapı benimseneceği, başka bir deyişle inanca bilgi derecesi kazandıracak olan nedenler dizgesinin ne tür bir yapıya sahip olacağı meselesi sorunludur.

“Nasıl biliyoruz?” sorusu karşısında ısrarla cevap verme çabası içerisine girilebilir. Nedenler öne sürülebilir. Ama her neden sunulduğunda yeni bir neden talebi ile karşılaşmak olasıdır. Nedenler serisi sonsuza uzayıp gidebilir. Bu sonsuz bir gerileme tehlikesi ile karşı karşıya kalmak anlamına gelir. Aristoteles’te izlerini gördüğümüz ve Agrippa’nın trilemması olarak da bilinen bu yapı problemi karşısında söz konusu talebin nasıl karşılanacağı *epistemik gerileme problemi* olarak bilinir. Talebi karşılamaya çalışmak oldukça zordur ve hiç de makul görünmeyen üç seçenek arasından, seçim yapma dışında, olası bir seçenek yoktur. Aksi takdirde “Nasıl biliyoruz?” sorusu karşısında bilmiyoruz cevabının verilmesi gerekir ki bu cevap kabul edilemezdir. Bu tezin iddialarından birini, gerileme problemi karşısında alternatif oldukları iddia edilen seçeneklerin ciddi kusurları olduğu oluşturacaktır. Gerçekten de gerileme problemi güçlü ve üzerine eğilmeyi gerektiren bir problemdir. Bu nedenle tezin birinci bölümünde söz konusu problem açık bir şekilde ortaya konulmaya çalışılacak ve epistemoloji içerisinde dikkate değer bir problem olup olmadığı tartışılacaktır.

Yukarıda sözü edilen çıkmazı aşmak ve rasyonel olduğumuzu iddia etmek için nedensel dizgenin yapısının ne olduğuna yönelik soruya cevap verilmelidir. Bu yanıtlardan ilki, nedensel dizgenin sonsuza kadar uzayabileceği cevabıdır. Sözü edilen cevap verme girişimi, epistemoloji içerisinde *sonsuzculuk (infinetism)* olarak da bilinir. Kabaca ifade edilirse sonsuzculuk, karşımızda yer alan muhatap ne kadar ısrarcı olursa olsun, bir nedensel dizge içerisinde sonsuz sayıda neden üretilebileceği ve bunun bir noktada durmasının gerekli olmadığı varsayımına dayanır. Ancak sonsuz sayıda neden vermek, akla uygun gelmemektedir. Her inanç için nedenler vermek, nedenin nedenini takip etmeyi gerektirir ve bu takip bir noktada durmayacağı için gerileme tehdidi tekrar belirecektir. Bu nedenle sözü edilen seçenek çok da makul görünmez. Epistemoloji içerisinde bakıldığında sonsuzculuğun savunucusu çok fazla değildir. Bu tezde

yağacak.” türünden bir iddiada bulunduğumuzda doğal olarak tepki bu iddianın temellendirilmesinin istenmesi olacaktır. Bu durumda “Hava tahmin raporları böyle olacağını söylüyor.” ve “Öyle olacağını umuyorum.” gibi iki nedenden, muhatapı daha ikna eden birincisi olacaktır. O zaman denilebilir ki, birinci, ikincisine göre daha iyi bir nedendir ve ikna edicidir. Gerekçelendirme de bu anlamda, bu türden iyi nedenlerin mevcudiyetine bağlıdır.

sonsuzculuk dışarıda tutulacak, daha çok ikinci ve üçüncü seçeneklere -temelcilik ve uyumculuk- odaklanılarak, bu seçeneklerin gerileme sorunu ile bağlantısı açığa kavuşturulmaya çalışılacaktır.³

Sonsuz bir gerileme tehdidi karşısında verilebilecek cevaplardan ikincisi, nedensel dizgenin temelinde, başka herhangi bir inanca bağlı olmayan, tetikleyici/başlatıcı inançların bulunduğunu öne sürmek olabilir. Bu inançlar sayesinde gerileme ihtimalinin önünün kesilmesi amaçlanır. Belli başlı ana/ilk/temel inançlar vardır ve nedensel dizgede yer alan nedenler nihai olarak oraya dayanır. Bu dayanaklardan dolayı artık bir gerileme olmayacaktır. Çünkü sözü edilen dayanaklar geriye gitme -nedenin nedenini talep etme- ihtiyacına cevap verir. Sorgulama bu inançlara gelindiğinde son bulur. Epistemoloji içerisinde sözü edilen bu seçenek *temelcilik (foundationalism)* olarak da bilinir.

Temelciopsiyona göre, inançlar temel ve temel olmayan biçiminde ikiye ayrılır. Temel inançlar nedensel dizgenin başlangıcında yer alırlar ve kendiliğinden gerekçelidirler, başka inançların desteğine ihtiyaç duymaksızın, temel olmayan - çıkarıma dayalı- inançlara gerekçelendirme sağlarlar. Temel inançların bu iki ana ayırt edici özelliği konusunda temelciler bir uzlaşma içerisindedir. Ancak temelciler, temel inançların özellikleri konusunda ortaklık sergilemezler. Bu nedenle de kendi içlerinde en genelde klasik ya da katı ve ılımlı temelcilik olmak üzere iki başlıkta değerlendirilirler. Katı temelciler, temel inançlara kesinlik, şüphe edilmezlik, yanılmazlık gibi bazı imtiyazlar yüklerler. Ancak ılımlı temelciler, temel inançlar için böylesi bir gerekliliğe ihtiyaç duymazlar, aksine temel inançlar düzeltilebilir, revize edilebilir ve yanılabilir olabilirler.

Felsefe tarihinde, temelci bir pozisyonda, Aristoteles ve Descartes'ı görebiliriz. Aristoteles'e baktığımızda bilmek demek, nedenleri bilmektir. Böylesi bir bilmeye *episteme* adını verir ve bu türden bilme, ilk ilkelerin dolaysız bilinmesini gerektirir. O zaman nedensel dizgenin temelinde, söz konusu doğrudan kavranılması gereken temellerin bulunduğu açıktır. Aristoteles'e benzer şekilde Descartes da temelci bir çizgide değerlendirilir. O, şüphe edemeyeceği bir zeminin izindedir. Söz konusu zemini ilk olarak *Cogito*'da bulur. Buna ek olarak yer kaplayan töz, şekil, sayı, yayılım hareket

³ Sonsuzculuk opsiyonunun savunucularına örnek olarak Scott F. Aikin gösterilebilir. Aikin, sonsuzculuğu savunmanın zor olduğunu kabul etse de bu sözü edilen seçeneğin tartışmada saygın bir yer edinmesini amaçladığını vurgular. Bu seçenekte nedensel dizgede final soruları söz konusu değildir ve aslında opsiyon ısrarlı muhatabın taleplerinin sonsuza kadar karşılanabileceğinin mümkün olduğunu iddia eder. Sonsuz neden vermenin olası olmadığını düşünmek sadece bir yanılısamadan ibarettir (Aikin, 2011: 1-8).

ve süre de *innate* ideler olarak temel inanç olma özelliği taşırlar. Bunlar kesin, yanılmaz ve şüphe edilmez olarak belirlenmesi bakımından Descartes katı temelci bir pozisyon içerisinde yer alır. Çağdaş dönemde epistemolojicilerin temelci olarak nitelendirdikleri isimler arasında ise Clarence Irving Lewis, Roderick Chisholm, John Pollock, Robert Audi, Richard Foley ve Paul Moser örnek gösterilebilir. Bu bağlamda çalışmamızın ikinci bölümü, temelciliği konu edinecektir. Bu bölümde ilk olarak gerileme tehlikesi karşısında temelci pozisyonun ana iddiaları açıkça ortaya konulmaya çalışılarak, seçenek betimlenmeye çalışılacaktır. Daha sonra ise söz konusu iddiaların makul ve makul olmayan yönleri değerlendirilecektir. Son olarak temelciliğin başarılı olması için, katı temelci bir çizginin izlenmesi gerektiği vurgulanacak ve söz konusu seçeneğin ancak gerileme tehlikesi karşısında bir alternatif olabileceği öne sürülecektir.

Gerileme karaltısı belirlediğinde verilebilecek cevaplardan üçüncüsünü, başka bir deyişle üçlemün bir diğer kolunu oluşturan seçenek *uyumculuk (coherentism)* olarak adlandırılır.⁴ Uyumculara göre temel birtakım inançlar yoktur. Bir inancın diğerine üstün olması ya da bazı inançların ayrıcalıklı olması söz konusu değildir. Nedensel dizge, birkaç ayrıcalıklı inanç temelinde yükselen, tek yönlü bir destek ilişkisinin bulunduğu bir yapıda değildir. Aksine bu dizge, öznenin sahip olduğu inançların “tümü” tarafından belirlenen karşılıklı desteğin söz konusu olduğu bir yapıdadır. Epistemoloji içerisinde uyumculuğa ilişkin öne çıkan düşünürlere Brand Blanshard, Otto Neurath, Keith Lehrer, Laurence Bonjour ve Wilfred Sellars örnek gösterilebilir.

Uyumcular, bir inancın gerekçelendirilme ya da bilgi statüsü kazanmasını uyum ilişkisine bağlarlar. Uyumun neliği, bazı mantıksal ilişkiler çerçevesinde ortaya konulur. Örneğin uyumun ne olduğu, Ewing tarafından “tutarlılık” ve “mantıksal gerektirme” kavramları üzerinden açıklanır. Bu bağlamda bir küme inançların birbiri ile çelişmediği, aynı zamanda birlikte doğru olma ihtimali taşıdığı ve kümede yer alan inançların, birlikte tutulduğu diğer inançlardan mantıksal olarak çıkarılabilme durumu söz konusu ise uyumlu olarak belirlenmiştir. Sözü edilen uyum tanımı tam bir cevap olmasa da yapılan diğer uyum tanımlamalarına da kaynaklık eder. Bu uyum tanımlamalarından biri de “ima etme” bağlamında uyumdur. Bu tanımlamaya göre bir küme içerisinde birbirini ima eden inançlar, birbirine destek sağlarlar. Söz konusu iddiaya itiraz Lehrer tarafından yapılır: Birbirini hiçbir biçimde ima etmeyen inançlara dair de bir bilgiye

⁴ Uyumculuk (Coherentism), Türkçe literatürde bağdaşımcılık olarak da ifade edilmektedir. Bkz. (Baç, 2004: 46-50).

sahip olabiliriz. İma etme yerine uyum, “açıklama ilişkisi” bağlamında düşünülmelidir. Bu türden bir uyum ilişkisi için inançlar açıklayıcı rollere sahiptir ve bu rollerine göre gerekçelendirilir. Ancak açıklamayı mümkün kılacak olan inançları neyin gerekçelendirdiği problemlidir. Bazı açıklayan açıklanamazlar ve açıklanamayan açıklayıcılar vardır. “Duyu verileri” açıklayan açıklanamazlara örnek iken “doğaüstü olaylar” ise açıklanamayan açıklayıcılara örnektir. Uyum ilişkisi her ne kadar bu şekilde açıklanmaya ve bu yolla gerileme tehlikesi savuşturulmaya çalışılsa da bu teoriye itirazlar da getirilmiştir.

Uyumcu teoriye getirilen itirazlara bakıldığında *Dış Dünyadan Yalıtıklık İtirazı* ile *Karşı Örneklerin Varlığı* önem arz etmektedir. Bir inanç sisteminin kendi içerisinde kapalı bir sistem olması ve gerekçelendirmenin yalnızca inançlar arasında gerçekleşen bir durum olarak ortaya konulması nedeniyle, sistemin dış dünyadan kopuk olduğu yönünde güçlü bir eleştiri ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda çıkarımsal olmayan bir grup inançların da olması uyumun gerekmediğine açıkça temel teşkil etmektedir. Özellikle temelcilerin öne sürdüğü “iç gözlemsel inançlar” ya da başka“bazı temel inanç örnekleri” bu türden karşı örnekleri oluşturur. Bu çerçevede çalışmanın üçüncü bölümü, gerileme tehlikesi karşısında alternatiflerden biri sayılan uyumculuğu içerecektir. İlk olarak uyumculuğun ana tezleri, temelcilik ile bağlantısı dikkate alınarak ortaya konulacaktır. Uyum ilişkisinin ne olduğu farklı görüşler çerçevesinde açığa çıkarılmaya çalışılacaktır. Daha sonra uyumculuğu destekleyen argümanlar ortaya konulacak ve son olarak ise uyumculuğa yapılan itirazlar betimlenecektir.

Bu üç alternatif çözüm girişimine ek olarak, Susan Haack hem temelcilik hem de uyumculuk yaklaşımının bir ara teorisi olduğunu iddia ettiği ve bu ara teorinin her iki yaklaşımdan da makul olduğunu düşündüğü *foundherentism* isminde bir yaklaşım geliştirmiştir. Haack gerekçelendirmeyi, kanıt kavramı ile ilişkilendirir ve onu kısmen nedensel, kısmen de mantıksal karakterde olabilecek çift katmanlı bir kavram olarak düşünür. Öznenin gerekçelendirmesinde kanıtlar önemli bir rol oynar, hatta kanıtların kalitesi, kişinin inancını gerekçelendirmesini belirleyen önemli bir faktördür. Bireyler sözü edilen kanıt kalitesi nedeniyle bazı inançların kabulünde, farklı derecelerde gerekçelendirilir. Haack, bir de gerekçelendirme nosyonu ile zaman kavramını bir araya getirir. Ona göre, birinin gerekçelendirmesi, o zaman da -belirli bir zaman- sahip olduğu kanıtların kalitesine bağlıdır. Haack, öznenin inancının gerekçelendirilmesinde deneyimin rolünün dikkate alınmasını temelciliğin avantajı olarak görür. Ancak temel inançlar ile türetilmiş/temel olmayan inançlar arasında bir ayırım yapılması, temel

inançların ayrıcalıklı olup, destek ilişkisinin tek yönlü olduğu ve karşılıklı bağımlılığın göz ardı edildiği bir nedensel dizgenin kabulü ise temelciliğin dezavantajlarıdır. Uyumculuktan farklı olarak, inançların gerekçelendirmesinde karşılıklı destek ilişkisinin tek başına çalışmadığını, ama bu türden bir destek ilişkisinin gerekçelendirme sürecinde rolü olduğunu kabul eder. Bu nedenle foundherentism aslında gerekçelendirme sürecinde deneyimi dışarıda bırakmayan, temelcilere yöneltilen önemli itirazlardan olan inançların imtiyazlı sınıfını dışarıda bırakarak ve uyumculuğun karşılıklı destek ilişkisini de hesaba katarak uzlaşmacı bir görünüm sergileyen bir teoridir.⁵

Gerileme problemi karşısında, öznenin çok da fazla çıkmayı deneyecek bir kapısı yoktur. Tezimizde literatürde de daha fazla yer kaplayan temelcilik ve uyumculuk gerilimi çerçevesinde probleme yaklaşmak amaçtır. Bu bağlamda çalışmanın tezi, gerileme problemi karşısında uyumculuğun iyi bir alternatif olamadığı, temelciliğin de önemli eksikleri olduğu, ancak bilgi üzerindeki karaltının kalkmasının temelci pozisyonun geliştirilmesine bağlı olduğu olacaktır.

⁵ Ancak bu çalışmada, foundherentism, gerek bu teorinin temelciliğin bir kolu olarak düşünülmesinden gerekse çalışmayı gerileme problemini temelcilik ve uyumculuk gerilimi çerçevesinde sınırlandırma gerekliliğinden dolayı detaylı bir şekilde işlenmeyecektir. Haack'ın iki önemli çalışması için bkz. (Haack, 1993: 113-128; Haack, 2002: 417-431).

I.BÖLÜM: YAPI PROBLEMİ

1.1. Temel Sorular ve Önermesel Bilgi

Epistemoloji ile ilgilenen filozoflar, bilginin araştırılması gereken bir şey olduğu konusunda anlaşma içerisindedirler, ancak yanıtlar söz konusu olduğunda pek uzlaşıyorlar gibi görünmezler. Sözelimi “Bilgi nedir?” ya da “Nasıl biliyoruz?” türünden sorular göz önüne alındığında, bu sorulara verilen cevaplarda filozofların bir uzlaşısı içerisinde olmadıkları açıktır. Yukarıda yer alan sorular üzerinde açık bir uzlaşısı olmasa da bu sorular bir kenara bırakılamaz. Çünkü bu sorular epistemolojinin temel sorularıdır ve çağdaş dönemde epistemoloji çerçevesi bu sorulara cevap verme girişimleri neticesinde çizilir. Örneğin, “Bilgi nedir?” sorusunu ele aldığımızda söz konusuesele antik döneme kadar götürülebilir. Özellikle Platon’da, bu türden bir girişim olduğu açıktır. Ancak çağdaş dönemde epistemoloji, önermesel bilgi kavramına ve onun çözümlemesine yönelmiştir (Baç, 2007: 567).⁶

Önermesel bilgi söz konusu olduğu zaman, bilgi ile ilgili önemli bir ayırım dikkati çeker. Bu ayırım Bertrand Russell tarafından yapılmıştır. Russell *şeylerin* bilgisi ile *şeyler hakkında* bilgi arasında bir ayırım yapar. İlki, herhangi bir nesne ya da kişiyi tanıma anlamında bilgiye, ikincisi ise, doğrunun elde edilmesi anlamında bilgiye işaret eder. Şeylerin bilgisi söz konusu olduğunda, bilginin nesnesi şeylerin kendisi ya da varlığın doğrudan kendisidir. Öznenin doğrudan farkında olduğu, tanıdığı şeyler buraya dâhil edilir. Duyu verileri, bellek aracılığıyla hatırlanan şeyler, içgözlem aracılığıyla doğrudan fark edilen zihinsel durumlar ve kavrama ile farkında olunan tümeller söz konusu nesnelere oluşturur. Bu türden bir bilgi, dolayimsız bir bilgidir ve bu dolayimsızlık durumu aklın hiçbir neden ya da gerekçeye başvurmadan doğruyu kavraması olarak düşünölmelidir. Şeyler hakkında bilgi söz konusu olduğunda ise, bilginin nesnesi doğru ve yanlış yüklemelerin taşıyıcısı olan önermelerdir. Dolayısıyla bu bağlamda herhangi bir şeyi bilmek demek, o şey hakkındaki belirli bir önermenin doğru olduğunu bilmek anlamına gelir. Bu anlamda, Türkiye’nin başkentinin Ankara olduğunu bilmek demek, bunu ifade eden “Türkiye’nin başkenti Ankara’dır.” önermesini bilmek demektir. Cümleler aracılığıyla ifade edilen bu tür önermeler bilginin nesnesini oluşturur. Bu bilgi çıkarımsaldır, öyle ki çıkarımsal olma durumu

⁶ Önermeyi, doğru ve yanlış değerine sahip bir yargı, bir iddia taşıyan cümle olarak düşünmek mümkündür. Pritchard, önermesel bilginin insana özgü olduğunu ve daha sofistike entelektüel yetenekler gerektirdiğini düşünür. Bir cümle şeklinde ileri sürölen, bir şeyin durumunu söyleyen “Dünya yuvarlaktır.”, “Bekârlar, evlenmemiş olanlardır.”, “Baba II, harika bir filmidir.”, ya da “Ay peynirden yapılmış değildir.” türünden ifadeler önerme örnekleridir (Pritchard, 2014: 123-124). Bilgi ile ilgili konuşurken akılda olması gereken önermesel bilgidir.

başka doğrulara ya da gerekçelere dayanmayı gösterir. Böyle bir girişim, çağdaş epistemoloji içerisinde önemli bir yer tutar (Russell, 2017: 60-74). Her ne kadar çağdaş epistemoloji için bu durum belirleyici bir özellik olarak görülse de aslında bu girişimin izleri Platon'da bulunmaktadır.

Çağdaş epistemolojide tartışılan konuların temelinde, başka bir deyişle günümüz epistemolojisinde ortaya atılan kuramların temelinde *Theaetetus*'ta yer alan bilgiye ilişkin çözümlene yer almaktadır (Baç, 2007: 572).Platon, özellikle *Theaetetus* diyalogunda bilginin neliği üzerine bir çözümlene yapar. Bu diyalogda yapılan bilgi tanımı “Bilgi, gerekçelendirilmiş doğru inançtır.” şeklinde ifade edilmiştir (202a-202d). Aynı zamanda söz konusu tanım geleneksel bilgi tanımı olarak da kabul edilir. Sözüünü ettiğimiz çözümlene çağdaş epistemolojiye kapı aralayan bir çözümlenedir. Özellikle *Theaetetus*'ta belirlenen unsurların bilgi için yeterli ve gerekli olup olmadıkları, tanıma başka unsurların eklenmesinin gerekli olup olmaması, gerekçelendirme unsuru ve doğruluk unsuruna ilişkin değerlendirmeler vb. konular çağdaş epistemolojicileri oldukça meşgul etmektedir. Tartışılan konular, Platon'un bilgi tanımından hareketle ve Gettier'in üç sayfalık, “Gerekçelendirilmiş doğru inanç, bilgi midir?” adlı makalesi ile yön değiştirmiştir. Bu çalışma ile bilgi tanımı için belirlenen üç koşulun gerekli, ancak yeterli olmadığı gösterilmiş ve tanımı düzeltme çabalarına yönelik girişimler ortaya çıkmıştır.O zaman açıktır ki,bilginin ne olduğu sorusuna cevap verme girişimi ve buna bağlı olarak geleneksel bilgi tanımının sorgulanması epistemolojinin konusu içerisinde yer alır.

Bilgi nedir? sorusunun yanında, bir de “Nasıl biliyoruz?” sorusu var ki, bu soru, Platon'un öne sürdüğü tanımda yer alan unsurlardan “gerekçelendirme unsuru” ve dolayısıyla da “gerileme sorunu” ile ilişkilidir. Sözelimi birisi, bir şeyi bildiğini iddia ettiğinde, ona sorulacak ilk soru “Nasıl biliyorsun?” sorusu olacaktır. Bu soru aslında şunu kastetmektedir: Bildiğini iddia ettiğin şeye -inanç veya önerme- ilişkin gerekçen nedir? Öznenin böyle bir durumda inancını temellendirmesi, inancı için dayanaklar sunarak gerekçelendirmesi beklenir. O halde, gerekçelendirme belirli dayanaklar ile yapılır. İşte bu dayanaklara “nedenler” diyeceğiz. O zaman,neden ve gerekçelendirme arasında yer alan bağlantının daha açık ortaya konulması gerekir.

1.2.Neden ve Gerekçelendirme İlişkisi

Gerekçelendirme, bilgi için gerekli bir koşul olarak kabul edilir. Ancak gerekçelendirme neden aranmalıdır? İnançlarımızı haklılandırmak neden önemlidir? Bu sorulara cevap vermenin yolu, gerekçelendirmenin doğasının açığa çıkarılmasına bağlıdır. Ama bunu yapmak kolay değildir. Yine de gerileme problemini anlamak için gerekçelendirme nosyonu üzerine eğilmek şarttır. Bilginin geleneksel tanımını göz önüne alarak şöyle bir durumu düşünelim. Çok sıcak bir yaz gününde, bir dondurma yerken, bir gazetede, dondurmanın aşırı sıcak havalarda kalp rahatsızlıklarına neden olduğuna inanılıyor, biçiminde bir haber okuduğunuzu varsayalım. Bu durumda haberin doğruluk ve inanç koşullarını taşıdığını düşünseniz bile, elinizde bulunan dondurmayı doğrudan doğruya bırakmazsınız. Dondurmanın size zarar verebileceğini düşünmek için, başka bir deyişle söz konusu önermenin bilgi değeri taşıması için bazı ek durumlara ihtiyaç vardır. İncanın haklılandırılması da gereklidir. Özne, dünyayı tam ve doğru bir şekilde betimlemek ister. Ancak bu doğrudan bir kavrayışla olamaz. Özne, doğrudan doğruya bilgiye erişemez. Yukarıdaki örnekte de olduğu gibi öznenin doğrudan bilgiye erişemediği durumlar vardır. Bu nedenle gerekçelendirme kavramı, bilgi söz konusu olduğunda işin içerisine dâhil edilmelidir. Bonjour, gerekçelendirme kavramını, öznenin başlangıç noktasından bilgiye gitmesine yardımcı olan arabulucu bir unsur olarak belirler ve bu unsuru elde etmek üzere özne, doğru olduğunu düşünmek için iyi nedenlere sahip olduğu inançları takip etmelidir (Bonjour, 1985: 7).

“Bir incanın gerekçelendirilmiş olması, söz konusu incanın doğru olduğuna dair iyi nedenlerimiz olduğu anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle; eğer bir inanç benim için gerekçelendirilmiş ise, ben o incanın yüksek olasılıkla doğru olduğuna inanıyorumdur.” (Arıkan Sandıkcıoğlu, 2016: 408)

Uslu, R. M. Chisholm'un ise gerekçelendirmeyi “S, kişininin p gibi bir önermenin doğruluğu için gerekli olan uygun ve yeterli delile sahip olması” olarak tanımladığını bildirir (Uslu, 2011: 44). Doğru inancı, bilgiden ayıran şey bu delile dayanmadır. Yine benzer şekilde Lehrer gerekçelendirmeyi şu şekilde ifade eder:

“S, kişininin tam anlamıyla gerekçelendirilmiş olduğunu söylediğimizde, ... Onun birtakım delillerle p'ye inanmak konusunda tamamıyla hakkının olduğunu kastederiz.”(Uslu, 2011: 44)

Görüleceği üzere Lehrer de benzer bir şekilde gerekçelendirilmeye sahip olabilmek için birtakım delillere ihtiyaç duyulduğundan bahsetmektedir. Bilgiye sahip

olmak için delillere ihtiyaç duyulduğu açıktır. O zaman bir önermenin bilgi olabilmesi için uygun ve yeterli sayıda nedene ihtiyaç duyulduğu aşikârdır ve gerekçelendirme sürecinde iyi nedenlere başvurulmalıdır. Bu deliller inanmak için gereklidir. Çünkü inanç, bir durum karşısında iyi nedenlere sahip olduğunda makul hale gelir. Şimdi, gerekçelendirme ile iyi nedenler arasındaki bağlantıyı daha iyi görmek için bir örneğe bakalım. K ve T takımlarının yapacak oldukları bir futbol karşılaşmasına yönelik olarak Salih ve İbrahim isimli arkadaşlar belirli tahminlere sahiptirler. Salih, K takımının kazanacağı rüyasında gördüğü için, galip geleceklerine inanır. İbrahim ise K takımının maçı kazanacağına, K takımının tüm hafta çalışmalarını izlemiş, takımın motivasyonunun iyi olduğunu gözlemiş, takımın oyuncularının ekstra beslenme programı uyguladıkları haberini almış, K takımı oyuncularına uyarıcı ilaçlar vermiş ve rakip takımda bazı oyuncuların bilerek kötü oynayacağını bilgisi temelinde inanmaktadır. Bu durumda İbrahim, inancı için iyi nedenlere sahiptir, dolayısıyla bilgiye sahip olma ihtimali, Salih'e göre daha fazladır.⁷ Açıktır ki bilgi ile ilişkisinde, iyi nedenlerin mevcudiyeti ile gerekçelendirme arasında bir bağlantı vardır. O zaman denilebilir kibir inancın gerekçelendirilmiş olması için elde sağlam nedenler gereklidir. Gerileme problemi de bir inanca bilgi statüsü sağlayacak olan nedenler ile dolayısıyla “gerekçelendirme” unsuru ile doğrudan ilişkilidir.

1.3. Epistemik Gerileme Problemi

Herhangi bir durumda, herhangi bir koşulda, inandığımızı iddia ettiğimiz ya da “ben bunu biliyorum” dediğimiz inançlarımız vardır. Konuşurken, bir şeyi savunurken, herhangi bir çıkarım veya temellendirmede bulunurken ya da karşıımızdaki bir kişiyi herhangi bir duruma inandırabilmek için “biliyoruz” dediğimiz, (bilgi diye nitelendirdiğimiz) doğru olduğunu düşündüğümüz, gerekçeli inançlarımız ile kendimizi ifade ederiz. Her ne kadar kendimizi bu şekilde ifade etmeye çalışsak da muhatabımıza karşı bazı inançlarımızı temellendirirken zorluklar yaşarız. Bu durumda akla bir soru gelir. Gerekçelerimiz, hangi noktada inancımız için dayanak sağlar? Başka bir deyişle gerekçelerimiz, inancımıza bilgi statüsünü hangi durumda kazandırır? Kabaca bu soru daha açık hale getirilerek, gerileme sorununun bir betimlemesi yapılabilir: Herhangi bir öznenin inancını, bilgiye dönüştürecek gerekçelendirme zinciri ya da öznenin inanç dizgesi ne tür bir yapıya sahiptir? Gerileme problemi, yukarıda kabaca tarifi yapıldığı gibi bir yapı meselesidir.

⁷ Benzer bir sunum için bkz. (Pritchard, 2014: 126-127).

Bilgi ve gerekçelendirmenin paralellik gösterdiği özellikle çağdaş epistemolojide yaygın bir kabuldür. Bu nedenle inancımızı bilgiye dönüştürecek olan nedenlerin yapısının ortaya konulması ya da başka bir deyişle inancı bilgiye dönüştürecek gerekçelendirmenin doğasının açığa çıkarılması gerekmektedir. Ancak böyle bir açığa çıkarma işlemi oldukça zordur. Bundan dolayı öncelikle hedefimiz, gerileme problemini açık şekilde ortaya koymak olacaktır. Problemi açığa çıkarabilmek için bir örnek üzerinden ilerlemeyi deneyebiliriz. Diyelim ki, bir arkadaşınızla karşı karşıyasınız. Çok önemli bir mesele üzerinde tartışıyorsunuz. Konunuz bilim ve bu konuda ki bir inancınızı arkadaşınıza söylüyorsunuz: “Yer çekimli ortamda, bir cisim serbest bırakılırsa düşer.” Karşınızdakinin tepkisi muhtemelen bu inancınızı kanıtlayacak nedenler istemek olacaktır (Fumerton, 2006: 2). Hatta her neden sunduğunuzda sizden bu nedenleriniz için de kanıtlar sunmanızı isteyecektir. Çünkü gerekçelendirilmek için kişinin inancı, uygun bir nedene ya da temele dayanmalıdır (Leite, 2005: 397-399). Bu durumda inancınız için nedenler sunmaya başlayabilirsiniz. İlk olarak, inancınızı bir önerme ile desteklemeyi deneyebilirsiniz. Ancak bu destek sağlayan önermenize de bir kanıt ya da destek olduğunda inanılır (Cling, 2009: 335). Audi, inançların birbirlerini destekleyerek her birinin bir öncekine bağlandığı ve bir şekilde bilgi oluşturma iddiası içinde olan bu yapıya “epistemik zincir” demektedir (Gültekin, 2014: 48). Zincirde yer alan her önerme desteklenmelidir. Ancak böyle bir gerekliliğin karşılanması mümkün değildir. Yer alan her önerme için destek gerektiğinde sürekli bir geriye gitme durumu söz konusu olacak ve dolayısıyla zincir hiçbir biçimde tamamlanamayacaktır. Böyle bir durumda ise hiçbir inanç kanıtsal olarak desteklenemez (Cling, 2009: 335). Nedenlerin gerilemesini bu tarz bir durumda durdurabilmek mümkün değildir. Bu açıklamalar neticesinde çıkarılabilecek sonuç şudur: S öznesi, “p” gibi bir önermeye ancak “p” önermesine destek sağlayan “p1”, “p2”, “p3” gibi nedenler olduğunda inanır. Öyle ki, bu önermeler “p” için kanıt sağlamazsa S öznesi bu önermeye inanmayabilir. Bu oldukça makul bir düşüncedir (Cling, 2009: 334). Ancak bilgiye sahip olabilmek için, desteklerimizin de desteklenmesi gerekir. “p1”, “p2”, “p3” gibi nedenlerin inanca bilgi statüsü kazandırabilmesi için, bu nedenlerin desteklenmesi zorunluluğu, inanmak için epistemik zincirde yer alan desteklerin her biri için ayrıca destek arama girişiminde olmak sonsuz bir gerileme tehlikesine imkân verir. Bu gerekçelerin gerekçesini aramak -nedenin nedenini sormak- demektir ve bu durum hangi noktada bir inanca bilgi statüsü kazandırır açık değildir. Nedenin nedeninin sorulması, her destek için bir dayanak bulma girişimi, kişinin makul bir yapı kurmasının önünde engeldir. Gerileme tehlikesi

ufukta, bir karaltı gibi çökmeyi beklemektedir. Kabaca tarif ettiğimiz bu durum, inanca gerekçe sağlayıp, bilgi statüsü kazandıracak nedenlerin gerilemesinin önünün hangi noktada kesileceği problemlidir.

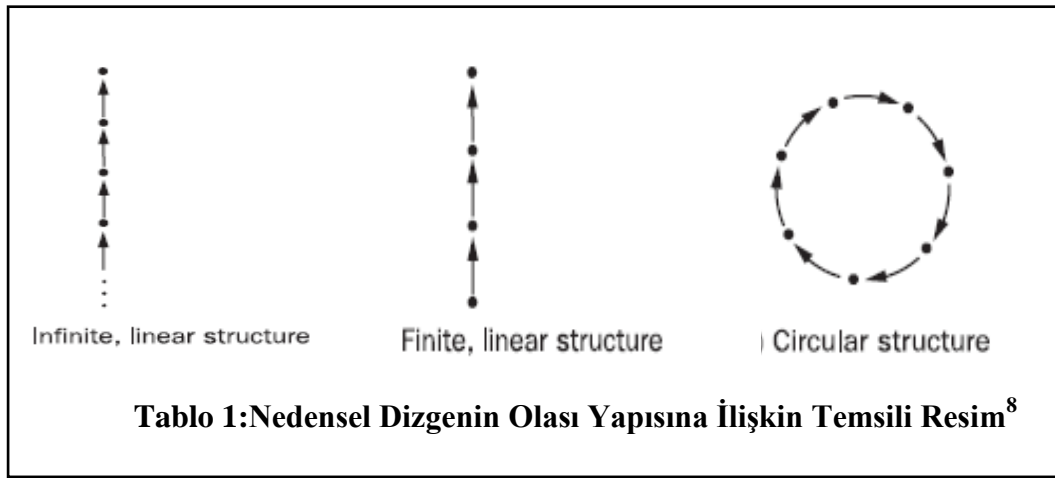
Problemi daha açık hale getirebilmek için örneğimizi detaylandırabiliriz: “p”: Yer çekimli ortamda, bir cisim serbest bırakırsan yere düşer (İnanç). Bu inancımıza ilişkin olarak birtakım nedenler sunabiliriz. Bu nedenler ise “p1”, “p2”, “p3” şeklinde ifade edilebilir. “p” inancına ilişkin olarak sunulabilecek bir neden, “p1”: Çünkü herkes öyle olduğunu söylüyor, olabilir. Bu durumda muhatabımızdan şöyle bir cevap almak mümkündür. Herkes neden öyle olduğunu söylüyor? Aslında bu bir taleptir. Muhataplar haklı bir şekilde inançları meşru kıldığını düşündüğümüz, inanmakta haklı olduğumuzu düşünmemize neden olan bir şey talep etmektedirler. Bu talep yukarıda da söylendiği gibi gerekçelendirme koşulunun sağlanmasına yardım edecek olan nedeninin talebidir. Sözü edilen soru karşısında, muhatapın talebinin karşılanması için yeni bir neden daha sunulabilir. “p2”: Çünkü bilim adamları kanıtladı ve kitaplarda yazdılar. Bu durumda yeni bir sorunun daha gelmesi muhtemeldir. Bilim adamlarının kanıtlarının nedeni ne? Bu soru karşısında yeni bir neden sunulabilir. “p3”: Çünkü bilim adamları inanıyor ve savunuyor. Şu şekilde bir sorunun daha gelmesi olasıdır: Bilim adamlarının inancının nedeni nedir? Muhatabımıza karşı her cevap verme girişimimiz, aslında yeni bir sorunun gelme ihtimaline kapı açar. Muhatap ısrarlı bir şekilde soru sormaya devam edebilir. Her neden için dayanak göstermek durumunda olmak, dayanakların dayanaklarını sorgulamak olacağından, bir noktadan sonra bu talebin karşılanması güçleşir. Bu türden bir talep karşılanmadığı zaman, bilgi ya da gerekçelendirmeye sahip olduğumuz söylenebilir mi? Özne, ısrarlı muhatap karşısında nasıl bir tavır takınabilir?

Bu türden bir neden talebi karşısında, özne, bilmiyoruz demeyi seçebilir. Zira bu şüphecilik kolunu oluşturur. Aynı zamanda önemli bir şüpheli problem de olan gerileme tehlikesi karşısında bilmediğimizi söylemek, şüphesiz kuşkucunun iştahını kabartacaktır. İddiasının kabul edildiğini görmek ekmeğine yağ sürecektir. Çünkü şüpheliler, gerekçelendirilmiş bir inanç olmadığını savunurlar (Huemer, 2010: 22). Şüpheliği alt etmenin yolu ise “biliyoruz” diyebilmekten geçer. Bu durumda dilemma açıkça ortaya çıkar. Neden talebi karşısında yol, “biliyoruz ve bilmiyoruz” şeklinde ikili bir yapıdadır. Şüpheliği alt etmenin ve bilginin mümkün olduğunu söylemenin yolu, dilemmanın diğer ayağını reddetmekten geçer. Bilmiyoruz seçeneği devre dışı bırakılarak bu ikilem aşılabılır. Ancak bu durumda dilemma artık bir trilemmaya dönüşür. Biliyoruz demenin bedeli bir trilemmaya sürüklenmektir (Öztürk, 2014: 47).

Biliyoruz demekle, başka bir deyişle dilemmada bilginin mümkün olduğunun kabul edilmesiyle birlikte, nedenlerin yapısına ilişkin tercih edilebilecek, herhangi birinin nispeten diğerine göre daha kabul edilebilir olmadığı üç seçenek -trilemma- kendini gösterir:

“Birincisi; nedenler sonsuz şekilde uzanabilir.İkincisi; kendini tekrar eden nedenler sonucu dairesel bir nedenler zinciri vardır. Nedenler birbirini karşılıklı destekleyebilir.Üçüncüsü: Bir inançla başlayan, gerçekleştirilmek için başka inançlara bağlı olmayan, bir kanıt zinciri vardır.” (Rescorla, 2009: 44)

Sözü edilen olasılıklar içintemsili bir şema aşağıdadır:

Agrippa'nın trilemması olarak da bilinen sonsuz gerileme problemi, söz konusu yapı problemi karşısında nasıl bir tavır takınılacağı, bu talebin nasıl karşılanacağı meselesidir.⁹Bir inancın gerçekleştirilmesi hususunda bir kişinin böyle bir gerilemeye düşebilme ihtimali kaçınılmazdır.Bilginin önündeki böylesi güçlü bir problemin ilk karakterize edilmesinin Aristoteles tarafından,*II. Analitikler* adlı eserde gerçekleştirildiği düşünülmektedir (Bonjour, 1985: 17; Öztürk, 2014: 44). İşte belki de ilk defa Aristoteles'te bir sunumunu bulduğumuz problem,bilginin önünde ciddi bir problem olarak durmaktadır.

Yukarıda da açıkça ortaya konulduğu gibi, bilginin mümkün olmadığını söylemek hiç de akla yatkın bir tutum değildir. Bizler, birçok konuda bilgi sahibi olduğumuzu düşünürüz ya da kolayca birçok önermeyi bildiğimizi iddia ederiz. Ancak

⁸ Soldan sağa olmak üzere, ilk şekil nedenlerin sonsuza uzanabileceğine gönderme yapan sonsuz bir yapıya dolayısıyla sonsuzculuğu işaret ederken, ikinci şekil sonlu bir nedensel yapının olduğunu ileri süren temelciliği ve üçüncü şekil dairesel bir nedensel yapı vurgusu yapan uyumculuğu işaret eder. Temsili resim Huemer'in çalışmasından düzenlenerek alınmıştır (Huemer.2002: 369).

⁹ Benzer sunumlar için bkz. (Audi, 1998: 179-180; Cling, 2008: 402; Huemer, 2010: 22).

güçlü ve göz ardı edilemeyecek bir problem ile karşı karşıyayız. Başlangıçta bir dilemma olarak görünen bu problemde, bildiğimizi iddia edeceğimiz ya da ettiğimiz için dilemmanın şüphelinin taraftarı olduğu, bilginin mümkün olmadığının iddia edildiği kolu dışarda bırakmalıyız. Bunu yapabilmek için de dilemmanın neden diğer kolunun seçilmesi gerektiğinin ortaya konulması gerekir. Özneler olarak bizler birçok konuya ilişkin bilgi sahibi olduğumuzu kabul ederiz. Benzer şekilde evren içerisinde bilim ve teknolojinin geldiği noktalar göz önüne alındığında da bu kabulümüzde haklılık payı olduğu aşikârdır. O halde bilginin makul olmadığını söylemek akla yatkın değildir. Dilemmanın bu ayağı reddedilmelidir. Ancak dilemmanın bu ayağını dışarıda bırakmak yeterli değildir. Bilgi yapısı da ortaya konulmalıdır. Yani ikileme yapılmış olan seçimin sonucunda sürüklenen trilemmanın da bir ayağı seçilmelidir. Bu seçenekler arasından bir seçim yapmak ise oldukça zordur. Çünkü trilemmanın üçayağını oluşturan hiçbir seçenek makul görünmez. Bu seçeneklerin herhangi biri kolayca kabul edilemez. Şimdi bu seçeneklerden ilkinin -sonsuz bir nedensel yapı önerisi- neden çok da makul görünmediğini değerlendirelim.

Birinci seçenek, epistemoloji içerisinde “sonsuzculuk” olarak da bilinir ve savunucularına örnek olarak Peter Klein (1999), Jeremy Fantl (2003) ve Scott Aikin (2011) gösterilebilir. Kabaca söylemek gerekirse sonsuzcuların temel tezi, trilemmanın ikinci ve üçüncü ayağını dışarıda bırakacak şekilde, bilgi yapısında herhangi bir temel, başlangıç noktası olmasına gerek olmadığı, sonsuz sayıda neden üretilebileceği ve nedenlerin gerilemesinin bir noktada önünün kesilmesinin gerekli olmadığı iddiasıdır. Ancak epistemoloji içerisinde bu görüşün çok fazla savunucusu yoktur. Bunun nedenlerinden biri, nedenlerin sonsuza gerilemesinin bilgi için bir gerekçelendirme sağlayamayacağı düşüncesidir. Nedenler öne sürme işleminin sonuçlanmadığı, hatta nedenin nedenini arama takibinin bir noktada kesilmediği bir yapıda, gerekçelendirmeden bahsedilemez. Şimdiye kadar bu türden bir neden arama girişiminin olmayışı -ki tartışmaların bir noktada uzlaşmaya varması ya da bir noktada kesilmesi bunu gösterir-, sonsuza kadar nedenin takibinin yapılamayacak olması - insanların sonlu varlıklar olması sebebiyle sonsuz sayıda neden üretmeyeceklerini öne sürmek akla uygundur- gibi itirazlar açıkça bu opsiyonun dışarıda bırakılmasını gerektirir.

Bu seçeneğe tutunmak başka açılardan da zordur. Sonsuzculuk, temeli olmayan bir yapıyı teklif eder. Ancak bir insanın bilgi edinme süreci göz önüne alındığında, bilgiyi elde etmesi sonucu insandaki bilgi kapasitesi düşünüldüğünde, bu

sürecin bir inşa süreci dolayısıyla temeli olan bir süreç olduğunun düşünülmesi daha akla yatkın görünür. Sürecin, temellerden bağımsız olabileceğini düşünmek, “öğretim süreci” göz önüne alındığında, hiç de makul değildir. Öğretim sürecinde öğrenciler mevcut birtakım birikimlerle okula başlarlar. Bilgi kapasiteleri öğretim süreciyle orantılı olarak genişler. En azından bu süreçte yer alan bir ilke bunu temele alır. Söz konusu ilke, öğrencilerin bazı ön bilgileri olduğunu varsayar ve öğretilecek her yeni bilgilerin bu ön bilgiler temelinde, bu bilgilere dayanarak öğrencilere aktarılmasını önerir. “Bilinenden bilinmeyene ilkesi” olarak da ifade edilebilecek bu ilkeye göre, örneğin mantıkta karşıtlık karesini öğrenmek ve bilmek için; önerme, tümel önerme, tikel önerme gibi bilgilere sahip olmak gerekir. Bilgi kapasitesi de bu şekilde, bir inşa etme süreci ile genişler. Bu nedenle, bilginin yapısı göz önüne alındığında, gerilemeyle başa çıkmada, temelsiz bir yapı kabul etmek akla uygun görünmez.

Gerileme problemi karşısında, sonsuzculuk seçeneğinin savunulmasının zor olduğu ortadadır. Bu opsiyonu dışarıda bırakmak yeğlendiği zaman geriye ikinci ve üçüncü seçenekler kalır. Trilemmada yer alan seçeneklerden ikincisini savunan grup uyumcular, sonuncusunu savunan grup ise temelciler olarak karşımıza çıkmaktadır. Epistemoloji içerisinde tartışmalarda bu bağlamda, daha çok temelcilik ve uyumculuk arasında geçmektedir. Her ne kadar tartışmalar temelcilik ve uyumculuk çizgisinde yoğunlaşmışsa da nasıl ki sonsuzculuğu savunmak zordur, benzer biçimde trilemmanın ikinci ve üçüncü ayağını da savunmak bir o kadar zor görünmektedir. Ancak dilemmadan kaçıp bir terilemmaya saplandığımızı göre başka bir çıkış yolu olmadığı da gün gibi ortadadır. Bu nedenle temelcilik ve uyumculuk seçenekleri ortaya konulmalı ve gerileme problemini aşmak için hangisinin iyi bir alternatif olabileceği makul ve makul olmayan tarafları göz önüne alınarak değerlendirilmelidir.

2.BÖLÜM: SONSUZ GERİLEME PROBLEMİ VE TEMELCİLİK

Bilgi ve epistemik gerekçelendirmenin yapısını belirlemede, sonsuz gerileme problemi ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Nedensel dizgede olası bir gerilemenin öne kesilebilir mi? Bir inancın gerekçelendirilebilmesi için nedenlerin gerilemesi ihtimali karşısında nasıl bir çözüm yolu bulunabilir? Böyle bir çıkmaz ile karşılaşıldığında ya bilgi sahibi olunamayacağını söylemek ya da bir önceki bölümde sayılan seçeneklerden -sonsuz gerileme karşısında alternatif üç seçenek- bir tanesinde karar kılmak zorunluluğu doğar. Ya sonsuz bir gerileme nedeniyle inancın gerekçelendirilmesinin mümkün olmadığı kabul edilmelidir ya da alternatif birtakım çözüm yolları belirlenerek bu problem aşılmalıdır. İşte bu ikilem karşısında temelciler, bir inançla başlayan, gerekçelendirilmek için başka inançlara bağlı olmayan bir nedenler dizgesi olduğunu öne sürer. Bir inancı temel kabul etmek suretiyle sonsuz gerileme problemi karşısında önemli bir alternatif olduklarını düşünürler. Böylece temelcilik, nedenler dizgesini, başında bir temel inanç kabul etmek vasıtasıyla başlatarak, sonsuz gerileme problemini çözmeyi deneyen bir teori olarak görülebilir. Benzer bir deyişle temelcilik, inançları temel ve temel olmayan inançlar olarak ikiye ayırarak, nedensel dizgede olası bir gerileme tehdidi ile başa çıkılabileceğini iddia eden bir teoridir.

Coğrafya, tarih ya da felsefeye ilişkin birtakım önermeleri bildiğimizi düşünürüz. Örneğin, Dünya'nın yuvarlak olduğunu, Osmanlı'da örnek bir hoşgörü politikasının benimsendiğini ya da bilginin nihai bir kaynağı olduğunu bildiğimizi kabul ederiz. Bu önermelerimize ilişkin olarak, hocalarımızın bize bildirmesi ve onların birer güvenilir öğretici olmaları ya da bazı iyi kitapların bize kaynaklık ettiği gibi iddiaları bildiğimizde gerekçeli olarak inandığımızı başka bir deyişle bilgi sahibi olduğumuzu kabul ederiz. Böyle bir durumda ilk inancımız bu inançlara bağımlıdır. O halde sorulması gereken bazı sorular vardır:

“Tüm inançlarımız diğer inançlar ile desteklenmeli mi? Bazı inançlara destek ilişkisi olmaksızın inanılıyor mu? İnançlar arasında doğru destek ilişkisi nedir?” (Poston, 2014)

Kimi filozoflar, temelciliği yukarıda yer alan sorular üzerinden karakterize etmeyi dener. Bu bağlamda temelcilik, bu soruların nasıl cevaplanacağı ile ilgili bir teoridir diyebiliriz. Temelci teori, özellikle yukarıdaki tüm inançların desteklenmesinin gerekip gerekmediği sorusuna bağlı olarak bazı inançların diğer inançlara bağımlılığının olmadığı, herhangi bir desteğe ihtiyaç duymadan, kimi inançların temel kabul edildiği

bir yapıyla sonsuz gerileme problemini alt etmeyi amaçlar. Bazı inançlar temeldir ve bu inançların diğer inançların desteğine ihtiyaçları yoktur. O zaman cevaplanması gereken soru bir inancın temel olmasının ne demek olduğudur. Temelcilerin kabul ettiği anlamıyla temel inançlar şöyle karakterize edilebilir: İnancın gerekçelendirilmesi noktasında ya da bir inancın bilgi statüsü elde etmesi hususunda, nedenler dizgesinin en başında, tüm nedenler için destek sağlayan, ancak kendisinin herhangi bir desteğe ihtiyaç duymadığı bir inanç bulunur. Başka inançları desteklerken herhangi bir desteğe ihtiyaç duymaya gereksinimi olmayan bu inançlar, temel inançlardır. Bu inançlar, diğer inanç formları için başlatıcı nokta olarak kabul edilir, başka bir deyişle bunlar, gerekçelendirme için temel sağlayan destek noktalarıdır (Pollock ve Cruz, 1999: 29; Swinburne, 2001: 134). Benzer şekilde temel inançlar, bir kişinin gerekçelendirilmiş inanç ağının temelini oluştururlar. Bonjour temel inanç kavramının, temelciliğin merkez noktasına konumlandırıldığına vurgu yapar. Temel inançların bir şekilde gerekçeli olduğuna dikkat çeker ve bu türden inançların, temelciler açısından bilgi için bir kaynak sağladığını öne sürer:

“Epistemolojik temelciliğin ana ekseni iki katmanlıdır: (a) Bazı inançlar, diğer tüm inançların epistemik gerekçelendirmesi üzerinde, çıkarımsal ya da başka türlü bağlı olmama anlamında, bir şekilde dolaysız olarak, epistemik gerekçelendirmenin bir ölçüsüne sahiptirler, (b) bazen “temel inanç” olarak adlandırılan bu inançlar, bilgilerimizin tümü için gerekçelendirmenin nihai kaynağıdır. Temelci teori açısından, gerekçelendirme koşulunu sağlayacak olan inanç dizgesinin başında, bu türden inançlar yer alır. Temelciler açısından, temel inançların desteği ile-dizgede bir destek ilişkisi sağlanması koşuluyla- oluşturulmuş bir nedensel yapı sayesinde inancın gerekçelendirmesi sağlanır.” (Bonjour, 1985: 16-17)

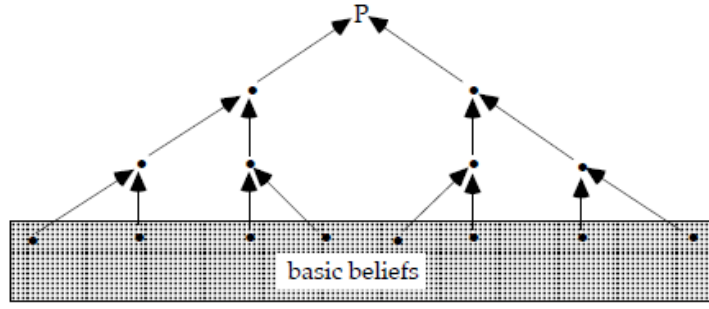
Bonjour’un (1985: 19) ifade ettiği gibi, temelciler için sonsuz bir gerileme tehlikesinden kaçınmanın yolu, temelci pozisyonu benimsemekten geçmektedir. Sonsuz gerileme karşısında iyi bir alternatif önerdiklerini düşünen temelcilere göre nedenler dizgesi temel inançlara dayanmak suretiyle bir yapı oluşturur. Temel inançlar gerileme problemi karşısında nedensel dizgede uygun destek noktalarıdır. Ancak bu gerekçelendirmeyi sağlayan nedenler dizgesinin yapısı açığa kavuşturulmalıdır. Bu “temel inanç” dayanağıyla, sonsuz gerileme probleminin önüne geçildiği iddia edilen yapı ortaya konulmalıdır. Temelci teorinin ne olduğunun açıkça ortaya çıkarılabilmesi yapı probleminin ortaya konulmasına bağlıdır.

Nedenler dizgesinin yapısı birtakım benzetmelerle açık hale getirilebilir: Söz gelimi, bir A öznesinin B gibi bir şirket kurduğunu düşünelim. A, B'yi kurmak için gerekli koşulları bünyesinde taşımaktadır. Maddi olarak o yetkinliğe sahiptir ve zihin yapısı olarak şirketi kurmak için hazırdır. Gerekli tüm koşulları bünyesinde taşır. Kendisi dışından kaynaklanabilecek herhangi bir sorun da yoktur. Sonunda şirketini herhangi bir desteğe ihtiyaç duymaksızın açar ve şirketin sahibi olur. Daha sonra işleri sürdürecektir personelleri işe alır. Sonucunda şirket kurulmuş ve çalışmaya başlamıştır. A, artık şirketin sahibidir ve aynı zamanda çalışanlarının arkasında yer alan iyi bir destektir. Bu destek ilişkisi sağlam olduğu müddetçe şirket varlığını devam ettirir.

Yukarıda yer alan örnek bir şirketin kuruluşuna ilişkin kabaca tarif edilmiş bir örnektir. Bu örnekte bir yapı söz konusudur ve sözü edilen yapı kuruluşa ilişkin bir yapıdır. Bir şirketin kurulması tasavvur edildiğinde bunun bir kurucusu olmalıdır. Örnekte yer alan A şirketin kurucusudur ve bu kişi herhangi bir destek olmaksızın şirketin kuruluşunu tek başına gerçekleştirmiştir. Temelciler, birtakım inançların aynı bu şirketin kurucusu gibi desteğe ihtiyaç duymadan bilgi için temel oluşturduğunu savunurlar. Nasıl ki şirket kendisini kurucusu sayesinde mümkün kılabilirse, bilgi de kendisini bu türden temel inançlar sayesinde mümkün kılar. Ve şirket yapısında yer alan personelleri, şirketin sahibi nasıl destekliyorsa ve temel inançlar da temel olmayanları aynı şekilde destekler ve gerekçelendirme sağlar. Son olarak şirketin devamlılığı nasıl ki çalışanlar ile kurucu arasında yer alan ilişkiye bağlı ise iyi bir nedensel dizge de temel inançların, diğer inançlarla ilişkisine bağlıdır.

Temelciliğin ortaya konulmasında, nedenlerin yapısına ilişkin olarak farklı benzetmeler de yapılmaktadır. Örneğin, bu yapının bir zincir gibi olması, bir evin yapısına benzerlik taşıdığı düşünülmesi ya da bu yapının piramit şeklinde olduğu, yapı problemini açığa çıkarma çabalarına farklı örneklerdir. Zincir düşünüldüğünde zincirin bir başlangıç noktası vardır, bu temel inanç gibi başlatıcı adıma işaret eder. Kendisi herhangi bir desteğe ihtiyaç duymaksızın temeldir. “Ev benzetmesi” de zincir örneğiyle benzerlik gösterir. Her evin nasıl ki bir temeli vardır o halde bilgiyi oluşturan birtakım temeller de kabul edilmelidir. Açıkçası temelsiz bir ev düşünmek akla makul gelmemektedir. Ernest Sosa ise bu yapıyı “piramit” şeklinde tarif eder.¹⁰ Temel inançlar piramidin en altında hiçbir desteğe ihtiyaç duymadan temel olarak bulunurlar (Bkz: Sosa, 1980: 5; Pritchard, 2014: 32; Öztürk, 2014: 45,49).

¹⁰Ted Poston, “Piramit Modeli”nin, Moritz Schlick tarafından ileri sürüldüğünü vurgular (Poston, 2010).

Tablo 2: Piramit Modeli¹¹

Bilginin yapısı ile ilişkili olarak, yapıyı daha belirgin hale getirebilmek için “piramit benzetmesi” üzerinde durmakta yarar vardır. Nedensel dizgeye ilişkin metaforların en iyi bilinenlerinden birisi, yapının simetrik olmayan bir biçimde olduğunu iddia eden piramit modelidir. Bu modele göre, nedensel dizge simetrik olmayan bir yapıdadır ve bu yapı piramite benzetilebilir. Piramitlerde taban, üstte yer alan kütleyle destek sağlar, ancak tabanın, bir evin binasında olduğu gibi bir temele ihtiyacı yoktur. Bir nevi temel görevini bu taban görmektedir. Bilgi yapısı söz konusu olduğunda da aynı piramitlerde yer alan tabanda olduğu gibi nedensel yapının zemininde “temel inançlar” bulunur ve bu temel inançların herhangi bir desteğe ihtiyacı yoktur. Bu temeller destek aramazlar ve yapının üstünde yer alan inançlara destek sağlarlar. Açıkçası bu temeller, nedensel dizgenin ayrıcalıklı sınıfıdır. Çünkü kendisi desteğe ihtiyaç duymaksızın, destek sağlayabilen bir grup inanç, en azından desteğe ihtiyaç duymaması yönünden ayrıcalıklı bir konumdadır(Sosa, 1980: 5). Şimdi kabaca tarif ettiğimiz benzetmeleri de düşünerek yapı problemini daha belirgin hale getirmeyi deneyebiliriz. Bir durum karşısında, karşımızda yer alan bir muhataba, herhangi bir şeyi bildiğimizi söylediğimizde, ilk karşılaşacağımız soru muhtemelen, inandığımız şeye, neden inandığımız sorusu olacağı yukarıda belirtildi. Bu soru karşısında, bilgi sahibi olduğumuzu iddia ettiğimiz şey için, nedenler sunmaya, inancımızı gerekçelendirme çabası içerisine gireceğimiz açıktır. Böyle bir durumda nedenler öne sürerek bir temellendirme yapmayı deneriz. Peki, bu temellendirme girişimi nasıl olacak? Temelciler bu girişimi birtakım temel inançlara dayanarak gerçekleştirme yönünde bir eğilim içindedir. Nedenler dizgesi nihai olarak bir grup temel inançta son bulur, bu şekilde temel inançlardan, diğer inançlara gerekçelendirme sağlanarak başka bir deyişle tek yönlü bir destek ilişkisi aracılığıyla bilgi sağlam temeller üzerinde yükselir. İşte

¹¹Temsili resim, J. Pollock ve J. Cruz’un yapmış oldukları çalışmanın, temelcilik bölümünden alınmıştır (Pollock ve Cruz, 1999:29).

piramitte yer alan temel inançlar, gerekçe sağlama görevini yerine getirerek üstte yer alan inançlara destek sağlarlar.

Temel inançlar ve desteklenen inançlar arasında artık bir ayrım yapmak gereklidir. Temelci teori içerisinde, temel inançların destek ilişkisi sağladıkları inançlar yani desteklenen inançlar, “temel olmayan inançlar” olarak ele alınır. Temelciler, *temel inançlar* ile *temel olmayan inançlar* arasında bir ayrım yaparak, nedenler dizgesinin söz konusu inançlar aracılığıyla ortak şekilde bir yapı oluşturduğunu düşünürler. Temel inançlar, temel olmayan inançlara dayanak sağlarken kendileri ise herhangi bir dayanağa ihtiyaç duymazlar. Sözü edilen inançlar, nedenler dizgesinin en başında yer alırlar ve diğer tüm inançlar için bir destek sağlarlar. İşte Sosa’nın ifade ettiği piramit benzetmesinde, tabanın destek sağladığı üst gruptaki inançlar, “temel olmayan inançlar”dır. Temel inançlar, temel olmayan inançların gerekçelendirilmesinde rol oynarlarken, kendileri başka inançlar tarafından gerekçelendirilmeye ihtiyaç duymazlar. Temel inançların bu yönü de onların ayrıcalıklı bir sınıf olduğuna işaret eder. Şimdi bu bağlamda yukarıda tasarlanan şirket örneği, tekrar düşünüldüğünde, şirketin kuruluş aşamasında, A’nın şirketi başka bir şeye ihtiyaç duymaksızın kurması, onun bir temel gibi düşünülebileceğini gösterir. O, şirket çalışanları için bir temel sağlar. Ama onun, en azından başlangıçta, desteğe ihtiyacı yoktur.

Şirket ve piramit benzetmeleri ile bu durumu ilişkilendirdiğimizde ve yukarıda yer alan açıklamalar çerçevesinde birkaç soru akla gelmektedir. Temel inançların, desteğe ihtiyaç duymaksızın destek sağladığı tek yönlü ilişki incelenmelidir. Şirket örneğinde görüleceği üzere, şirketin kuruluş aşamasında kurucu, çalışanlara ihtiyaç duymaksızın şirketi kurmaktadır. Ancak şirketin devamlılığı düşünüldüğünde, çalışanlar olmaksızın şirket yapısının bir düzen içerisinde ayakta durması mümkün görünmemektedir. Sosa, temel ve temel olmayan inançlar arasında yer alan ilişkinin simetrik olmayan bir ilişki olduğuna vurgu yapar (Sosa, 1980: 5). Bina ve piramit benzetmeleri düşünülünce, üst katların, temele ihtiyacı vardır, ancak temel, üst yapıya ihtiyaç duymaz. Yukarıdaki örnekte ise şirket yapısının devamlılığı, çalışanlara, yani başlangıçta desteklenen gruba bağımlıdır. Gerçekten de temelcilerin öne sürdüğü yapı, inançlar arasında bu türden tek yönlü bir destek ilişkisi midir? Eğer bunun cevabı evet ise, bu nedensel yapının zayıf bir yönünün göstergesi olabilir mi? Söz konusu sorular temelciliğin ortaya çıkarılmasında cevaplanması gereken sorulardır. Bu soruların üzerinde ileriki bölümlerde durulacaktır. Bu soruların yanı sıra, temelciliği açığa

çıkartırken temelci teorinin tarih içerisindeki gelişim sürecini göz önünde bulundurmak, temelciliğin merkezi tezi ve kavramlarını açığa çıkarmada önemlidir.

2.1. Temelciliğin Tarihsel Aralanı

Felsefe tarihine baktığımızda, temelciliğin birtakım savunucularını belirlemek mümkündür. Bu savunucuların şüphesiz ki en başına Aristoteles'in yazılması gerekir (Poston, 2014). Sonsuz gerileme problemi karşısında, temelciler, belirli başlatıcı ilkeler belirlemişlerdir. Aristoteles için nedenler dizgesi, belirli özelliklere sahip önermeler ile "tasım" aracılığıyla kurulur. Bilgiye sahip olmak, bilgiyi verecek olan nedenlerle doğrudan bir ilişki kurmayı gerektirir. Ona göre, bir şeyin bilgisine, ancak onun dayandığı nedenleri bildiğimizde ulaşabiliriz. Aristoteles bu tür bilmeyi, kanıt - demonstrative- aracılığıyla bilme, yani episteme olarak adlandırır. Bu tarz bilme, tasımın sonucunda ulaşılandır. Ancak, bu şekildeki bilme, ilk ilkelerin doğrudan bilinmesini gerektirir. Çünkü tanıtlamalı bilgi ilk ilkelerden çıkar (Aristoteles, *PAI*:71b, 74b). Aristoteles başlatıcı nokta olarak ilk ilkeleri belirlemiştir. Bilgi, ilk ilkelerden tanıtlama yoluyla elde edilir. İlk ilkelere ilişkin açıklamaları da Aristoteles'i temelci pozisyona konumlandırmamıza neden olur. Bilgi söz konusu olduğunda Aristoteles, bilginin yapısının oluşturulacağı öncüllere ilişkin olarak, bu öncüllerin belli özelliklere sahip olduklarını vurgular. Bu öncüller doğru, ilk -temel-, doğrudan olmalıdırlar ve aynı zamanda sonuçtan önce, sonucun nedeni ve sonuçtan daha iyi bilinir olmalıdırlar (Aristoteles, *PAI*: 71b 10-25). Aristoteles düşüncelerine devam eder: Bilgi söz konusu olduğunda ilk öncüller ile ilkelerden aynı şeyi anladığımızı söyler. Bu sözü edilen ilkeler, bilgi yapısının başında yer alırlar ve bilginin başlatıcısı olarak belirlenen bu ilkelerden önce herhangi bir şey bulunmaz.

"İlk öncüller sonuca uygun ilkelerdir; nitekim 'ilk' ile 'ilke' den kastettiğim aynı şey, tanıtlamanın başlangıcı 'doğrudan' öncüdür, kendisinden önce bir başkası bulunmayan öncül, 'doğrudan', 'dolaysız'." (Aristoteles, *PAI*: 72a5-10)

Görüleceği üzere Aristoteles, bilgi için, başlatıcı, belirli özelliklere sahip birtakım önermeler belirlemek suretiyle bilgi yapısının başına temeller belirlemiştir. Aristoteles bundan dolayı, temelci teori içerisinde konumlandırılır.

İkinci olarak Descartes, temelciliğe ilişkin önemli bir figür olarak gösterilebilir. Epistemoloji içerisinde, Descartes, katı bir rasyonalist olarak yorumlanır. Bilginin mimari yapısı hakkında düşünceleri de bu rasyonalist tutumu ile bağlantılı olarak katı temelci bir konumda yer almasına neden olmuştur. Descartes'ın bilginin yapısına ilişkin

olarak yapmış olduğu belirlemelerini, *Meditasyonlar* adlı eserinde derinlemesine görmek mümkündür. Daha birinci *meditasyondan* itibaren, bilginin sağlam temeller üzerine kurulu olması gerektiğini vurgular (Descartes, 2014: 17). İlk olarak bilgi söz konusu olunca, duyuların kaynaklığını değerlendirir. Şimdiye kadar bilgi sahibi olduğu Şeyler arasında duyumun rolünün olduğuca büyük olduğuna vurgu yapar ve duyumun kaynaklığı neticesinde bilgi sahibi olduğu durumlara göndermede bulunur. Ancak duyular pek çok durumda kişiyi aldatabilir. Keza, Descartes bu duyulardan yararlandığı bir durumda, en az bir defa aldanmıŐtır. İlk olarak da duyulara yönelmesinin nedeni budur. Çünkü insan, dış dünya hakkında bilgiyi, doğrudan duyulardan elde ettiğini düşünür. Ancak duyum aracılığıyla her ne kadar bilgi sahibi olduğumuzu düşünsek de duyular yanıltıcıdır. Duyum aracılığıyla oluşturulan bilgi sistemi sağlam değildir. Duyulardan elde edilenlere ya da duyumun verdiklerine tam anlamıyla güvenmemek gerekir. Eğer bir kere bile aldatılma durumu söz konusu ise, bu yetinin güvenilirliğine Şüphe ile yaklaŐılmalıdır:

“Bugüne kadar en doğru ve güvenilir olarak kabul ettiğim her Şeyi duyulardan ya da duyular yoluyla öğrendim; bazense bu duyuların aldatıcı olduğunu deneyimledim, öyleyse bizi bir kez aldatmıŐ olan Şeylere asla tam anlamıyla güvenmemek ihtiyat gereğidir.” (Descartes, 2016: 48)

Dolayısıyla güvenilirmez bir yeti aracılığı ile elde edilen, başka bir deyişle duyuların kaynaklık ettiği bilginin kuşku duyulabilir olması, bilgi yapısının sağlam bir zemine oturmasına engeldir. Güvenilmez temeller üzerine kurulmuş bir sistem, Şüpheli ve kesinlikten yoksun olduğu için, özne her Şeye temelden baŐlamalıdır. Descartes, bilgi için sağlam bir yapı kurma gayesi ile her Şeye yeniden baŐladıđını vurgular. Önce bilgiye bir sınır çizer. Ona göre açıkça yanlış olan, kuşku duyulan, Şüphe edilen hiçbir Şey bilgi dizgesi içerisinde yer almamalıdır (Descartes, 2014: 17-18). Bu durumda kuşku, bilgiyi elde etme süreci içerisinde bir araçtır. Başka bir deyişle bilgi ile bilgi olmayanı ayırt etmeye yarayacak yöntem, kuŐkudur. Descartes yöntemini ortaya koymasıyla, bilgi için izlenmesi gereken yolu da belirlemiştir. Şüphe ettiği her Şeyi bu yapının dışında bırakmaya karar verir. Şüphe edemediği, bilgi mimarisini oluŐturabileceđi zemini aramaya başlar. Tüm inanç sistemi baştan sona sorgulanmalıdır. Bilgi dizgesi tekrar gözden geçirilmelidir. Güvenilmez temeller üzerine inşa edilenler kuşku duyulabilir ise o zaman “bir başlangıç noktası”, çıkış yolu ortaya konulmalıdır.

Aynı zamanda sözü edilen çıkış noktası da kuşkudan yoksun ve kesin olursa, o zaman bilgi sağlam bir yapıya oturtulmuş olur.

Descartes, duyular aracılığıyla elde edilenlerin, bilgi statüsüne sahip olmadığını öne sürdükten sonra, kuşku sürecini devam ettirir ve ikinci olarak uyku hali ile uyanıklık hali durumlarını değerlendirir. Ona göre; bir masada ateşin başında oturuyor olmak, bir bedene ve ellere sahip olmak, insanın giyinik olması, bu ve buna benzer birçok şey, inkâr edilmez, kuşku duyulamaz bir şekilde insanın bildiği şeyler olarak kabul edilir. Bunların aksini düşünmek ya da bunların bilgi olmadığını söylemek, olsa olsa deliliktir. Oysa insan uykusunda, bir delinin uyanırken tasavvurunda olabilecek her şeyi, hatta daha da fazlasını bile görebilir. O zaman uyku ve uyanıklık arasında bir ayırım yapmak gerekir. Bireyin uyanık ve bu uyanıklık halinin farkında olması gerekmektedir. Ancak böylesi bir farkındalığı -uyku ile uyanıklık arasındaki farkındalık- mümkün kılacak belirgin bir ölçüt yoktur (Descartes, 2016: 48-49). Böyle bir ölçüt olmadığına göre, deneyim aracılığıyla açıkça doğru olarak kabul edilen hiçbir şey bilgi statüsü kazanmamaktadır. Yukarıda da açıkça ifade edildiği üzere Descartes, mevcut deneyimlerimize yönelik yargılarımızı bile şüphe edilir olarak görmektedir. Örneğin, özne, “bu kalemi tutuyorum” gibi, deneyim aracılığıyla kolayca bildiğini düşündüğü bir önermeyi bile, düş ile uyanık olma durumu arasında bir ayırım yapamadığı için bildiğini söyleyemez. Deneyim türünden herhangi bir şey, şüphe kışkıracısından kurtulamadığı için, bilgi statüsü kazanamaz.

Her ne kadar her şey kuşku duyulabilecek gibi görünse de bir alan vardır ki sanki şüphe götürmez görünmektedir. Bu alanı Descartes, matematik olarak sunar. Ona göre iki artı üç ister uykuda isterse uyanıklık durumunda her zaman beş edecektir. Böylesi hakikatlerin yanlış ve kesinlikten uzak olmalarından kuşkulanamamak mümkün görünmemektedir (Descartes, 2016: 50). Ancak ya aldatan bir Tanrı söz konusuysa? Kötü bir cin ya da bir aldatıcı şeytan insanı kandırıyorsa? Aldatan Tanrı ya da kötü bir cin, kişinin aldanmasını istiyorsa o zaman özne iki ile üçü her topladığında, bir karenin kenarlarını her saydığı anda yanılacaktır (Descartes, 2016: 50-51/58). Bilgi için temel olarak kabul edilebilecek tüm önermeler, Descartes’ın bu üç farklı argümanı göz önüne alındığında, ciddi anlamda bir tehdit altındadır.

Descartes tam da bu noktada kuşku duyulamayacak ilk belirlemesini yapar. Eğer, adı ne olursa olsun bir şey aldatıyorsa, düşünüldüğü sürece, öznenin var olduğu kaçınılmaz bir şekilde, kuşku duyulamayacak bir temeldir. Aldatıcı ne kadar aldatırsa

aldatsın, özne bir şey olduğunu düşündüğü sürece, aldatıcı bir şey olmamasını sağlayamayacaktır (Descartes, 2016: 58). Artık Descartes, kuşku sürecini en uç noktaya kadar götürmüştür. Kuşku duyulamayacak bir nokta yakalanmıştır. İşte tam da bu nokta diğer tüm bilgiler için kaynaklık edecek bir çıkış noktasıdır. Descartes, bilgi için ilk temel belirlenimini “düşünen özne” üzerinden yapmıştır. “Bir şey olduğunu düşünen bir özne vardır.” Bu önerme, duyuların verdiklerinden, açıkça doğru olduğu kabul edilen deneyimlerden ya da matematiğin doğrularından ayrı, Descartes’ın dizgesinde artık kuşku duyulamayacak türden bir temeldir. Bu önemli hususu Cottingham şu ifadelerle vurgular:

“Bu kuşku yöntemini en son noktasına kadar ilerleten Descartes, artık görüyor ki, en ileri kuşkuculuğun bile dokunamayacağı en azından bir doğruluk, -sağlam ve hareketsiz bir nokta- vardır.” (Cottingham, 2003: 47)

Kişinin doğrudan bilincine yönelmesiyle, başka bir deyişle bir meditasyon süreciyle, kuşkucu itirazlar da başlangıçta dışarıda tutulmak istenmiştir. Descartes’a göre şüphecilerin olası itirazlarından arındırılmış, kuşku duyulmaz bu temelin zorunlu olarak doğru olduğunun da kabul edilmesi gerekir:

“Öyle ki, her şeyi iyice düşünüp, özenle inceledikten sonra, *Ben'im, Varım* önermesini her ileri sürüşüme da zihnimde tasavvur edişimde onun zorunlu olarak doğru olduğu sonucuna varmak ve bunun değişmez olduğunu kabul etmek gerekir.” (Descartes, 2016:58)

Descartes’ın temel kabul ettiği *Cogito*’su, nedenler dizgesinin temelinde,duyu ya da deneyimden ziyade doğrudan sezgi ile kavranmış görünen, özü düşünce olan, şüpheden arındırılmış, bir“Arşimet noktası” olarak belirlenmiştir. Doğrudan kavranılan ve herhangi bir önermeye dayanmayan bu nokta, herhangi bir çıkarımsal özellik de taşımadığı için, temel kabul edilir ve Descartes epistemolojisinin de temelini oluşturur. Descartesçı epistemolojinin temelini teşkil eden bu hususun kendisi bile, Descartes’ı temelci teori içerisinde konumlandırmak için yeterlidir. Ancak temelci teorinin net bir biçimde ortaya konulması açısından araştırma sürdürülmelidir.

Descartes’ın bilgi teorisinde başlangıç olarak belirlenen, sistemin zemininde yer alan bilgi kesin, şüphe götürmez bir bilgidir. Dahası bu bilgi, başka bilgilere bağlı olmaksızın da açıktır:

“... Öyleyse, ben, ... düşünen bir şeyim. ... kendime dair, böylesine belirgin bir biçimde elde ettiğim bu mefhum ve bilginin, varlıkları henüz benim için bir bilinmeyen olan şeylere bağlı olmadığı kesindir.”(Descartes, 2016: 61-62)

Bu, düşünen varlık olarak açık, seçik tüm bilgilerin temelinde yer alır (Çüçen, 2001: 89). Bilgi sistemi bu temel bünyesinde bina edilir, başka bir deyişle bilgi, bu temel üzerine yükselir.

Descartes, *cogito* 'ya ek olarak, zihin içeriğine ilişkin bilgisini de şüphe götürmez bir temel olarak alır. Descartes'ın dizgesinde bu *innate* ideler olarak adlandırılan içerikler, temel inanç örneği sergilerler. Bu ideler insanda doğuştan, yerleşik olarak bulunmaktadır. Duyu veya deney ile kazanılmayan bu idelerin kavranışı sezgiseldir. Sezgi, çıkarımsal değildir ve bu ideler çıkarımsal olmamaları yönüyle herhangi bir temellendirmeden de yoksundur. Bunlar, düşünen özne için, açık seçik kavranabilen idelerdir. O zaman, bazı sorular sorulmalıdır. Örneğin, *innate* ideler nelerdir? Innate ideler nasıl gerekçelendirilir? Bu ideler, diğer önermelere nasıl kaynaklık ederler? Temel inançların açığa çıkarılması için bu sorular cevaplanmalıdır.

Herhangi bir empirik deneyim olmaksızın, *innate* olarak görünen bir fikirler sınıfına birinci meditasyonda rastlanır. Bu sınıf içerisinde “matematikselsel doğruların” yer aldığı görülür. Fizik, astronomi, tıp gibi bilimler şüphe edilebilir ve dolayısıyla kesinlikten uzak düşünülürken, pek yalın ve genel şeylerle ilgili olan, aritmetik ve geometrinin -doğada olup olmadıkları ile ilgilenilmeksizin- kesin ve şüphe edilmez bir şeyler içerdiği kabul edilir (Descartes, 2014: 20). İki ile ikinin toplamının dört etmesi ya da herhangi bir dörtgenin dörtkenarı olması açık ve seçik kavranabilen şeylerdir. Kesinlikten yoksun olduklarını düşünmek ya da bunlardan şüphe etmek akla uygun görünmemektedir. Descartes, bu düşüncelerini sonraki bölümlerde de sürdürür. Aritmetik ve geometriye ilişkin pek yalın bir şeyi düşündüğünde, onları en azından doğru olabilecek kadar açık ve seçik kavrayıp kavrayamadığını sorgular ve bu düşünceden de Tanrı'nın kendisine açık ve şüphe edilemez gördüğü şeylerde bile yanılma imkânı vermiş olabileceğini düşünerek kuşkulandığını açıklar. Ancak bunu düşündüğünde dahi, açıkça kavradığını düşündüğü şeylerin doğruluğundan emin olduğunu söyler.

“Beni kim aldatırsa aldatsın, bir şey olduğumu düşündüğüm sürece asla beni hiçbir şey durumuna indirgeyemez ya da şimdi var olduğum doğru olmakla birlikte ilerde bir gün benim hiçbir zaman var olmamış olduğumu ya da ikiyle üçün toplamının beşten eksik veya fazla ettiğini veya tasarladığımdan başka türlü olamayacağını açıkça gördüğüm buna benzer şeyleri doğru kılamaz. Aldatıcı da olabilecek bir Tanrı bulunduğuna inanmak için hiçbir gerekçem olmadığına, zaten herhangi bir Tanrı'nın var olduğunu kanıtlayan gerekçeleri

de henüz ele almadığıma göre, sadece bu kaniya dayanan kuşku nedeni son derece zayıf, neredeyse metafiziktir.” (Descartes, 2014:36-37)

Üçüncü meditasyona baktığımızda Descartes, doğruluğa ilişkin bir kural belirler. Bu açık ve seçikliğe ilişkindir. Üçüncü meditasyonda açık ve seçikliğe ek olarak bilgi sisteminin genişletilmesi söz konusudur. Başka bir deyişle bu meditasyonda bilgi yapısı açık hale getirilmeye çalışılır. *Cogito, innata* bir idedir ve açıklık ve seçiklik de ondan ayrı olmayan, onun esas özelliğidir:

“Düşünen bir şey olduğumdan eminim ama ayrıca beni bir şeyden emin kılmak için gereken şeyi de biliyor değil miyim acaba? Elbette, bu ilk bilgide, dediğimin açık ve seçik olarak algılanmasından başka beni doğruluktan emin kılan hiçbir şey yok; ... Dolayısıyla, şimdiden genel kural olarak koyabilirim ki, çok açık ve çok seçik olarak kavrayabildiğimiz şeylerin hepsi doğrudur.” (Descartes, 2014: 35)

Descartes, bir şeyden emin olmanın yolunu, açık ve seçik olmada bulur. Açık ve seçik olarak kavranan bir şey, “doğru” olarak alınır. Bu durumda denilebilir ki, temelde yer alan inançlar, başka bir deyişle temel inançlar, açık ve seçik olarak kavranabilen inançlardır. Bu inançlar belirlendikten sonra Descartes, meditasyon sürecinin ipucunu verir:

“Zihnimde ilk rastlayacağım idelerden yola çıkıp adım adım daha sonra bulacaklarıma geçmekten ibaret olan meditasyon sırasını bozmadan irdeleme fırsatı bulabilmek için, ... düşüncelerimi bazı türlere ayırmam, ... bu türlerden hangilerinde gerçek anlamıyla hakikat veya hata bulunduğunu incelemem gerekiyor.” (Descartes, 2014: 37)

Nedensel dizgenin, açık ve seçik doğru olan idelerden başlayarak kurulduğu açıktır. Descartes, sistemini açıklarken, yapı içerisindeki unsurlar arasında ayırım yapar. “İdeler” ki bunlar, nesnelere zihindeki tasarımlarıdır. “İstem, duygulanım ve yargı” ise istenilen, korkulan durumlarda ortaya çıkan durumlardır. Bu durumlardan, bilginin temelinde yer alan ideler, bazı özelliklere sahiptir. Sözgelimi, bunlar yanlış olamazlar, idelerden biri, diğerinden daha doğru değildir, yanılmazlardır. Bazıları ise doğustandır. Peki, ama bu idelerin doğruluğu nereden gelmektedir? Descartes, bu idelerin doğruluğunun “doğal ışık” tan geldiğini düşünür. Bu aynı zamanda, doğruyu yanlıştan ayırma yetisidir de (Descartes, 2014: 37-40). Doğruyu yanlıştan ayırma yetisi ile kavranan söz konusu idelerin de artık belirlenmesi gerekir. Descartes, tözü -düşünen ve yer kaplayan-, yayılım, şekil, sayı, süre ve hareketi de ideler olarak belirler (Descartes,

2014: 44-45). Bu idelere ek olarak bir ide daha belirler ki, aslında bu ide diğer tüm idelerin üstündedir. O, “Tanrı idesi” dir. O Tanrı idesinden ne anladığını şöyle ortaya koyar:

“Tanrı adıyla sınırsız, ebedi, değişmez, bağımsız, her şeyi bilen, her şeye gücü yeten eylemiyle kendimin ve diğer bütün var olan şeylerin (böyle şeylerin olduğu doğrusa) yaratıldığı ve meydana getirildiği bir tözü kastediyorum.”
(Descartes, 2014:45)

Söz konusu idelerin kaynağı, Tanrı’dan gelir. Bu da aslında Tanrı’nın varlığını açıkça işaret eder. Bu durumu kavramayı Descartes’ın açıklaması kolaylaştırır:

“... kendim de bir töz olduğum için töz idesi bende aslen var olsa da sonlu bir varlık olan ben, gerçekten sonsuz bir töz tarafından zihnime konmuş olmasaydı, sonsuz bir töz idesini edinemezdim.” (Descartes, 2014:45)

Açıkça görülmektedir ki, öznde sonsuzluğa ilişkin bir fikir vardır. İnsan sonsuz bir varlık olmamasına ve etrafında sonsuz olarak deneyimlediği bir fenomen olmamasına rağmen, böyle bir kavrama ilişkin bir fikre sahiptir. O zaman özne sonlu olduğuna göre, onda bu sonsuzluk fikri nasıl vardır? Bu ideyi öznenin zihnine koymuş olan Tanrı’dır. Başka bir deyişle bu idenin garantörü Tanrı olarak belirlenmiştir.

Bilgi yapısının temelinde, destek sağlayan ilk unsurlar, başka bir deyişle zemin sağlayan başlatıcı esaslar, doğal ışık aracılığıyla kavranır. Bu nokta bize temelciliğe ilişkin ipuçları verir. Öznenin, temel inançları, açık ve seçik olarak kavraması, bir doğrudan kavramadır. Bu unsurları gerekçelendirmek için başka herhangi bir şeye ihtiyaç yoktur. Doğal ışık da denilen, sezgisel bir kavrayış aracılığıyla özne bunlardan şüphe etmez. Bu şüphe edilmez gerçekler, doğrudan zihin tarafından kavrandığı için de başka inançların desteğinden muafırlar. Kabaca bu noktaya kadar *innate* idelerin ne olduğu sorularına ve *innate* idelerin nasıl gerekçelendirildiğine cevap vermiş olduk.

Cevaplanması gereken başka bir soru, çıkarımsal olmayan temel inançlardan, çıkarımsal olan inançların nasıl türetildiğidir. Çıkarımsal olmayan temel inançlardan, diğer inançlara geçmenin yolu “dedüksiyon”dur. Özne, birtakım açık seçik temellerden, temel olmayan önermeleri çıkarır.

Descartes’ın temelci epistemolojisine yönelik eleştiriler de söz konusudur. Sözelimi, o, epistemolojik olarak sistemini oluştururken, yukarıda da ifade edildiği gibi, işe duyuların dışarıda tutulmasıyla başlar. Çünkü ona göre duyular, bizi şimdiye kadar çok defa yanıltmıştır, bu nedenle bilgi elde edilmek isteniyorsa, öznenin

duyumlardan kurtulması gereklidir. Cottingham'a göre duyusal algılar, belki aldatılmaya açık olabilirler, ancak bu noktada daha fazla dikkat edilmesi gerekli olan bir husus bulunmaktadır (Cottingham, 2003: 48-49). Bu da duyuların, son derece iyi çalışsalar bile, bilgi elde etmede içkin olarak güvenilir olmadıklarıdır. Cottingham bu iddiasına dayanak olarak, Descartes'ın balmumu örneğine ilişkin yaptığı açıklamalarının yer aldığı paragrafı örnek gösterir.

“... bu balmumunda böylesine seçiklik içinde kavranan nedir? Kuşkusuz duyular yoluyla ulaştığımız özelliklerden hiçbiri değil.” (Cottingham, 2003: 49)

Balmumu örneğinden hatırlanacağı üzere, balmumunun tadı, kokusu, rengi yani duyular aracılığıyla ulaşılan herhangi bir şeyi balmumunun özünü vermemektedir. Onun tek özü ise balmumundan arta kalan, “yer kaplama” ya da “yayılmı”dır. O zaman balmumunun özü, “duyu” ya da “hayal gücü” yetisiyle değil, yalnızca kavrama yetisiyle kavranabilir. Bu açıklamasını Cottingham şu şekilde temellendirir: Balmumu uzunluğu, genişliği ve derinliği olan yayımlı bir şeydir. Belirsiz sayıda geometrik şekle sahip olabilir. Bunu biz duyu ya da hayal gücü ile algılayamayız, çünkü balmumunun bizim hayal bile edemeyeceğimiz bir şekle bile girebileceğini düşünebiliriz. Daha deneyimlemediğimiz bir şekle de girebileceğini düşünebilmek mümkündür. O zaman bu kavrama yetisi ile kavranacak bir şeydir (Cottingham, 2003:49).

Balmumu örneği aracılığıyla Descartes, bireydeki bilgi edinme aracı olarak duyum ya da hayal gücünden ziyade kavrama yetisinin önemine dikkati çekmektedir. Öznenin, dış dünya ile temasında duyular önemli ölçüde rol oynuyor gibi görünse de Descartes için duyuların ötesinde, duyumsanır olanın özünün kavrama yetisi aracılığıyla kavranması söz konudur. Kavranacak olanın-açık ve seçik algılar- bilgisine, iyi niyetli Tanrı'nın bize verdiği kavrama yetisi aracılığıyla ulaşılır. Bu açık ve seçik algılar, duyuların verdikleri değil, matematik önermelerini düşünürken yaptığımız, saf kavrama yetisine sahip algılardır (Cottingham, 2003: 50). Açık ve seçik olarak kavradıklarımız sadece bilginin temelinde yer alırlar.

Cottingham, Descartes'ı bir filozofun, önceden kabul ettiği her şeyi bir kenara bırakarak, açık ve seçik algılara dayalı bir sistem kurması gerektiğini söyler. Özne, kendi varlığının bilgisinden, aldatıcı olmayan bir Tanrı'nın bilgisine doğru ilerler. Ancak Tanrının varlığının kanıtlanması için, birtakım aksiyomlardan başlanması gereklidir. Ama bu aksiyomların doğruluğundan nasıl emin olacağız? Descartes bunları açık ve seçik olarak kavradığımızı düşünür. Ama Cottingham bu noktayı literatürde de bilinen, “Descartes'ı Döngü”nün başladığı nokta olarak sunar. Bu döngü şu şekilde

açıklanabilir: Açık ve seçik olarak iddia edilen algılar belki aksiyomların garantörü olabilirler, ama bu algılara nasıl güveneceğiz (Cottingham, 2003: 52)? Bu açık ve seçik algıların garantörü nedir? Tanrı gerçekten kanıtlandıktan sonra belki de açık ve seçik algılarımız için garantör olabilir. Ancak Tanrı kanıtlanması için, güvenilir olmayan birtakım algıları işe koşmak problemlidir.

Cottingham bu döngüye cevap olarak, Descartes'ın, kendiliğinden güvenilir birtakım önermeler bulunduğunu ifade ettiğini söyler: "İki iki daha dört eder" ya da "Düşünüyorum, öyleyse varım" türünden önermeler, güvenilir olmaları için Tanrı'nın garantörlüğüne ihtiyaç duymazlar. Bunlar yalın ve dolaysızca anlaşılan türden önermelerdir (Cottingham, 2003: 53). Descartes yukarıdaki ifadelere bakıldığında temel inançlar için birtakım örnekler vermektedir. Örneğin "Düşünüyorum, öyleyse varım" önermesi, güvenilir, açık ve seçik olarak bir temel inanç örneği sergilemektedir. Bu durum aynı zamanda söz konusu önermelerin, herhangi bir destekten muaf olduklarını gösterir.

Görüleceği üzere Descartes, bilgiye zemin olarak, temel inançları belirlemiştir. Temelciliğin felsefe tarihi içerisinde izi sürüldüğünde Descartes'ı burada konumlandırmak yanlış olmayacaktır. Descartes'ın temelciliğine odaklanmamızın nedeni, özellikle katı temelciliğin bir formülasyonunun izinini onun sisteminde sürülebilir olmasıdır. Descartes'ın sisteminde özellikle temel inançların ne olduğuna ilişkin önemli birkaç ipucu vardır. Temel inançların gerekçelendirmeden muaf olup, bu inançların yanılabilir olmasının söz konusu olmaması bu ipuçlarına örnektir.

Felsefe tarihinde, temelcilik içerisinde pek çok isimden söz edilebilir. Aristoteles ve Descartes belki de temelci teorinin oluşturulmasına yaptıkları katkıdan dolayı - temelciliğin arka planını oluşturmaları yönünden- oldukça öneme sahiptirler. Ancak temelciliğin bir teori olarak ortaya çıkması ve savunulması son yüzyıl içerisinde gerçekleşmiştir. Bu teorinin geliştirilmesine katkı yapan pek çok filozof vardır.

J.Pollock ve J. Cruz (1999) temelci teorilerin örnekleri için, Rudolph Carnap, C. I. Lewis, Nelson Goodman, Roderick Chisholm, Pollock ve Paul Moser isimlerine bakılabileceğini vurgular. Steup (1996), Descartes, Bertrand Russell, Moritz Schlick ve A. J. Ayer isimlerini temelciliğin birer savunucusu olarak görür. Ona göre bu isimlere ek olarak C. I. Lewis yaptığı çalışmalarda bir temelci savunu ortaya koymuştur. Çağdaş felsefeciler arasında ise Audi, Chisholm, Foley ve Moser 1900'lü yıllarda yaptıkları çalışmalarla temelciliği savunmuşlardır.

Şimdiye kadar kabaca tarif etmeye çalışılan temelcilik, artık açıkça ortaya konulabilir. Bu aşamada öncelikle, temel inançlar bağlamında, temelci pozisyon açığa çıkarılmaya çalışılacaktır.

2.2. Temelcilik ve Temel İnançlar

Temelciliğe baktığımızda en genel tabirle iki farklı iddiası olduğunu görürüz:

- 1- Çıkarıma dayanmayan, temel inançlar vardır.
- 2- Temel inançlar, temel olmayan inançlara, başka bir deyişle çıkarıma dayalı inançlara gerekçelendirme sağlarlar.

Bonjour'da bu iddiayı destekleyecek izler bulmak mümkündür. Ona göre ilk olarak bazı inançlar, herhangi inançlardan gerekçelendirilmeye bağımlı olmaksızın, kendiliğinden dolaysız şekilde epistemik gerekçelendirme kriterine sahiptirler. İkincisi ise bu temel inançlar tüm bilgilerin nihai kaynağıdır. Bu görüşe göre, diğer tüm inançlar çıkarımsal bazı ilişkilerle bu temel inançlardan türetilirler ve gerekçelendirilirler. Bunlar bilginin dayandığı temeli oluştururlar (Bonjour, 1985:17; Gültekin, 2014: 47). Temelciliğin en genel iki iddiası bunlardır. İlk başta birtakım temel inançların var olduğunda direktirler. Tabi ki bu direktmenin ilk sebebi, temel birtakım inançların varlığının, sonsuz bir gerileme tehdidine karşı çıkış için önemli bir alternatif olarak görünmesidir. Çünkü çıkarımsal olmayan gerekçelendirmenin varlığı gerileme tehdidine çözüm sağlar (Fumerton, 2006: 58). İki benzer düşünce de temel inançların kendiliğinden gerekçeli olduklarını kabul eder. Aynı zamanda bu temel inançlardan yapılan çıkarımlar-temel olmayan inançlar- aracılığıyla bilginin gerekçelendirmesinin sağlandığı düşüncesi temelcilerin ana tezlerini oluşturur. Steup, temel inançlara ilişkin bu iki temel özelliğe katılır, ancak literatürde temel inançların ne olduğuna dair bir uzlaşma olmadığının da unutulmaması gerektiğine dikkat çeker (Steup, 1996: 111). Yukarıda konu edilen ana tezler, temelci teorilerin -klasik ve ılımlı temelcilik- üzerinde uzlaştığı iddialardır. O zaman sonsuz bir gerilemeye çözüm sunacak olan temelciliğin ana hatları belirlenmelidir. Sonsuz gerilemenin önünü bazı özel statüye sahip bazı inançlar yoluyla kesmeyi düşünen temelciliğin iddia ettiği temel inançların ne olduğu da belirlenmelidir. Steup temel inançların üç farklı karakteristik sergilediğini öne sürer. İlk karakteristik, temel inançların çıkarımsal olmadığı yönündedir. O, iki inancı karşılaştırarak bu durumu örneklendirmeye çalışır:

“a) O, ıslanmıştır ve b) Dışarıda yağmur yağıyor. Bu iki önerme dikkate alındığında, dışarıdan gelen adamın ıslak olduğu görüldüğü için dışarıda yağmur yağdığına ilişkin inanç oluşur. a önermesinden, b önermesi çıkarılır. a önermesi ise herhangi bir inançtan çıkarılmaz. Basitçe bakıldığında ya da gözlemlendiğinde adam ıslanmıştır. Bu durumda a önermesi çıkarımsal olmayan inanç, b önermesi ise çıkarımsaldır. Özneyi bunu çıkarmaya yönlendiren şey basit bir gözlemdir. Basitçe bakıldığında, başka bir deyişle adam basitçe gözlemlendiğinde, adamın ıslak olduğu başka hiçbir şeye dayanmaksızın anlaşılır.”¹²(Steup, 1996: 90)

Bu duruma güncel bir örnek de vermek mümkündür. Örneğin, cep telefonlarına ait bazı karakteristik sesler işitildiğinde, mesaj, e posta, arama olduğunun anlaşılması benzer bir durumdur. Karakteristik ses herhangi bir çıkarıma dayanmaz, ama mesaj geldiğinin, arama olduğunun vb. anlaşılması bu sestten çıkarılır. Açıktır ki, Steup için basit gözlem önermeleri temel inanç örneği olarak öne sürülmüştür. Ama basit gözlem önermelerinin temel inanç örneği olup olamayacakları tartışmalıdır.

Steup, ikinci karakteristik olarak, temel inançların kendilerinin de gerekçelendirilmesinin gerekli olduğu iddiasında bulunur. Ama bu çıkarımsal inançların gerekçelendirildiği türden, başka inançlara bağımlılık anlamında, bir gerekçelendirme değildir.

“Temel inançlar, temel olmayan inançlar için gerekçelendirici rolü oynadıkları için, onlar kendileri gerekçelendirilmiş olmalıdır. Bu yüzden gerekçelendirilmemiş temel inanç gibi bir şey olamaz. Açıktır ki, bu genelde çıkarımsal olmayan inançlar için gerekçelendirilmiş ya da gerekçelendirilmemiş olma doğru değildir. Steup bu durumu örneklendirir: “Çokça yağmurun yağdığı günlerden sonra, hayali bir düşünce -bir hüsni kuruntu- kişiyi, çıkarımsal olmayan bir inanç oluşturmaya teşvik edebilir. Bu “1) Güneş parlıyor”, şeklinde ifade edilebilir. 1 önermesini oluştururken kişi, pencereden dışarıya bakmamış ya da birisinden güneşin parladığını duymamıştır. Yani kişi 1 önermesi için bir delile sahip değildir. O halde 1 önermesi çıkarımsal ya da gerekçelendirilmiş değildir, bu yüzden de gerekçelendirici rolü oynayamaz. Neden bu rolü oynayamadığını göstermek için Steup çıkarıldığını varsayan bir örnek tasarlar, 2)Dışarısı sıcaktır,

¹²Steup, bu iki önermeyi çıkarımsal ve çıkarımsal olmayan inanç ayrımını daha açık hale getirebilmek için verir. Yoksa onun da ifade ettiği gibi, tabi ki adam ıslanmıştır gibi bir önerme, çıkarımsal da olabilir. Söz gelimi adamın yolda balkondan üstüne su dökülesi sonucunda da adam ıslanmış olabilir (Steup, 1996: 111).

önermesini 1 önermesinden çıkardığımızı düşünelim. İlk basamakta 1 inancında gerekçelendirilmiş olunmadığı için aynı zamanda 2 inancında da gerekçelendirilmiş olunmaz. Çünkü Steup'a göre bir inanç gerekçelendirmeye sahip olmadığı zaman diğerlerine gerekçe veremez. O halde, 1 temel inanç değildir. 1'den farklı olarak temel inançlar, temel olmayan inançlara -ana noktayı tekrar etmek için- gerekçelendirmeyi iletebilmelidir. Dolayısıyla kendileri gerekçelendirilmiş olmalıdır.” (Steup 1996: 90)

Steup üçüncü karakteristiğın ilk iki karakteristik ile yakından ilişkili olduğunu söyler. Ama sorulması gereken bir soru ortaya çıkar: İnançlar çıkarımsal değiller, ama gerekçelendirilmişlerse, gerekçelendirmelerini nereden alırlar? Onlar gerekçelendirmeleri diğer inançlardan değil, algı ya da iç gözlem gibi nondoxastic bir kaynaktan alırlar. O zaman üçüncü karakteristik şöyle ifade edilebilir: Diğer inançlardan gerekçe almaksızın temel inançlar nondoxastic olarak gerekçelendirilmişlerdir.

Filozoflar sıklıkla bir inanç gerekçelendirildiğinde, onun doxastic olarak da gerekçelendirildiğini kabul ederler. Ama temelciler ek olarak nondoxastic gerekçelendirmelerin de olduğunu vurgularlar. Onlara göre kavramsal sezgi ya da mantıktan türetilen, aksiyomatik apriori inançlara sahip olduğumuzda gerekçelendirmenin türü nondoxastictir. Dahası algı, iç gözlem ve hafıza bize inançlarımız için nondoxastic gerekçelendirme sağlar. Sözgelimi, “(a) Bu kitap kırmızıdır” gibi çıkarımsal olmayan bir inanç oluşturduğumuzu varsayalım. Steup, (a) önermesinde özneyi haklılandıran şeyin kırmızılık algısı, kırmızı olarak görünenin deneyimi olduğunu söyler. Bu durumu Steup genişletir. Sıradan koşullar altında kişi, kırmızı bir nesneye baktığında bu nesne ona kırmızı görünür. Bu yüzden biz, “x, S'ye kırmızı görünür” ifadesini kullandığımızda, algılayan bir “S öznesi” ve algılanan bir “x nesnesi” varsayabiliriz. Ancak böyle nesnelere olmadığında bile, biri böyle bir nesne varmış gibi bir deneyime sahip olabilir. Biz x, S'ye kırmızı görünür dediğimizde, görünen nesnenin var olup olmadığını göz ardı ederiz. S'nin önünde kırmızı nesne varmış gibi bir deneyime sahip olduğumuzu iddia etmekteyiz. Deneyim bir inançla tanımlanmamalıdır. Algısal deneyimler inançlara kaynaklık edebilir, inancın nedeni olabilir, ancak nesneyi algılamak ile nesne hakkında inanca sahip olmak aynı değildir. Bir nesneye ya da rengine sahip olmaksızın, nesnenin kırmızı, siyah vb. görünmesi olasıdır. Önünde bir kitap olup olmadığıyla ilgilenilmediğinde, gözünün önünde olsa dahi rengi fark edilmeyebilir. Bir inanç nondoxastic gerekçelendirilebilir. İç gözlemlerle deneyimlenebilir. Örneğin, (b) “Bir çikolata için arzu duyuyorum.” şeklinde bir şeye

inanıyorsanız, bu inanç başka hiçbir inanç tarafından değil, bir çikolataya istek duyduğunuza dair deneyiminizle gerekçelendirilir. Bu deneyim ayrıca bir inanç değildir. Aksine, özlem duyma inancından ayrı olarak mental bir durumdur. Steup bu durumun anlaşılmasının zor olduğunu itiraf eder ve ekler: Birinin çikolatayı çok istediğine inanmaksızın onun için nasıl özlem duyabileceğini hayal etmek zordur. Ama bu, isteme ve inancın bir ve aynı olduğu anlamına gelmez (Steup 2016: 90-113). Bu açıklamalar neticesinde, temel inançların bir sunumu yapılmalıdır.

Temel inançları tam anlamıyla şöyle karakterize etmek mümkündür: Diğer inançlara gerekçelendirmesini borçlu olmadan, herhangi bir çıkarıma dayanmadan gerekçeli olan ve çıkarımsal inançlara gerekçe ileten inançlar temel inançlardır. Steup ise temel inançları, gerekçelendirmesini diğer inançlardan almayan inançlar olarak tanımlar (Steup, 1996: 99). Ancak temel inançların, kendiliğinden gerekçeli olma durumu ortaya konulmalıdır. Temelciler, birtakım temeller kabul etmeleri çerçevesinde nedenlerin gerilemesinin önüne geçilebileceğini iddia ederler. Temel inançlar, gerileme problemi karşısında uygun durma noktalarıdır. Buna göre, temel inançlar vasıtasıyla nedenler dizgesi bir yapıya oturtulabilir, ama bu yapıyı sağlam kılan temel inançlar nasıl gerekçelendirilir? E. Sosa, teknik anlamda gerileme sorununa ilişkin olarak tüm bilgilerimizin çıkarımsal olduğunu, bir bilgi olmadan da diğer bilgilerin temellendirilemeyeceğini ve bunun da bir şekilde sonsuza kadar devam edeceğini ifade etmiştir (Mehdiyev, 2011:132). Ama gerekçelendirme için temel inançlar mademki sağlam temeller sunarlar, o zaman, bu temellerin kendi gerekçelendirmelerinin nasıl sağlandığının ortaya konulması gereklidir. Bu nokta açığa çıkarılmalıdır.

Temelciler, gerilemenin önünü kesecek bir iddia öne sürerler ve nedensel dizgenin bir başlatıcı noktası olduğunu iddia ederler. İnanca gerekçe sağlayan nedenlerin yapısının en temelinde, öylesine inançlar vardır ki bu inançlar herhangi bir şekilde çıkarıma dayanmazlar ve asla bir çıkarımsal gerekçelendirme bu inançlar için söz konusu değildir. Bu durumda sorulması gereken, temelcilerin, çıkarıma dayanmayan, söz konusu temel inançlara örnek olarak verdikleri inançların olup olmadığı sorusudur.

Temelciliği savunan ve temelciliği eleştiren her iki grup da temel inançların bir epistemik ayrıcalığa sahip olduğuna dikkat çekerler. Bu ayrıcalıklı olma durumu sıradan inançlarda olmayan bir özelliğe sahip olma durumuna gönderme yapar. Temelde yer alan çıkarımsal olmayan inançlar, her nasılsa kendiliğinden de gerekçelidirler ve bu nedenle de onlar temel inanç olma statüsüne sahiptirler (Pollock ve Cruz, 1999: 33).

Kendiliğinden gerekçeli olma temel inançların ayrıcalıklı olmasını sağlayan özelliklerden biridir. Bir şekilde kendiliğinden gerekçeli olan temel inançlar, diğer tüm inançları çıkarımsal olarak gerekçelendirilirler (Öztürk, 2014: 49). Bir inancın kendiliğinden gerekçeli olması, o inancın herhangi bir desteğe, herhangi bir dayanağa ihtiyaç duymaksızın temel olabilmesine işaret eder. Temel inançların gerekçelendirme iletebilmek için, gerekçeye sahip olması fikri oldukça yerinde bir iddiadır. Bir şekilde temel inançlar gerekçelendirme iletecekler ise, gerekçelendirmeye sahip olmalıdır. Bir inanç, başka bir inanca dayanak sağlayacaksa, o zaman kendisinde dayanak olabilmesini sağlayan -gerekçe- bir şey bulundurması gereklidir. Bu durumu daha açık hale getirebilmek için bilgisayar ile telefon arasındaki şarj ilişkisi düşünülebilir. Son zamanlarda telefonların ve bilgisayarların yaygınlaşması ile teknoloji farklı bir boyut kazanmıştır. Bu boyutlardan biri de şarj durumları ile ilişkilidir. Bir cep telefonu günümüzde, herhangi bir prizden destek almaksızın, usb kablo aracılığıyla, bilgisayarlardan şarj olabilmektedir. Ancak bu işlemin gerçekleşebilmesi için, bilgisayar ya bir prize takılı olmalıdır ya da şarj edilmiş olmalıdır. Şarja sahip olmayan ve herhangi bir güç kaynağına takılı olmayan bir bilgisayarın, telefon için şarj desteği sağlaması mümkün değildir. Gerekçelendirme ilişkisi bu açıdan düşüldüğünde, bilgisayar, temel bir inanç olarak düşünülürse, bilgisayarın nasıl ki telefona şarj desteği sağlamak için şarja ihtiyacı varsa, temel inançların da gerekçelendirme sağlamaları için gerekçelendirilmeye ihtiyacı vardır. Ancak bu gerekçelendirme, temel olmayan bir inancın sahip olduğu gerekçelendirmeden farklı, bir şekilde kendiliğinden gerekçeli olma şeklinde düşünülmelidir.

Descartes, kendiliğinden gerekçeli olma durumunu *innate* ideler üzerinden açığa çıkarmayı dener. Ona göre temel inançlar, zihne herhangi bir çıkarım ya da dolaylı bir süreç olmaksızın, doğrudan sezgi aracılığıyla kendilerini açar. Bu doğal kavrayış, gerekçelendirmeden bağımsız, doğrudan bir kavramdır. Temel inanç ve temel olmayan inanç ayrımı önemsenmelidir. Böyle bir ayrım belki de gerçekten sonsuz gerilemeyi durdurabilir. Eğer gerçekten çıkarımsal olmayan, gerekçelendirmeye ihtiyaç duymayan temel inançlardan söz edilebilirse, bu tarz inançlar ortaya konulabilirse, diğer inançlar bu temeller üzerine inşa edilebilirler. Bu da demek olur ki, inanca gerekçe sağlayacak nedenlerin yapısı bir temel üzerine oturtulabilir ve epistemik gerilemenin önüne geçilebilir.

Bir inancın temel olmasına ilişkin olarak Steup'un açıklamalarına benzer şekilde açıklamalar, çağdaş epistemoloji içerisinde yer alır. Örneğin: Mehdiyev'e göre bir inancı temel sağlayabilecek üç koşul bulunmaktadır.

- 1- Duyularla sabit olması
- 2- Kendiliğinden açık olması
- 3- Değiştirilemez -revize edilemez (İncorrigible)-olması

Duyularla sabit olma koşulunu, duyularla elde edilen katıksız inançlar oluşturur. Şu cisim serttir, yaprak yeşildir türünden inançlar bu gruba girmektedir. Kendiliğinden açık olma koşuluna karşılık gelen inançlar ise, mantık ve matematiğin doğruları olarak belirlenmiştir. Mehdiyev üçüncü koşulun, birinci koşul ile ilişkili olduğuna vurgu yapar ve bu koşulun birinci koşulun bir açılımı olduğunu söyler. Revize edilemezlik ona göre şu iki inançta açıkça ortaya çıkar: "Masada kırmızı bir kitap var" ve "Bana öyle geliyor ki masada kırmızı bir kitap var" önermeleri düşünüldüğünde, ilk önermede değişen şartlar öznenin yanılabilmesini olası kılar. Ancak ikinci önerme mevcut şartlar altında öne sürüldüğünden yanılma riskini ortadan kaldırır ve inancın revize edilemez olmasını sağlar (Mehdiyev 2011: 135-136). Birinci koşul Steup'ta görülen duyusal raporlara, üçüncü koşul ise nondoxastic kaynaklara göndermede bulunur. Bu durumda artık temel kabul edilen, yukarıda yer alan inançların ne olduğuna bakmak gereklidir.

Çeşitli algısal raporlar ya da iç gözleme dayanan önermeler temel olarak ele alınabilir. Bundan dolayı algısal inançların temel vazifesi görmesi gerektiği düşünülür. Ancak doğrudan algılamamanın sonucu olan, fiziksel nesnelere hakkındaki inançlar -kapının açık olduğunu görme, dışarıda bir aracın korna sesinin duyulması türünden inançlar- yanlış olması olası olan durumlardır. Descartes'ın duyuların yanılmasına ilişkin örneklerine benzer şekilde, çeşitli koşullar altında, algı sonucu edinilen inançlarda özne aldanabilir. Bu nedenle yanılma olasılığı ortaya çıkar. Aynı zamanda algısal inançlarda beklenti de önemli bir rol oynar. Söz gelimi kardeşimi beklediğim bir gün, kapının arkasında bir karartı belirdiği anda, algılarım aracılığıyla -bir an bile olsa- kardeşimi gördüğümü düşünebilirim. Bu türden sıradan algısal inançlara imtiyaz verilemez. Bu nedenle de fiziksel nesnelere ilişkin algısal inançlar temel olarak alınmaz (Cruz ve Pollock, 1999: 30). Ancak algı bir şekilde işin içerisine dâhil edilmelidir. Temelciler bu bağlamda, fiziksel nesnelere hakkındaki inançları gerektirmeyen algısal inançların işe koşulması gerektiğini düşünürler. Bir nesnenin ne olduğu konusunda yanılabiliriz, ancak bize nasıl görüldüğü konusunda yanılmamız daha zordur. Bu yüzden bu türden

örnekler temel inanç örneği olarak alınmalıdır. Söz gelimi “kalem, bana sert görünüyor” türünden ifade bu türden bir kısıtlama içerir. Böylesi örnekler de temel inanç olarak alınmalıdır. Aynı zamanda doğrudan duyu algıları değil, ancak öznenin bir biçimde dolayimsız olarak sahip olduğu -deneyde verilen- duyu deneyimleri temel inanç olarak alınmalıdır (Cruz ve Pollock 1999: 26- 32). Bu türden bir girişim, doğrudan doğruya duyuların yanılabilir olmasının dışarıda bırakılmasını amaçlar. Temelcilerin odaklanması gereken nokta tam da burasıdır. Özneye ilişkin olarak deneyiminin işe koşulduğu, bir şekilde dış dünyadan içeriğin de dâhil edildiği inançların temel inançlar olarak belirlenmesi gerileme tehdidine bir çözüm sunabilir. Temelcilerin dikkatle üzerinde durmaları gereken husus ilk olarak bu tür inanç örneklerini açıkça ortaya koymak ve aynı zamanda duyuların yanılması türünden bir karşı çıkışla karşılaşmamak için bu inançlar için garantör belirlemesi olmalıdır. Bu türden bir garantörlük görevi, öznenin epistemik sorumluluğa sahip olduğu şeklinde, yani birisi acı çektiğine dair bir önerme öne sürdüğünde bir sorumluluğu olduğunun bilincinde olmalı ve bu sorumlulukla güvenilir olmak zorunda olması gerektiği şeklinde, özneye ilişkin bir şey olabilir. Aynı zamanda öznenin dışında, Descartes’da örneği görüldüğü gibi dış bir garantör belirlenmesi ve bunun rolünün açıkça ortaya konulması suretiyle de gerçekleşebilir. Bu durumların dikkatle serimlenmesi ve ikna edici olması, gerileme ile başa çıkmak için bir yol olabilir.

Bu türden bir girişimi Fumerton’da görmek mümkündür. Fumerton, doğrudan erişilen, öznenin doğrudan farkındalığa sahip olduğu zihinsel durumları, doğrudan kavranan inançların, çıkarımsal olmayan gerekçelendirme içerisinde yer aldığına vurgu yapar (Fumerton, 2006: 60-66). Bunun için içselcilikle de yakından bağlantılı olacak bir durum tasarlar ve bu duruma ilişkin temelciliğin vereceği olası cevapları inceler. Araçtan inerken, ayağını kapıya çarpan bir kişi acı çektiğine inanmaktadır. Acı çekme durumu, öznenin doğrudan erişiminin olduğu bir durumdur ve söz konusu inancın, çoğu temelci tarafından çıkarımsal olmayan bir biçimde ve gerekçelendirilmiş inanç örneği sergileyeceği açıktır. Bir grup temelci, temel olarak gerekçelendirilmiş inanç örneği sergileyen bir diğer grup inanca örnek olarak “ $2+2=4$ ”, “üçgenler, üç kenarlıdır”, “kırmızı olan renklidir” gibi zorunlu doğruları ve bazı apriori önermeleri verirler. Fumerton’a göre bu tür önermelerin doğruluğunu “zihin gözü” aracılığıyla, doğrudan doğruya görmek mümkündür (Fumerton. 2006: 67).

Temel inançların örnekleri ile bağlantısı göz önüne alındığında, temel inançların ayrıcalıklı olmasını sağlayan özellikler de artık sıralanmalıdır: “Kendiliğinden gerekçeli

olma”, “kesinlik”, “şüphe edilmezlik” ve “yanılmazlık” temel inançları diğer inançlardan ayıran ve imtiyazlı olmalarını sağlayan özelliklerdir. Bu özelliklere dayalı olarak tarihsel süreç içerisinde temelciliğin farklı sürümlerinin ortaya çıktığını söylememiz gerekir. Bu farklılaşma genellikle, temel inançların ayrıcalıklı olmasını sağlayan şüphe edilmezlik, kesinlik ya da yanılmazlık gibi koşulları şart koşmanın gerekli olup olmadığının sorgulanması neticesinde ortaya çıkar. Bu farklı kabuller neticesinde temelcilik, ana ekseninde katı temelcilik ve ılımlı temelcilik olarak ikiye ayrılmaktadır.

2.3.Katı ve İlimli Temelcilik

Yukarıdaki bölümlerde belirtildiği gibi temelciler, nedensel dizgede yer alan bazı inançları ayrıcalıklı kabul ederler. Bu türden inançlar, temel inançlar olarak adlandırılırlar. Peki, hangi grup inançlar temel özelliği taşır? Sıradan algısal inançlar, yukarıda saydığımız belirli imtiyazlara sahip değildir. Söz gelimi sıradan algısal inançların çok defa yanlış olabileceği deneyimlenmiştir. Fiziksel durumlar düşünüldüğünde bu açıktır. Söz gelimi, kırmızı bir ışık üzerinde, beyaz bir gömlek görüldüğünde, gömlek kırmızıdır diye bir inanç oluşturulabilir. Bu nedenle katı temelciler, temel inançlara destek için, algısal inançların kaynaklığını kabul etmezler (Pollock ve Cruz 1999: 30). Temelciler yine de algıyı dışarıda bırakmazlar, ancak fiziksel nesnelere ilişkin inançları dışarıda bırakacak şekilde sistemlerini revize ederler. Algılamada, duyuusal deneyimler söz konusudur. Duyusal deneyimler, öznenin fiziksel çevre hakkında inançlara sahip olması için kaynaklık ederler. Bu çerçevede şu soru sorulur:

“Çevre hakkında yanılıyor olabilirim, ancak duyuusal deneyimlerimin karakteri hakkında yanılıyor olabilir miyim?” (Pollock ve Cruz 1999: 31)

Bunu şu iki ifade üzerinden düşünebiliriz: “Bir şeydır” demek ile “bir şey bana ... görünür” demek arasında farklılık vardır. İkincisinde duyu deneyimlerimizin karakterine göndermede bulunur ve bu türden ifadelerde yanılma ihtimalimizin olması çok açık görünmemektedir. Bu nedenle bu türden inançlar temel inanç olarak alınabilir ve dahası nesnelere ilişkin inançlar, duyuusal deneyimlerimizden akıl yürüterek dolaylı bir şekilde desteklenir (Pollock ve Cruz, 1999: 31).

Bunların yanı sıra, nedensel yapının bir de üst yapısını oluşturan, temel olmayan inançlar mevcuttur. Aynı zamanda üst yapıyı oluşturan bu inançlar, temel inançlar sayesinde gerekçelendirilirler. Bu iddialar temelciliğin versiyonlarında kabul

edilmelerine rağmen, ne tür inançların temel olduğu ve temel olmayan inançlarla nasıl ilişkili oldukları konusunda anlaşmazlıklar vardır (Steup, 1996: 89). Çağdaş epistemolojide gerilemenin önünün kesilebilmesi için türetilen temelci teori, temel inançların karakteristiği konusunda farklılaşarak kendi içerisinde en temelde “Klasik temelcilik” ve “İlımlı temelcilik” olmak üzere ikiye ayrılır.

Katı temelcilik, Descartes örneğinde de olduğu gibi, açık ve seçik olan, şüphe edilmez ve yanılmaz inançları temel inanç örneği olarak kabul eder. Bu türden zorunlu doğrular da temel inanç olarak kabul edilir. Temel inançlara yanılmazlık, şüphe edilemezlik, kendiliğinden açık olma, revize edilememe gibi özellikler yüklenir. Başka bir deyişle bir inancın temel inanç statüsü elde etmesi, bu özelliklere sahip olmasına bağlıdır. Revize edilemez inanca örnek, matematiksel gerçekliklerdir. Matematiksel gerçekliklerin yanlış olması imkânsızdır, çünkü onlar zorunlu doğrulardır. (Cruz ve Pollock, 1999: 34). Sözü edilen özelliklere sahip inançlar ancak temel inanç olabilirler. Bunların tam karşıtı olan özelliklere sahip olan inançların temel kabul edilmesiyle oluşturulan bir nedensel dizge yıkılmaya mahkûmdur: Söz gelimi nedensel dizgenin şüphe edilebilir bir zeminin olması, ya da başlangıçta esas kabul edilen inançların yanılabilir olması durumunda, nedensel dizge çökecektir. Böyle bir durumda bilginin yapısının sağlam olduğunu söylemek oldukça güçtür. Geleneksel -katı-temelcilik bu yönüyle, ılımlı temelcilikten ayrılır. Çünkü ılımlı temelciler için temel inançlar yanılabilir,düzeltiler ve revize edilebilirlerdir. (Öztürk, 2014: 50; Gültekin, 2014: 50). İlımlı temelcilik, temelciliğe yapılan itirazları bertaraf etmeyi amaçlar. Dolayısıyla temelciliğe yapılan itirazlar incelendiğinde, söz konusu itirazların temel inançların ayrıcalıklı olmasını hedeflediği görülecektir. Ancak ılımlı temelcilere göre, temel inançlar diğer inançlardan farklı pozitif bir epistemik statü bağımsızlığının bir seviyesine sahip olduğu için, imtiyazlara yapılan itirazlar temelciliğin merkezine-özüne/çekirdeğine-dokunamamaktadır (Poston, 2014). Ancak her ne kadar temelciliğe yapılan itirazların, temelciliğin merkez iddialarına dokunmadığı iddia edilse de bu hiç de ikna edici değildir. Temelciliği karakterize etmemize yarayan unsurlardan biride ayrıcalıklardır. Bu noktada sorulması gereken soru, nedenlerin bu ayrıcalıklara sahip olduğu için mi temel oldukları, yoksa nedenlerin temel olduğu için mi bu ayrıcalıklara sahip olduklarıdır. Temel inançlar ortaya konulup, şüphe edilebilir ya da yanılmazlık gibi durumlar aranmıyorsa ikinci durumun kabul edilmesi uygundur. Ancak şüphe edilmez, yanılmaz ve revize edilmez bir inanç bulunduğu, temel inanç örneği olmadığı söylenebilir mi? Eğer söylenemiyor ise ilkinin kabul edilmesi gerekmektedir.

Ayrıcalıklar nedeniyle inançlar temel olarak kabul ediliyorsa, o zaman temelciliğe yönelik imtiyazlara yapılan her itiraz yerinde ve gayet merkezi iddiaları hedef alıyor olacaktır. Bu nedenle, sonsuz gerileme problemi karşısında temelci teori güçlü olmak istiyorsa, ılımlı temelci versiyonun aksine, katı temelcilik gibi bir tutumun sergilenmesi gerekir. Birtakım imtiyaza sahip temeller belirlenmelidir. İmtiyazlı olma durumu, temelciliğin ayrılmaz, koparılamaz bir yönüdür. Çünkü söz konusu imtiyazlı inançlar olmadığında sağlam bir nedenler dizgesi oluşturmak mümkün değildir. Bunu bir örnekle açıklayacak olursak: Bugün yağmurun yağacağına ilişkin olarak bir inançsal yapı oluşturduğumuzu varsayalım. Bu inancımızı oluşturan nedenleri düşündüğümüzde, havada hiç yıldız olmaması, inancımı oluşturmak için bir nedendir, ancak havada kara bulutların olması da bir nedendir. Hava tahmin raporuna dayalı olarak bu şekilde bir inanca sahip olmak da yarın havanın yağmurlu olacağını söylemek için bir nedendir. Birisi tüm bu nedenlerin de bir çıkarıma dayanmadığını ve temel inanç olduğunu iddia edebilir. Bu nedenlerden hareketle oluşturacağımız bir inançtan, mantıksal olarak yarın yağmurun yağacağına ilişkin bir inanç çıkarabiliriz. Ancak tüm bu varsayılan durumlar yanılabilir, şüphe edilebilir ve revize edilebilirlerdir. Varsayılan örneği değerlendirirsek, benim gökyüzünde herhangi bir yıldız görmüyor olmam bulutlardan olmayabilir, aksine yıldızlar uzakta olabilir ve ben bu uzaktaki yıldızları göremiyordurum. Böyle bir durumda da inancım yanılmaz değildir. Yine benzer bir şekilde havada kara bulutların olması da yanılmaz bir inanç değildir, belki de havadaki bulutlar bir ışık kırılması sonucu bana siyah görünüyor olabilirler ya da gecenin karanlığı nedeniyle siyah görünüyordurum ya da bu yıldızlar yağmur bulutu olan siyah bulutlar değildir. Görüleceği üzere bu inancım da yanılabilir, şüphe edilebilir. Hava tahmin raporlarına gelince de havanın yağmurlu beklendiği ama yağmurun yağmadığı birçok günün olması nedeniyle bu inançların tümü yanılabilir, şüphe edilebilir. İşte yanılabilir olan bu inançların, katı temelciler açısından temel inanç statüsünde sayılabilmesi mümkün değildir. Bu nedenle bu tür inançlarımızı temel kabul etsek bile hiçbir katı temelcilik açısından temel inanç değildir, çünkü onlar belirli imtiyazlara sahip değildir. Yukarıda yer alan örnek tabii ki katı temelciliği haklı çıkarmaz. Ancak belirli ayrıcalıklara sahip olmayan temellerden yola çıkarak bir nedensel dizgenin oluşturulmasının ne gibi sakıncalara yol açacağını ve nihayetinde yıkılacağını göstermeyi amaçlamaktadır. O zaman denilebilir ki, katı temelci yön, temel inançlar için kendiliğinden gerekçeli olma, duyularla açık olma ve çıkarımsal olmama gibi özelliklerin yanı sıra, temel inançlara yanılmazlık, düzeltilemezlik, şüphe edilmezlik

gibi bazı ayrıcalıklı özellikler yüklemektedir ve katı temelci yön tercih edilmelidir. Bu özellikler aslında sonsuz gerileme tehdidi karşısında temelci versiyonu daha güçlü bir konuma taşımaktadır. Tabi ki bu sözü edilen özelliklere sahip inançları temalcilerin açık bir şekilde ortaya koyması koşulu ile bu mümkündür. Temelciler bu türden imtiyazlı inançları açıkça ortaya koyamadığı müddetçe, teorileri her zaman eleştiriye maruz kalacaktır. Ancak imtiyazlı bir inanç sınıfının gösterilmesi, bu inançlar için bir garantörün ortaya konulması ve temel inançların, temel olmayan inançlara sağladığı desteğin gösterilmesi de oldukça zordur.

2.4. Temel İnançlar Temel Olmayan İnançlara Nasıl Gerekçeleştirme Sağlar

Temelciler, temel inançların ne olduğunu ve bu inançların örneklerini vermeleri gerektiğini yukarıdaki bölümde vurguladık. Şimdi temelcilerden beklenen ikinci bir durumu açıklığa kavuşturmalıyız. Temelciler temel inançların, temel olmayan inançlara nasıl gerekçeleştirme sağladıklarını açıklamalıdır. Temalcilerin bu soruya verdiği cevaplardan biri, “dedüksiyon”dur. Temel inançlar, üst yapı inançlarına dedüksiyon aracılığıyla gerekçeleştirme iletilirler. Temel olmayan inançlar gerekçeleştirmeye sahip temellerden dedüksiyon aracılığıyla gerekçe sağlarlar ve nedensel dizgede destek böyle sağlanır. Yapı bu şekilde inşa edilir. Bunun örneğini Descartes’da buluruz: Descartes “Ben varım” ve “Düşünüyorum” önermelerinden, dış dünyanın varlığını iddia etmesi buna bir örnektir (Steup, 1996:105).

Tümdengelim yanında tümevarım da gerekçeleştirmenin aktarılabileceği bir çıkarım ilişkisi türüdür. Tabi ki tümevarımın yanıltıcı olabileceği durumlar olsa da yeterli bir örneklemin varlığı ve karşı örneklerin olmadığı durumlarda iyi çalışmaktadır. Tümevarıma ek olarak, temel inançlarımıza “psikolojik gözlemlerin” kaynaklık ettiğini düşünen bir grup da vardır. Temel olarak kabul edilen inançların gerekçe kaynağı algıdır ve ancak akıl yürütme aracılığıyla bu gerekçeleştirme diğer inançlara aktarılabilir (Pollock ve Cruz 1999: 29,35). Akıl yürütme, nedenler aracılığıyla ilerler. Farklı neden sonuç ilişkisi kurarak inançları gerekçeleştirebiliriz. Ancak her neden sonuç ilişkisi gerekçeleştirme sağlamaz. Pollock ve Cruz (1999: 36) bu durumu şöyle örneklendirir: Bir özne, derse geç kalacağına dair bir inancı olduğu bir gün, yağmurlu ve kaygan bir zeminde koşmayı deneyebilir. Acele ederken de sırt üstü düşebilir. Üzerinde yer alan ağacın gövdesinde yer alan bir delikte kuşları görür. Ve öznedeki bir inanç oluşur: Ağacın gövdesinde kuşlar vardır. Ağaç gövdesinde kuşların olduğuna dair

inancı ile derse geç kalacağına dair inancı aracılığıyla dolaylı olarak ilişki içerisinde. Öznenin başlangıçtaki inancı -derse geç kalma-, dolaylı olarak öznenin ikinci inancı - ağaç gövdesinde kuşlar olması- oluşturmasını sağlamıştır. Ancak bu nedensel bağ, ikincisine, birinci inanç temelinde inanıldığını göstermemektedir. İkinci inancın gerekçelendirmesinin, birincisine dayanmadığı açıktır.

2.5. Sonsuz Gerileme ve Temelcilik için Argümanlar

Temelciler için, sonsuz gerileme problemi bir tehdit değildir, aksine bu problemin temelci görüşün önünü açtığını düşünürler. Başka bir deyişle gerileme problemi temelcilik için destek sağlar (Poston, 2014). Bu nedenle, bu durumu örnekleyen, sonsuz bir gerilemenin, temelcilik için kapı araladığını gösteren argümanlar sunarlar. Bu noktada iki farklı argümanın değerlendirilmesi uygundur:

Birinci argüman olarak, temel inançların varlığı için gerileme argümanı örnek olarak gösterilebilir.

“Varsayalım ki bir B1 inancı gerekçelendirilmiştir. B1 ya temeldir ya da temel olmayandır. Eğer B1 temel olmayan ise o halde B1’i gerekçelendiren bir B2 inancı olmalıdır. B2’nin B1’i gerekçelendirmesi için, B2 kendisi gerekçelendirilmiş olmalıdır. Eğer B2 temel olmayan ise sırasıyla, o halde B2’yi gerekçelendiren bir B3 inancı olmalıdır. Ve madem ki B3’ün kendisi gerekçelendirilmiş olmalı, B3 ya temeldir ya da B3’ü gerekçelendiren bir B4 inancı olmalıdır. Bu gerileme ya temel bir inançta sonlanır ya da sonsuza dek devam eder. Ancak inançların gerekçelendirilerek sonsuz gerilemesini hiçbir şey haklı çıkaramaz. Böylece bizim belirlenmiş olan B1 varsayımımız gerekçelendirilmiştir, gerileme temel bir inançta sonlanmalıdır.” (Steup, 1996: 94)

Mantıksal açıdan geçerli olan bu argümana göre, gerilemenin önünü kesebilecek temel inançlar olmadıkça, hiçbir gerekçelendirmeden söz edilemez. Bir bakıma temel inançları kabul etmek bir zorunluluktur. Ancak temelci teorinin sunduğu bu argüman, mantıksal açıdan ne kadar geçerli olsa da özellikle temel inançları yok saymak suretiyle bu argümana karşı çıkmaktadır.

Sözü edilen argümana benzer şekilde gerileme probleminin temelcilik için bir problem olmadığını, aksine temelciliğe motivasyon sağladığını düşünenlerden birisi de Richard Fumerton’dur. Sonlu varlıklar, sonsuz bir nedensel yapıyı tamamlayamazlar. Eğer tüm inançlar çıkarımsal ise o zaman öznenin inançlarında haklı çıkma ihtimali olmayacaktır. Bu durumda çıkarımsal olmayan bir şekilde gerekçelendirilmiş birtakım

inançlar olmalıdır. O halde, gerilemenin önüne geçilmesini sağlayan çıkarımsal bir biçimde gerekçelendirilmemiş temel inançların olması gereklidir (Fumerton, 2006: 40). Bu argümanlar ortak olarak gerileme karaltısını temelcilik lehine kullanmayı hedeflemektedir. Gerekçelendirme talebinin sonsuza dek sürmemesi için bir inançta son bulma gerekliliğine dikkat çekilir. Ancak bir şüphecinin ya da temelcilik karşıtlarının bunu kabul etmesi olası değildir. Öyle ki şüpheci, böyle bir nedensel dizgenin tamamlanamayacağını baştan iddia eder.

İkinci argüman olarak sonsuz ve sirküler seçeneklerin dışarıda bırakılmasını temel alan argüman örnek gösterilebilir. Bu argüman şudur:

“1- Eğer bilgi söz konusu ise, o bilgiyi oluşturan nedensel dizge sonlu, sonsuz ya da döngüsel bir yapıdadır.

2- Ancak bir nedensel dizgede bir önermenin kendi kendisinin nedeni olması mümkün değildir. Aynı zamanda bir önerme kendisini gerekçelendiremez. Çünkü kendine önsel olamaz. Bu nedenle döngüsel bir nedenler dizgesi kabul edilemez.

3- Sonsuz sayıda inançlar olmadığından nedensel dizge sonsuz da olamaz.

4- O halde bilgiyi oluşturan nedensel dizge sonlu olmalıdır.

5- Nedensel dizgede, çıkarım yoluyla elde edilen inançlar aracılığıyla bir yapı kurulduğu için, çıkarımın yapıldığı temel unsurların da çıkarsanması gereklidir. Başka bir deyişle nedensel dizgenin temelinde, diğer nedenler için gerekçe sağlayan başlatıcı unsurların da gerekçelendirilmiş olmaları gereklidir.

6- O halde, bazı nedenler çıkarımsal olmayan gerekçelendirmeye sahiptirler.”
(Öztürk, 2014: 51)

Argümanın birinci önermesi, Agrippa'nın trilemmasını işaret eder. Biliyoruz demenin bedeli üç seçenikle karşılaşmayı ve bu kollardan birine sarılmayı zorunlu kılar. Bilgi ya da gerekçelendirmenin mümkün olduğu öne sürüldüğünde söz konusu nedenlerin yapısına yönelik üç seçenekten başka bir opsiyon bulunmadığı için bu öncülün reddedilmesi olası değildir. İkinci öncül uyumculuk opsiyonunun dışarıda bırakılmasını amaçlar. Gerçekten de bir nedenin kendine önsel olduğunu söylemek hiç de akla uygun değildir. Dayanak olan bir nedenin, kendisine de dayanak olabilmesi olası değildir. Üçüncü öncül ise sonsuzculuk opsiyonuna karşı çıkıştır. Bu öncüle itiraz da yerindedir. Sonsuz sayıda nedenin olmadığı aynı zamanda sınırlı varlıkların bu nedenlere sahip olmadığı ve kısıtlı bir zaman diliminde sonsuz neden sunamayacakları vurgusu yapılarak bu opsiyona karşı çıkılabilir. Bunlar temelinde de dördüncü adımda

yer alan sonucun kabul edilmesi gerekliliği açığa çıkar. Beşinci öncül ise nedenlerin gerekçelendirme iletebilmeleri için gerekçelendirilmeleri gerekliliğine vurgu yapar. Bu koşulu da reddetmek olası görünmez. Ancak bu öncül temelinde ulaşılan sonuca, yani çıkarımsal olmayan gerekçelendirme itiraza açıktır. Temelcilik karşıtları da bu sonuca vurgu yaparak teorilerini temellendirmeyi amaçlar. Yukarıda yer alan her iki argümanda da açıktır ki, temelciler, temel, çıkarımsal olmayan gerekçelendirmeye sahip birtakım inançların olduğu sonucunu ortaya koymaya çalışmaktadırlar. Birinci argümanda sonsuz gerileme ile herhangi bir gerekçelendirmenin mümkün olmayacağı iddiasında bulunarak, temel inançların varlığını meşru kılmaya çalışırlar. İkinci argümanda ise, nedensel dizgeye ilişkin nedenlerin sonsuz bir gerilemesini ve döngüsel bir nedensel dizgenin varlığını reddetmek suretiyle temel inançların varlığı meşru kılınmaya çalışır. Özellikle ikinci argüman temel inançların gerekliliği için dikkate değerdir. Çünkü olası diğer opsiyonlara karşı çıkışı ve neden çıkarımsal olmayan gerekçelendirmenin kabul edilmesi gerekliliğine dikkat çektiği için önemlidir.

Her ne kadar temelci düşünce sonsuz bir gerileme problemi karşısında iyi örnekler sunuyor gibi görünse de çağdaş epistemoloji içerisinde temelciliğe önemli eleştiriler getirilmiştir. Özellikle, kendiliğinden gerekçeli inançların nasıl mümkün olduğu ya da duyularla açık olduğu söylenen birtakım temellerin kabul edilmesi, temelci teoriyi eleştirenlerin önemli çıkış noktalarını oluşturmaktadır. Aynı zamanda temelciler birtakım argümanlar üretmiş olsalar da başta temel inançların varlığını reddetmek suretiyle bu argümanlara karşı çıkışlar mevcuttur. Temelcilerin olumsuz yönleri açığa kavuşturulmalıdır. Bu bağlamda gelecek başlıkta temelciliğe yönelik getirilen olumsuz eleştiriler sunulmaya çalışılacaktır. Temelciliğe karşı güçlü birtakım eleştiriler olarak, “Keyfilik argümanı” ve “Sellarscı Dilemma” gibi önemli itirazların sunumu yapılacaktır.

2.6. Temelciliğe Getirilen Bazı İtirazlar

Temelcilik, sonsuz gerileme argümanı karşısında önemli alternatif teorilerden bir tanesi de olsa, özellikle temel inançlara ilişkin tezlerine ciddi karşı çıkışlar mevcuttur. İtirazlar temel inançların özelliklerine karşı çıkmak suretiyle yapılmaktadır. Mehdiyev’e göre de epistemolojik açıdan temelci gerekçelendirme teorilerine getirilen eleştiriler genellikle temel inanç kavramına yoğunlaşmaktadır (Mehdiyev, 2011: 136). Bu karşı çıkışlardan ciddi öneme sahip olduğu düşünülenleri belirli başlıklar altında sunmak mümkündür:

- Temel inançların sınırlılığı
- Duyu ve gözleme dayalı kendiliğinden apaçık inançların olması
- Keyfilik argümanı
- Bonjour'un İtirazı
- Sellarscı Dilemma

2.6.1. Temel İnançların Sınırlılığı

Sonsuz gerileme problemini ortadan kaldırmak üzere birtakım temel inançlar ve bu inançlardan, çıkarım yoluyla temel olmayan inançlar birlikte güçlü bir nedenler dizgesi oluşturuyorlarsa o halde bu yapının sağlam olmasını sağlayacak temeller, yeterli sayıda olmalıdır. Ancak temellerin sınırlı sayıda oluşu bir problemdir (Mehdiyev, 2011:134). Temelciliğe yapılan itirazlardan ilkinin tam olarak bu nokta oluşturmaktadır. Bu, aynı zamanda temelciliğe karşı en çok tekrarlanan argümandır (Poston, 2014). Temelciliğe karşı çıkışa örnek olan bu itiraz, kabaca ifade edilirse sınırlı sayıda temel inançların, temel olmayan inançların türetilmesinde-sınırlı sayıda oldukları için- yeterli sayıda olmadığı yönündedir. Ancak bu itiraz çok güçlü değildir. Temelciliğe yönelik geliştirilen itirazların, temel inançların olmadığına vurgu yapması gerekir. Bilgiye yönelik hangi sayıda temel inançtan iyi bir yapı oluşturulabileceği, kaç inancın temel olmayan inanç üretebileceği farklı bir tartışma konusudur.

2.6.2. Duyu ve Gözleme Dayalı İnançların Apaçık Güvenilir Olmadığı İtirazı

Duyu ve gözleme dayanan birtakım inançların, apaçık olarak güvenilir oldukları iddiasına karşı çıkış, temelcilik için yapılan bir diğer itirazı oluşturur. E. Sosa'ya göre duyu deneyi bizi bir biçimde yanıltabilir. Duyu deneyine sırtını dayamış olan temelcilik bir çıkmaz içindedir (Batak, 2016: 284). Felsefe tarihi içerisinde duyuların yanıltıcı olduğu, bilgi elde etmede güvenilir dayanaklar olmadıkları, çok eskiden beri kabul edilmektedir. Duyu ve gözleme dayalı bir nedenler dizgesi tasavvuru sonsuz gerileme problemi karşısında güçlü bir çözüm sunmamaktadır. Bunu bir örnek üzerinden de incelemek mümkündür: Varsayalım ki üç arkadaş evde oturuyorsunuz. Arkadaşlarınıza bir ikramda bulunmak için şeker kavanozunu elinize alıyorsunuz. Kapalı olan kavanozu açmayı deniyorsunuz ve gücünüz buna yetmiyor. Sizi izleyen A arkadaşınızın bu duruma ilişkin sadece algı yoluyla oluşturduğu inancı kavanozun kapağı oldukça iyi sıkıştırılmıştır yönündedir. Ancak B arkadaşınız bu durumu görür. Kavanozu bir de o

açmayı denemek için yanınıza gelir. Kavanozu eline alır almaz, “sen bunu mu açmadın” diyerek kavanozu kolayca açar. Şimdi bu durumda A arkadaşınızın kavanoza ilişkin olarak inancı ise az önceki inancının aksine, kavanozun iyi bir şekilde sıkıştırılmamış olduğuna yönelik olacaktır. O zaman sırf gözlem verilerine dayanarak oluşturulan algısal raporların temel olduğuna ilişkin bir inanca sahip olmak, güçlü bir gerekçelendirme için yeterli değildir. Böylesi basit bir örnekte de açıkça görüleceği üzere sadece gözlem verileri, ne temel inançlar olarak kabul edilebilir ne de sonsuz bir gerilemeyi durdurabilmeyi başarabilir. Bu nedenle temelciler, temel inanç örnekleri sunabilmek için algı, iç gözlem ve hafıza gibi kaynakları tekrar değerlendirmeli dahası bunların temel inançlara nasıl kaynaklık ettiğini, olgusal verileri de göz önünde bulundurarak açıkça ortaya koymalıdır.

2.6.3. Keyfilik İtirazı

Temelci teoriye getirilen bir diğer karşı çıkış ise literatürde keyfilik - arbitrariness-itirazı olarak bilinir. Bu itirazı kabaca şöyle ifade etmek mümkündür. İnanç sistemi için temel olabilecek üç farklı önermeye sahip olunabilir. Bunları p,s,t olarak düşünelim. Sözü edilen p önermesinin aksine, t ve s önermeleri p’ye karşıt ya da çelişik olabilirler. Nedenler dizgesi içerisinde, kişi, bu önermelerden birini örneğin “t önermesini” temel inanç olarak kabul edebilir. Ancak bu seçimini yaparken elinde “t önermesini” temel kabul etmesi için herhangi bir meşru sebep bulunmamaktadır. Ya da “t önermesini” temel kabul etmesini sağlayan, diğerlerinden daha kabul edilebilir olmasını mümkün kılacak bir nedeni yoktur. O halde bu seçim tamamen keyfi bir seçimdir. İşte bu temelciliğe yönelik olarak yapılan itiraz keyfilik itirazı olarak bilinir.

Öztürk, yukarıdaki argümanı şu biçimde sunmaktadır:

“P gibi bir inancı temel inanç olarak varsayalım; şimdi eğer p için elimizde aslında hiçbir neden yok ise, o zaman p ile çelişen ama hem eldeki diğer delillerle hem de varmaya çalıştığımız sonuçlarla tutarlı herhangi bir i inancını da temel saymamak için bir nedenimiz yoktur. Bu bağlamda i’nin değil de p’nin temel inanç olarak varsayılması tamamen keyfidir.” (Öztürk, 2014: 53)

Ancak bu noktada itirazlara bir eleştiri getirmek mümkündür. Öncelikle inançların temel olarak seçilmesinin keyfi olması durumu açık değildir. Bu açık olmama durumu kabaca şöyle ortaya konulabilir: Üç inançtan, çatışma halinde olup olmadıklarına bakılmaksızın, herhangi birinin temel olarak seçilmesi mi keyfiliktir? Yoksa birbiri ile çatışan inançlardan, hiçbir sebep olmamasına rağmen, birinin seçilmesi

mi keyfiliktir? Eğer keyfi olma durumu ikincisi gibi bir durum ise itiraz yersizdir. Dayanak olarak belirlenen inancın, “t” ve “s” önermeleri ile çatışma halinde olması, başka bir deyişle bu önermeler ile karşıt ya da çelişik olabilmesi, eldeki inancın temellendirilmesini etkiler. Çatışma halinde olan iki önermeden biri argüman içerisinde uyumlu bir rol alıyorsa, diğer önermenin açıkça uyumlu bir rol alamayacağı için seçilmemesi doğal bir durumdur. Burada uyumdan kasıt seçilebilecek olanın, sonuç ile uyum içerisinde olanın seçilmesidir. Bu uyum durumunu anlamak için bir örneğe bakmak yerindedir: 4 sayısına 1+3 ve 2+2 gibi iki şekilde ulaşmak mümkündür. Bu toplamları temel inançlar için destek gibi düşündüğümüzde bu ikisi açıkça söz konusu önerme ile uyum içerisinde değildir. Bu temellerden herhangi birinin seçilmesi için neden aramak bir yana, ikisi de aynı sonuca götürdüğü için hangisine başvuru yapılacağı önemsizdir. Çatışık olma durumunu ise uyumsuzluk ile düşüneceğiz. 1+3 ya da 2+2 gibi iki farklı durum için çatışık örnek nedir? 2+3 ya da bu türden bir önerme ise bu durumda açıkça bu önerme sonuç ile uyum sergilememektedir. Böyle bir uyum olmadığı içinde 2+3 yerine 1+3 ya da 2+2 sonuç ile uyumlu olduğu için seçilmesinin doğal bir durum olacağı bellidir. 2+3 gibi bir önermenin doğrudan dışarıda tutulması gereklidir. Çatışma halinde olan önerme bu türden ise zaten doğrudan dışarıda bırakılmalıdır. Uyum sergileyen bir önermenin seçilmesi ise böyle bir durumda keyfi olmaktan çıkar. Şimdi diğer durumu düşünebiliriz. Eğer “t” ve “s” önermeleri karşıt ya da çelişik olmayabiliyorsa şöyle bir sonuç ortaya çıkar: Söz gelimi 4 sayısının elde edilmesini düşünelim. Bu sayıya 1+3, 2+2 ya da 0+4 destekleri ile de ulaşılabilir. Bunlar çatışma halinde değildir. Bu üç farklı inançtan birinin seçilmesi keyfidir deniliyorsa itiraz yine yerinde bir itiraz olmayacaktır. Çünkü, örneğin, Leibnizüç, bir ve ikidir şeklinde bir temel inanç örneği öne sürer. Leibniz’in iddiasına ek olarak üç, sıfır artı üçtür demek de en az diğer kadar temel bir inançtır. Bu işlemlerden her biri sonuca ulaşmada eşit derece önemlidir. Bu opsiyonlardan hangisinin seçildiği bir sorun oluşturmamaktadır. Bu sonuca ulaşabilmek üzere bu seçeneklerden herhangi birini seçmek gerçekten de keyfi olabilir. Mesele sonsuz bir gerilemeyi durdurmak ise, temel inançlar varsaymak suretiyle bu sorun aşılacaksa, o halde birkaç temel bulunduğunda, herhangi bir temeli seçmenin keyfi bir seçim olması önemsizdir.

Aynı zamanda bu seçime ilişkin olarak p,t ya da s önermesini seçmeyi sağlayan bir gerekçe aranması da kabul edilemez. Bir temelcinin bu tarzda yapılan bir itiraza şu cevabı sunması muhtemeldir: 4 gibi bir sonuca ulaşmak için 2+2 ya da 1+3 şeklinde ifadelerden birini temel olarak kabul etmem için bir gerekçe sunmama gerek yoktur.

Çünkü temelciler için temel inançlar gerekçelendirilmezler. Aksi halde, herhangi bir gerekçe nedeniyle bir inancın temel olduğu iddiası sunulduğunda, sözü edilen türde önermeler, temel olma iddiasını kaybederler.

Sonuçta ulaşılabilecek olan ortak bir payda olduğuna göre, o zaman keyfi yapılan bir seçimin bir zararı olmaz. Gerçekten önerme, temel bir inanç ise ve gerilemenin önünü kesmek mümkün hale gelecekse, bu inançlar içinden yapılacak seçimin keyfi olmasının hiçbir önemi yoktur. Önemli olan bu sözü edilen türde temellerin mevcut olmasıdır. Dolayısıyla keyfilik itirazı çelişkili iki önermeden birinin seçilmesini sorgulamak yerine iki farklı önermeden birinin seçiminin keyfi bir seçim olduğunu iddia ederse bir itiraz olabilir. Bu durumda da zaten itiraz yersizdir, çünkü keyfi bir seçim olup olmadığından ziyade temel sayılabilecek bir inanç olup olmadığı konusu önemlidir. Burada irdelenmesi gereken, temelciliğe yönelik olarak geliştirilen keyfilik itirazı, temel inançların olduğunu kabul edip temellerin belirlenmesinin keyfi olduğuna mı itiraz etmektedir yoksa doğrudan temel inançların olmadığı yönünde bir itiraz mı geliştirmektedir? İtiraz temel inançların keyfilik ile seçildiğinden ziyade temel inançların olmadığı üzerine gitmelidir.

2.6.4. Bonjour'un Temelciliğe İtirazı

Bu itirazlar dışında, temelciliğe ilişkin bir diğer itiraz Bonjour'dan gelmiştir. Bonjour'a göre, son zamanlarda temelcilik, ciddi ve kesintisiz saldırılar ile karşı karşıya kalmıştır. Hatta bazı filozoflar daha da ileriye giderek, temelciliğin çürütüldüğünü iddia etmişlerdir. Ancak bu girişimlerin yüzeysel ve etkisiz oldukları kanıtlanmıştır. Çünkü bu itirazlar temelciliğin ana tezine odaklanmak yerine, onun nispeten kendine has özelliklerini amaç -konu- edinmişlerdir. Bu itirazlarla birlikte de temelciliğin daha yeni ve savunulabilir versiyonları ortaya çıktığını vurgular. Böylece temelcilik, ortadan kaldırılması imkânsız görünen çok başlı bir felsefi problem -philosophical hydra- haline gelmiştir (Bonjour, 1985: 17). Ancak itirazların hepsi odaklanması gereken noktayı gözden kaçırmaktadırlar. Bu nedenle temelciliğe ilişkin bir itiraz için doğru noktaya, temelciliğin merkezine odaklanmak gereklidir.

Bonjour için, temelciler sonsuz bir gerileme tehdidinden kaçınmak ve bilgi için belirlenmiş güvenilir bir yapı oluşturmak amacıyla temel inançlara başvururlar. Ama bu noktada yeni problemler ortaya çıkmaktadır. Temel inanç fikri çelişkilidir. Herhangi bir inanç nasıl temel olabilir? Bu inançlar diğer inançlar için gerekçe sunmalarına rağmen, kendileri herhangi bir gerekçelendirmeye ihtiyaç duymazlar. Ancak böylesi bir

statünün, epistemolojide, kolayca anlaşılıp anlaşılamayacağı problemlidir. Bir inanç, kendisi hareketli olmaksızın, diğer inançlara nasıl hareket vermektedir -başka bir deyişle, bir inanç nasıl kendiliğinden epistemik olarak hareket edebilir? - Temel inançlar için, çıkarımsal olmayan gerekçelendirme nereden gelmektedir (Bonjour, 1985: 30)? Bu sorular çerçevesinde, Bonjour temelciliğe itiraz etmektedir. Temelciliğe karşı bir argüman geliştirir. Argüman şudur:

“1- Varsayalım ki, a) epistemik olarak gerekçelendirilmiş olan, b) bu gerekçelendirme, herhangi bir diğer empirik inanç üzerine bağlı olmayan temel empirik inançlar vardır.

2- Bir empirik inancın epistemik olarak gerekçelendirilmiş olması için, o inancın niçin muhtemel doğru olduğuna ilişkin bir nedenin olması gerekir.

3- Bir empirik inancın, belirli bir kişi için, epistemik olarak gerekçelendirilmiş olması için, bu inanca bilişsel olarak öznenin sahip olması gerekir.

4- Böyle bir nedene bilişsel olarak sahip olmanın tek yolu, doğru olması muhtemel olan inançlardan gelen öncüllerin gerekçesine inanmaktır.

5- Empirik bir inanç için, böyle gerekçelendirilen bir argümanın öncülleri tamamen *apriori* olamaz. En azından bir öncül empirik olmalıdır.

O halde, varsayılan bir empirik inancın gerekçelendirilmesi, 1 ile çelişen en az bir empirik inancın gerekçelendirilmesine bağlıdır: Demek ki temel empirik inançlar olamaz.” (Bonjour, 1985:32)

Özellikle birinci öncül, temelcilerin ana tezini ifade ettiği için temelcilerin itiraz etme şansı yoktur. Temelciler, diğer inançlardan bağımsız bir epistemik statüye sahip, bu tür inançların olduğunu ileri sürmelerinden dolayı bu öncüle itiraz edemeyeceklerdir. İkinci öncül ise gerekçelendirme koşulu ile doğru olma ihtimali taşıyan bir neden arasında zorunlu bir ilişki iddiasıdır ki; Bonjour kendiliğinden gerekçeli olma durumunu reddederek, gerekçelendirme koşulunun, bir nedene bağımlı olması zorunluluğuna vurgu yapar ve bu yüzden ona göre temelciler bu öncüle de itiraz edemezler. Ancak, Bonjour böyle düşünse de temelciler bu koşula itiraz edebilir. Söz gelimi iç gözleme dayalı nedenlerin temellendirilmesi herhangi bir nedene dayanmamaktadır. Burada doğrudan bir kavrayış olduğu iddiası bu öncüle karşı çıkışı gösterir. Bonjour’a göre temelciler 5. öncüle de itiraz edemezler. Çünkü dış dünya hakkında bilgi söz konusu olduğunda, bilgiye sahip olan özne, sadece *apriori* birtakım ilkeler aracılığıyla inancını temellendiremez. En azından Bonjour’un argümanının 5. öncülü bu düşüncüyü varsayar. Çünkü dış dünya hakkında konuşmayan birtakım öncüller aracılığıyla oluşturulan bir

yapının sonucunda, empirik birtakım bulgulardan söz etmek, ona göre muhtemel değildir. Bu nedenle Bonjour'a göre, temelciler, ancak 3. ve 4. öncülü reddetmeyi deneyebilirler (Bonjour, 1985: 32). Bonjour'un argümanı, temel inançların olamayacağı iddiası ile temelciliğe önemli bir karşı çıkıştır. Ancak yukarıda da görüleceği üzere bu argümana karşı çıkışlar mevcuttur.

2.6.5. Sellarscı Dilemma

Temelciliğe yapılan Sellarscı Dilemma olarak da bilinen bir diğer itiraz Wilfred Sellars tarafından karakterize edilmiştir.¹³ Sellars'ın *Empiricism and The Philosophy of Mind* isimli çalışmasında bu karşı çıkış, daha çok temeller ile ilişkili olarak *deneyimde verilen*'e itiraz yoluyla yapılmaya çalışılır. Temelcilere göre, diğer inançların çeşitli çıkarım ilişkileri aracılığıyla çıkarılabileceği, bir şekilde gerçeklikle doğrudan temas halinde olan, doğrudan tanışık/farkında olduğumuz bazı kognitif durumların varlığı kaçınılmazdır. Bu türden kognitif durumlar, pozitif epistemik statülerini diğer inançlar aracılığıyla elde etmezler, aksine bağımsız bir şekilde bu statüye sahiptirler. Temel inançlar olarak da adlandırılan bu inançlar, temel olmayan inançların pozitif epistemik statüye sahip olmasının aracısıdır. Deneyimle bağlantılı olarak, doğrudan farkında olunan ve dolaysız kavranan, başka bir deyişle özneye bir şeyin nasıl görüldüğü vb. *verilen*'e örnektir.

“*Verilen*, özellikle temelciliğin güçlü versiyonlarında mevcuttur. *Verilen*, deneyimde tahminen doğrudan bilinen, deneyimin elemanlarına göndermede bulunur. Örneğin eğer biri yeşil bir golf sahasına bakarsa, yeşil algısının deneyimde verilmiş olduğu iddia edilir. Katı temelciler, bilgi zemininde *verilen*'e başvurur.”(Poston 2014)

Temelciler, her ne kadar teorilerinde bu verilen kavramına yer verseler de bu fikir Sellars için sadece bir mitten ibarettir. Sellars'ın bu konudaki eleştirisi bir ikilem şeklinde sunar. Bu ikilem kabaca şu soru ile ilişkili olarak ifade edilebilir: Temel inançların pozitif epistemik statüsünün kaynağı olarak öne sürülen tanışıklık veya farkındalık ya da başka bir deyişle *verilen*'e öznenin doğrudan erişiminin olası olması, bir önerme ya da düşüncenin kabulünü ya da en azından bazı duyuşal öğelere herhangi bir başvuruyu gerektirir mi? Bu soruya verilen iki ayaklı yanıtla aslında dilemma açığa

¹³Sellars'ın argümanlarını çözmeye güçlüğü nedeniyle çoğu zaman yardımcı kaynaklara başvurulmuştur ve olabildiğince bu kaynaklara bağlı kalınmıştır. Benzer şekilde, Ted Poston (2014) Sellars'ın argümanını çözmeye zorluğuna dikkat çeker ve özellikle bu konuda Bonjour'un sunmuş olduğu argümanı, argümanın bir umut verici yeniden inşası olarak yorumlar.

çıkar: Birincisi tanışıklık, farkındalık ya da öznenin doğrudan erişimi, önermesel ya da kavramsal ise o zaman bu tür eylemler, diğer inançları gerekçelendirme kapasitesine sahip görünürken, kendileri de gerekçelendirilmiş olmaya ihtiyaç duyacaklardı. Farkındalık kısmı, önermenin kabulü gibi bir şeyi içerecekti, ancak bu tür bir eylemin herhangi bir şeyi gerekçelendirmek için gerekçelendirmeye ihtiyaç duyacağı açıktır. Bu durumda ise inancın temel kabul edilmesi söz konusu değildir. İkincisi ise doğrudan bir farkındalık, önermesel olmayan ya da kavramsal olmayan olarak göz önüne alınırsa bu durumda da bu tür eylem ya da farkındalık durumları, inançlar gibi önermesel öğeler için bir neden sağlamaya ya da onların gerekçelendirmesine hizmet etme kapasitesine sahip görünmez. Bu nedenle tanışıklık ya da farkındalık, bilgi ya da gerekçelendirilmiş inancın bir temel kaynağı olarak hizmet veremez (Poston, 2014; Öztürk, 2014: 54; Hasan&Fumerton, 2016).

3. BÖLÜM: SONSUZ GERİLEME PROBLEMİ VE UYUMCULUK

Bir özne, yaşadığı süre içerisinde birçok inanç biriktirir. Hatta çoğu zaman tuttuğu inançları, bilgi olarak varsayma eğilimindedir. Ancak zaman içerisinde, sahip olduğu bu inançların birbirleriyle tam bir uyum içerisinde olmadığını, hatta bazı durumlarda, inançlarının çatışma içerisinde olduğunu keşfedebilir. Böyle bir durumla karşılaşıldığında özne rasyonel olarak inançlarını bu şekilde tutmaya devam edemez (Pollock ve Cruz, 1999: 5-6). Böylesi bir durum karşısında özne, inanç sisteminde birkaç seçenek üzerinde durabilir. Bunlardan birincisi, inanç setimizde yer alan inançları atıp yeniden başlamak olabilir. Yeni bir inanç seti oluşturmak denenebilir. Bu türden bir girişimde bulunan temelcilik, birtakım özel ayrıcalıklara sahip inançlar öne sürmek suretiyle inanç sistemini yeniden oluşturmayı deneyen bir teori olarak ortaya çıkar. Temelci pozisyon, temel bir grup inanç sınıfından hareketle, akıl yürütme aracılığıyla bir inanç seti oluşturmayı teklif etmiştir. Öyle ki Descartes, bu türden bir girişimin önemli bir temsilcisidir. Önceki bölümde ifade edildiği üzere temelciler, “sirküler” olarak inançların birbirini karşılıklı olarak desteklediği bir nedensel yapıyı reddetmek suretiyle, dayanak olarak belirlenen birtakım inançlar aracılığıyla kurulmuş doğrusal bir nedensel yapıyı kabul ederler. Bu türden bir nedensel yapı, aynı zamanda, nedenlerin gerilemesi karşısında bir seçenek olarak görünür.

Temelcilere göre gerileme sorunu kendilerine bir motivasyon sağlamaktadır. Aynı zamanda sirküler bir nedensel yapının da gerileme tehlikesine karşı bir çözüm sunma kabiliyetinin olmadığı öne sürülerek bu opsiyonun dışarıda bırakılmasıyla temelcilik savunulur (Bonjour, 1976: 282-284). Ancak Pollock ve Cruz, söz konusu girişimin sorunu çözemeyeceğini savlar. Temel birtakım inançların belirlenmesi ile gerileme tehlikesi bertaraf edilemez. Tutulan inançların sorgulanması söz konusu olduğunda sadece inançlar sorgulanmakla kalmaz, aynı zamanda inançlara ulaşmaya aracılık eden bilişsel süreçler de sorgulanır. Yeniden başlanacaksa bilişsel süreçler kullanılacaktır, dolayısıyla inanç ve bilişsel süreçler dışarıda bırakılamaz. Çünkü eğer bunlar dışarıda bırakılırsa, yeniden başlamak için elde hiçbir şey olmayacaktır (Pollock ve Cruz, 1999: 6). İnançların çatıştığını fark eden özne, ikinci olarak inanç setinde yer alan inançları gözden geçirmeyi deneyebilir. Bu gözden geçirme durumu, sahip olunan inançlara tutunarak, inanç setinin onarılmasına dayanır. Bu süreç uyumcu pozisyona işaret eder. Aynı zamanda gerileme problemine karşı bir yanıt geliştirmeyi de deneyen bu teori uyumculuktur. Uyumcular, temelcilerin iddialarına birkaç başlıkta karşı çıkarak

alternatif olmayı denerler. O zaman,öznenin bilgisinin mimari yapısına yönelik bir alternatif olmayı deneyen uyumculuk incelenmelidir.Uyumcu teorinin temelciliğe karşı çıkışı, alternatif olarak ne söylediği ve aynı zamanda gerileme problemi karşısında nasıl bir duruş sergilediği açığa çıkarılmalıdır.

Uyumculara bakıldığında, onlar için birtakım özel statüye sahip temel inançlar yoktur, başka bir deyişle temelciliğin ana savlarından biri olan, bazı imtiyazlara sahip dayanaklar üzerine yükselen bilgi ve gerekçelendirme yapısı reddedilir. Tüm inançlar aynı epistemik statüye sahiptir. Gerekçelendirme için inançların eşit öneme sahip olduğu, nedensel yapı içerisinde bir inancın birden fazla kez rol alabildiği, inançların karşılıklı destek ilişkisi kurduğu, döngüsel bir nedensel yapı uyumcu teori tarafından önerilir. Bu görüşe göre inançlarımızın birçoğu, diğer inançlarla uyumyla gerekçelendirilir (Bonjour, 1985: 87; Lemos, 2007: 66).Bir inancın gerekçelendirilmesi, inancın, uyumlu bir inanç sistemiyle bağdaşmasına bağlıdır.Uyumculuğun iddia ettiği, söz konusu gerekçelendirme aşağıdaki şekilde karakterize edilebilir:

“S’nin p olan inancı, ancak ve ancak p, S’nin bir inanç sistemiyle uyumlu, sistemin bir üyesi ve bu sistem uyumlu ise gerekçelendirilmiştir.” (Murphy, 2006)

Bu tür,inançlar arasında bir imtiyaz olmayan bir gerekçelendirme iddiasında, inançlar birbirlerine destek sağlar ve bu destek ilişkisi sayesinde gerekçelendirme sağlanır. İnançlar ile onlara destek sağlayan nedenler arasında uyum ilişkisi, uyumcular arasında tartışmaya yol açar. Sözü edilen destek ilişkisi bağlamında uyumcu teori iki grupta incelenebilir. Bu gruplar *lineer* ve *bütüncül* olarak değerlendirilebilir. Birinci grupta yer alan uyumculara göre, inançların gerekçelendirilmesinde inancı destekleme görevini birkaç inanç yüklenebilir, inanç sisteminin tamamının bu destekleme rolünü üstlenmesine gerek yoktur. Gerekçelendirme, inanç sistemine ait bir özellik değil, aksine tek tek inançlara ait bir özelliktir (Öztürk, 2014: 56). Ancak gerekçelendirmeye ait bu tür bir açıklama yanlış kavrayışlara yol açmaktadır. İnancın gerekçelendirilmesi, öznenin sahip olduğu inançların “tamamı” tarafından belirlenir (Pollock ve Cruz, 1999: 23, 66-67). Gerekçelendirme, bireysel olarak inançların gerekçelendirilmesine ilişkin bir durum değil, inanç sistemine ait *bütünsel* bir durumdur (Murphy, 2006; Öztürk, 2014: 56). Bu ise ikinci grup uyumcuların iddialarına işaret eder. Uyumculuğun, gerekçelendirmeyi, inanç kümesine atfetme yönü, onu diğer gerekçelendirme teorilerinden ayıran önemli durumdur. Çünkü bu noktada gerekçelendirmenin ana

taşıyıcısı, “inanç kümesi”dir. Bu tür bir inanç kümesini ortaya koymadan önce uyumculuğun anlaşılabilmesi için, uyumun bazı tezlerden ayrıştırılması gerekliliği vardır. Bunun yanında temel tezlerinin ne olduğu ve bir kümenin uyumunun belirlenmesi gerekliliği ortaya çıkar. Ancak bu sorular cevaplamaya zemin hazırlamak için öncelikle uyumculuğun savunucularına bakmak gereklidir.

3.1. Uyumculuğun Savunucuları

Epistemoloji içerisinde yer alan gerekçelendirme teorilerinden biri olan uyumculuğun savunucularına bakmak, bu teorinin gelişim sürecine ışık tutabilir. Laurence Bonjour, hem temelciliğe yönelik ciddi eleştirileri bakımından hem de uyumculuğun bir savunucusu -temsilcisi- olması yönünden, uyumcu teori içerisinde önemli bir konumda yer alır.¹⁴ Bonjour, “The Coherence Theory of Empirical Knowledge” isimli çalışmasında, uyumculuğun savunucularını mutlak idealistler olarak işaret eder (Bonjour, 1976). Ancak ona göre mutlak idealistler, uyumculuğu, doğrunun uyum açıklaması ile birleştirme (ya da karıştırmaktalar) eğilimindedir. Bonjour, özellikle uyumcu pozisyon içerisinde Brand Blanshard, Francis Herbert Bradley, Bernard Bosanquet isimlerine dikkat çeker. Bazı mantıkçı pozitivistleri Otto Neurath ve Hempel isimlerini de bu gruba koyar. Quine ve Sellars’ı ise uyumculuğa benzer görüşler ortaya koyanlar olarak sınıflandırır.

Robert Stern “Coherence as a Test for Truth” isimli çalışmasında, uyumculuğun tarihsel bir mirasının olduğuna vurgu yapar (Stern, 2004). Ona göre Uyumculuğun kurucuları arasında, Hegel ve Spinoza’yı göstermek mümkündür. Daha yakın anlamda kurucularını düşündüğümüzde ise İngiliz idealistleri ve Viyana çevresinin bazı düşünürleri akla gelir. Çağdaş anlamda uyumcuları düşünecek olursak Bonjour, Davidson, Lehrer ile birlikte Sellars ve Quine gibi isimler karşımıza çıkmaktadır. Stern, bu isimleri sınıflar ve uyumculuk takip edildiğinde, aslında kesintisiz bir kökenden oluştuğu görüntüsü varmış gibi düşünüldüğünü ifade eder. Ancak bu türden düşüncelere karşı eleştirilere de dikkat çekmiştir. Sözgelisi, Spinoza’nın gerçekten uyumcu olup olmadığı gibi sorular üzerinden, “uyumculuğun, kökeninin kesintisiz olma durumu”na itirazların da olduğunu altını çizer (Stern, 2004: 296). Robert Stern çalışmasının devamında uyumculuğa ilişkin olarak, mevcut dönemdeki uyumculuk ile erken uyumculuk arasında bir ayırım yapmaktadır. Stern, mevcut dönem için Ernest Sosa’ya

¹⁴Bonjour son dönem çalışmalarında, uyumculuk savunuculuğunun aksine, temelciliğe yönelik tutumu dikkati çeker. Bkz. (Bonjour, 1999).

atıfta bulunur ve ona göre uyumculuğun bu mevcut paradigması, gerekçelendirmenin yapısına ilişkin olarak “piramitten” ziyade “sal” gibi bir yapı teklif eder. O, erken paradigmayı, gerekçelendirmenin bir teorisi olarak görmez, aksine doğru veya yanlış (falsehood) arasında nasıl karar vermemiz gerektiğine dair bir açıklama olarak görür (Stern 2004: 297).¹⁵

Peter Murphy (2006) uyumculuğa ilişkin yapmış olduğu “Epistemoloji de Uyumculuk” (Coherentism in Epistemology) isimli çalışmasında ve Fatih S.M. Öztürk (2014), “Temelcilik, Uyumculuk ve Sonsuz Gerileme Problemi” isimli çalışmasında F.H. Bradley ve Bernard Bosanquet isimlerini uyumculuğun birer savunucusu olarak işaret ederler. Ortalama olarak bu iki İngiliz idealistin yaşamış olduğu dönem 1845-1925 yılları arasına karşılık gelmektedir. Murphy bu isimlerin yanında uyumcu teorisinin savunucuları olarak, bilim felsefesinde önemli çalışmalar yapmış bazı isimleri sayar. Murphy ve Öztürk için, bu bilim felsefecilerinden özellikle Otto Neurath, Carl Hempel ve W.V. Quine uyumcu teori içerisinde konumlandırılmalıdırlar. Ancak Murphy, bu isimlerden farklı olarak uyumcu teorisinin çağdaş epistemolojicilerin bazılarının elinde en nihai halini aldığına inanır. Hatta ona göre bu isimler uyumculuğun en iyi temsilci ve savunucularıdır. Bu isimler ise, Laurence Bonjour, Keith Lehrer, Gilbert Harman, William Lycan, Nicolas Rescher ve Wilfred Sellars’tır. Murphy için, bu isimler arasında belki de en önemli yeri Bonjour hak etmektedir. Özellikle O, Bonjour’un, *Empirik Bilginin Yapısı (The Structure of Empirical Knowledge)* isimli eserine vurgu yapar. Bonjour’un yanı sıra Keith Lehrer’in *Bilgi (Knowledge)* ve *Bilgi Teorisi (Theory of Knowledge)* isimli eserleri de önemli bir yeri tutmaktadırlar. Murphy, uyumculuğun gelişimini bu şekilde açıklasa da bir şeyi söylemeden de geçemez: “Uyumculuk, epistemoloji hatta epistemolojiciler içerisinde bir azınlık konumundadır.” (Murphy 2006, Poston, 2012: 1).

Uyumcu teorisinin ortaya konulmasında Otto Neurath önemli bir figür olarak ortaya çıkar. Neurath, anti temelci bir pozisyona konumlandırılabilir önemli bir bilim felsefecisidir. Bilim ve felsefeye ilişkin düşünceleri ışığında, çalışmacıların, Neurath’ın epistemoloji içerisinde, uyumcu bir çizgide yer almasında uzlaşmış gördükleri

¹⁵Gerekçelendirmenin yapısı söz konusu olduğunda, temelcilerin söz konusu bu yapıyı “piramit” şeklinde betimlediği görülür. Ancak uyumcular bu yapının betimlemesini “sal” şeklinde düşünmüşlerdir. Yapı temel inançlar ile oluşturulmuş bir piramit şeklinden ziyade birbirini destekleyen tahtalardan oluşmuş “sal” biçiminde olursa inançlar bilgi statüsü elde edebilirler. Bu betimleme, hem temel inanç fikrini göz ardı etmesi hem de gerekçelendirmenin yapısına ilişkin bir yapı olması bakımından önemlidir. Detaylı bilgi için bkz. Sosa (1980).

açıktır.Örneğin, Steup uyumcu düşünceyi savunan filozofların başında Otto Neurath'ın geldiğini ifade etmiştir. Uyumcu teorinin daha iyi anlaşılabilmesi, uyumcu teoriyi zihinde daha net canlandırabilmek, nedensel dizgenin döngüsellikinin ve inançların birbirini karşılıklı desteklemesi yoluyla gerekçelendirilmenin sağlandığı yapının daha açık bir şekilde gösterilebilmesi için, O. Neurath'ın gemi metaforu önemli bir yer tutar.¹⁶ Steup, Neurath'ın uyumculuğuna ilişkin olarak şu metaforu aktarır: "Gemisini açık denizde yeniden inşa etmesi gereken denizciler gibiyiz (Steup, 1996: s.114)." Açık denizde, yeniden gemi inşa etmek, yeni malzemelerle en baştan yapılabilecek bir işlem değildir. Bu işlem eldeki malzemelerin değerlendirilmesi ile mümkündür. Bu ise baştan sona bir inşa etme süreci değil, aksine bir "onarım süreci" olarak düşünülmelidir. Sahip olunan inançlardan başlanmalı ve sistem en iyi şekilde onarılmalıdır (Pollock ve Cruz, 1999: 6). İnanç sistemi gözden geçirilmeli, bazı inançlar reddedilmeli, bazıları değiştirilmeli ve bazılarının yerine yenileri dâhil edilmelidir. Nihayetinde inanç sistemi onarılacaktır. Ancak bu noktada bir problem açığa çıkar. Bir inancın reddedilmesi, inancın, sistemde yer alan diğer inançlarla çatıştığı zaman, başka bir deyişle, inanç, sistemde yer alan diğer inançlarla uyuşmadığında atılacaktır, ancak atılacak olan inancın nasıl belirleneceği problemlidir. Bu problem, inanç sistemimizde yer alan bazı inançların diğer inançlardan daha güvenilir olduğu teziyle çözülmeye çalışılır. Bir inanç diğerine göre daha güvenilirirse, o zaman daha güvenilir olanı tutmak akla uygundur. İnançlar çatıştığında, güvenilir olan, daha az şüphe duyulan inanç tutulmalı ve daha az güvenilir olan, daha çok şüphe edilen inanç atılmalıdır (Pollock ve Cruz, 1999: 6-7). Bu durumu şöyle örneklendirmek mümkündür: Sınıfınıza yeni bir öğrenci geldiğini düşünün. Bu öğrenciyi dönem içerisinde gözlemlediğinizde öğrenci, sınıf içerisinde söz almamaktadır, derslerle ilgili konuşmamakta, sorulan sorulara cevap vermemekte ve derse, ders materyallerini getirmemektedir. Bu durum karşısında sizde, üç farklı inanç oluşur.

- A- Öğrenci, derslere hazırlıksız gelmektedir.
- B- Öğrenci, derslere özen göstermemektedir.
- C- Öğrenci, başarısız olacaktır.

Ancak öğrenci, yapılan sınav sonucunda "100 tam puan" almış ve sınıftaki en yüksek dereceyi yakalamıştır. Bu tam nota dayalı olarak, sizde yeni bir inanç "D:

¹⁶Detaylı bilgi için bkz. Neurath (1959). Bunun yanında, gemi metaforu birbirini karşılıklı destekleyen parçalarla kurulu bir sal olarak da sunulmaktadır.

Öğrenci başarılıdır”, inancı oluşmuştur. Açıktır ki bu “D” inancı, “C” inancı ile doğrudan bir çatışma içerisindedir. “C” artık güvenilmez bir inançtır ve tutulmamalıdır. “C” inancı “D” inancı ile değiştirilmelidir ve sistem onarılmalıdır.

İnançların nasıl tutulacağına karar verme sürecine ilişkin her ne kadar bir çözüm sunulmaya çalışılmış olsa da bu cevap probleme ilişkin bazı sorulara yanıt vermemektedir. Nitekim uyumcular, temelcilere, bazı ayrıcalıklara sahip temel inanç fikri ile bağlantılı olarak, inançların ayrıcalıklı olması üzerinden, başka bir deyişle, bir inancın diğer inanca üstün olma durumunu reddetmek suretiyle karşı çıkmışlardır. Uyumcular, inançlar arasında bir ayırım yapılamayacağını, gerekçelendirme sürecinde inançların birbirine üstünlüklerinin olmadığını vurgulamışlardır. Kendiliğinden gerekçeli olma, revize edilemezlik ya da yanılmazlık gibi koşulları kabul etmemelerine rağmen inançların birbirlerinden daha “güvenilir” olabileceklerini öne sürerler. Ancak “daha güvenilir olma durumu” bir imtiyaz değil midir? Eğer imtiyaz ise, bu durumda temelcilerin yaptığı gibi, uyumcular da inançlar arasında bir ayırım yapmış değiller midir?

Uyumcular, bir inancın tutulmasını, daha az şüphe edilebilir olanlara bağladığı gibi, inançlar ve nedenler arasında yer alan ilişki çerçevesinde, inançların tutulması konusunu genişletirler. İnançlar, suçu ispatlanıncaya kadar masumdur (Pollock ve Cruz, 1999: 68). Öznenin bir inancı tutmasını sağlayan bir nedenin yanlış olması, eğer inanç doğrudan o nedenden kaynaklanmıyor ise, o inancı suçlu kılmaz. İnanç tutulmaya devam edilmelidir (Pollock ve Cruz, 1999: 69). Söz gelimi karşınızda duran bir arkadaşınızın dün itibarıyla babasının ölüm haberini aldığına dair bir bilgiye sahipsiniz. Bugün, gün boyu çok konuşmadığını hatta birkaç kez ağladığını gözlemlediniz ve canının çok sıkkin olduğunu söylediğini duydunuz. Ve birisi de size, arkadaşınızın annesi ile konuşurken, “Babamın ölümüne, siz de en az benim kadar üzüyorsunuz, değil mi?” şeklinde bir soru yönelttiğini söylemiştir. Bu nedenler neticesinde siz de arkadaşınızın çok üzüntülü olduğuna dair bir inanç oluşmuştur. Bir sonraki gün arkadaşınızla konuşurken, ona, “dün annenle telefonda üzüntünü paylaşmışsın, çok üzgünüm” dediğinizde, arkadaşınız size “Görüşmek mi, dün annemle hiç konuşmadım bile” cevabını vermiştir. Söz konusu durumda artık inancınız için açıkça bir nedenin yanlışlığı söz konusudur. Ancak bu neden, inancınıza doğrudan inanma nedeniniz değildir. Dolayısıyla örnekte de görüleceği üzere, arkadaşınızın üzgün olduğuna dair sahip olduğunuz inancı tutmamanız için bir neden yoktur.

Uyumcular, inanç sistemimiz içerisinde yeni inançların nasıl dâhil edileceğine ilişkin de bir açıklama da sunarlar. Yeni inançlar çıkarım yoluyla, tutulan inançlardan elde edilir. Yeni inançlar elde etmenin bir kaynağı olarak belirlenen tutulan inançların yanında “algı” da yeni inançlar elde etmede önemli bir kaynaktır. Algı aracılığıyla dış dünyaya ilişkin farklı inançlar elde ederiz, algı, doğrudan doğruya özneye, herhangi bir çıkarıma gerek olmaksızın inanç sağlar. Bu yönüyle algı ve çıkarım benzerdir (Pollock ve Cruz, 1999: 67-69). Ancak algının barındırılması bir sorundur. Bu sorunu ortaya koymadan önce uyumculuğun temel tezinin ortaya çıkarılması gereklidir. Bu açığa çıkarma işleminden sonra uyumculuğun problemlerini ortaya koymak yerinde olacaktır.

3.2.Uyumculuğun Temel Tezi

Uyumculuk, bilgi ile bağlantılı olarak, bilgi için gerekli bir unsur kabul edilen gerekçelendirme unsuru ile ilişkilidir. Murphy uyumculuğu, gerekçelendirme koşulunun bir uzantısı olduğu düşünülen bir teori olarak belirtir (Murphy, 2006). Gerekçelendirme teorisi içerisindeki uyumculuk, çağdaş epistemoloji içerisinde önemli bir yer tutar. Epistemoloji içerisinde yer alan bu önemli teori, tam olarak neyi iddia etmektedir? Uyumculuk, inancın gerekçelendirilmesi ile ilişkili olarak ne söylemektedir? Yukarıda yer alan sorulara yanıt arandığında şu türden bir cevap verilmesi olasıdır: Uyumculuk, bir inancın gerekçelendirilme ya da bilgi statüsü elde etmesinin yolunu, uyum ilişkisinde bulur (Lehrer, 1990: 87,89; Öztürk, 2014: 55). Başka bir deyişle uyumcular için bir inanç, bilgi mertebesine diğer inançlarla ilişkisi aracılığıyla ulaşabilir. Bu gerekçelendirme ve dolayısıyla bilgi statüsü elde etme durumu için Lehrer uyum teorisine ilişkin olarak şu şemayı verir:

“S, p’yi kabul etmede, ancak ve ancak p, k türünden inançların bir C sistemine ait diğer inançlar ile uyumlu ise tamamen gerekçelendirilmiştir.” (Lehrer, 1990: 87)

Uyumcular, gerekçelendirme sürecini, bir temel ya da kökene dayanmaksızın, birbirini karşılıklı olarak meşrulaştıran, birbirleriyle uyum ilişkisi ile gerekçelendirmenin sağlandığı inançlardan oluşan bir yapı olarak düşünürler. Uyumculara göre temelciler de tıpkı kendileri gibi sonsuz bir gerilemeyi kabul etmedikleri için, bu düşüncüyü anlamalıdır (Steup, 1996: 114). Bu düşünceleriyle uyumcular hem nedensel yapının şeklini betimlerler hem de gerileme tehdidine karşı bir alternatif sunarlar. O zaman uyumculuğu şöyle karakterize etmek mümkündür:

Uyumculuk, temel inanç fikri ve bu fikre dayalı olarak iddia edilen doğrusal bir nedensel yapı düşüncesini reddeden, aksine birbirini karşılıklı olarak meşrulaştıran inançlardan oluşan bir nedensel yapı kabul etmek suretiyle, olası bir gerileme tehdidinin önüne geçilebileceğini iddia eden alternatif bir gerekçelendirme teorisidir.

İnancın, diğer inançlarla uyumuyla ilişkilendirilen gerekçelendirme durumunu, bir örnek çok daha açık hale getirebilir: Bir özne, “Aristoteles, deneye önem vermiştir.” şeklinde bir önermeye, bu önerme ile uyumlu birtakım önermeler olduğunda çok daha inanacaktır. Benzer şekilde S öznesi, birçok kitapta Aristoteles’in deneye önem vermiştir, şeklinde bir yorumu okuduğunda bilgi sahibi olduğuna olan inancı artacaktır. Ve yine bu inancı ile ilişkili olarak, gittiği bir müzede Aristoteles’in deney araç gereçlerine rastladığında, bu durumun da ilk inancı ile uyumlu olduğunu düşünecek ve inancını daha da pekiştirmiş olacaktır. Dahası bu pekiştirme durumu, bir rasyonel kılma durumuna işaret eder ve gerekçelendirme olarak da düşünülebilir. Dolayısıyla birbiri ile uyumlu inançlar, öznenin bilgiye sahip olduğuna dair inancını artırır.¹⁷ O zaman uyumculuğun temel tezi şöyle ortaya konulabilir: İnançlar gerekçelendirilip, bilgi statüsü elde edecekler ise, o zaman söz konusu inançlar, birbirleri ile karşılıklı olarak bir destek ilişkisinde olmalı ve uyum sergilemelidirler. Birbirleri ile bir uyum ilişkisi yakalamış olan inançlar tutulur ve bu sayede bilgi mertebesine ulaşırlar.

Murat Baç (2004) uyumculuğa ilişkin yapmış olduğu çalışmada, uyumculuğun, çağdaş epistemoloji kavram ve akımları içerisinde, en kritik ve en tartışmalı olanlardan biri olarak görülebileceğini ifade etmektedir. Baç, bu çalışmasında, uyumculuğun temel tezini ortaya koymayı dener. Ona göre uyumculuğun temel tezi şudur:

“Tümceler, önermelerin veya inançların belli bir semantik ya da bilgisel statüyü (örneğin, “doğru” veya “iyi gerekçelendirilmiş”) kazanmalarının en temel veya birincil *gerek* koşulu, bunların türdeşleriyle (yani diğer tümce, önerme veya inançlarla) bağdaşım içinde olmalarıdır.” (Baç, 2004: 46)

Baç, inançların, nedenlere bağlanarak gerekçelendirilip bir bilgi statüsü elde etmesi için “uyum” ilişkisinin gerekliliğine göndermede bulunarak, uyumculuğun temel tezini ortaya koymayı denemiştir. Uyumculuğu uzun süre savunmuş olan Laurence

¹⁷Uyum ilişkisini ortaya koymayı deneyen farklı örnekler de mevcuttur. Örneğin N. Lemos (2007: 66) uyum ilişkisini ortaya koyabilmek amacıyla bir doktor örneği verir. Bu örneğe göre, bir anne çocuğunu doktora götürür. Kendini iyi hissetmeyen çocuğu doktor muayene etmeye başlar. Bu sırada çocuğun ateşinin olduğunu, vücudunda kırmızı, kaşınan lekeler bulunduğunu fark eder. Aynı zamanda doktor, çocuğun okulundan birkaç arkadaşında da benzer belirtiler olduğunu ve kızamık olduklarını hatırlar. Bu durumda doktora, çocuğun kızamık geçirdiğine dair bir inanç oluşur. Doktorun, çocuğun kızamık geçirdiğine dair inancı diğer inançları ile uyum içerisinde.

Bonjour da tıpkı Ba gibi uyumculuğun temel tezini belirlemeyi denemiştir. Bonjour, geleneksel olarak uyumculuğu temelciliğe, özellikle de güçlü temelciliğe alternatif olarak görür. Ona göre uyumculuğun ilk bakışta iki ana tezi olduğu görülür: Bunlardan birincisi, inançlar için epistemik gerekçelendirmenin çıkarımsal karakterde olduğu ve bu nedenle temel inançların olmadığu ya da bilgi için herhangi bir temelin olmadığu iddiasıdır. Başka bir deyişle uyumcular için inançlar çıkarımsaldır ve dolayısıyla, temel inançlar ya da bilgi için herhangi bir dayanak söz konusu değildir. İkincisi ise, nedensel yapının kendi üzerine dönen kapalı bir sistem olduğudur. Bu sistem içsel uyumu bakımından gerekçelendirilmiş bir sistemdir (Bonjour, 1976: 283).

Bonjour, uyumculuğun ana tezini, temelciliğe karşı çıkmak suretiyle ortaya koymuştur. Uyumculuk, başlangıçta, bilgi için bir temel ya da temel inanç fikrini reddetmek ve kendi üzerine kapalı bir nedensel yapı belirlemek suretiyle belirlemiştir. Bu belirleme aynı zamanda gerekçelendirmenin, uyum ile gerekleştiğu iddiasını da içerisinde barındırır. Bonjour'a göre sistemin gerekçelendirilmesi, içsel uyuma bağlanmıştır. Bonjour'un tespitleri, hem uyumculuğun ana tezini ortaya koymasını hem de biçimini (kendi üzerine kapalı bir sistem, başka bir deyişle döngüsel bir sistem) açıklamasını bakımından önemlidir.

3.3.Uyumculuğun Berraklaştırılması

Epistemoloji içerisinde uyumculuk üzerine yapılan son çalışmalarda, uyumculuk ortaya konulurken, bu tezinin bazı tezlerden ayrılması gerektiğu kabul edilir. Söz gelimi Robert Stern, Peter Murphy (2006) ve Erik Olsson (2017) uyumculuğa ilişkin yapmış oldukları çalışmalarında böylesi bir ayrıma giderler. Peki, uyumculuk hangi tezlerden ayırt edilmektedir? Ya da söz gelimi Stern, Murphy ve Olsson gibi araştırmacılar, uyumculuğu hangi tezlerden ayırıp, onun sınırlarını çizmektedirler?

Stern (2004) doğrunun teorisi ve gerekçelendirmenin teorisi olarak uyumu ayrı ayrı değerlendirir. Ona göre “doğrunun bir teorisi olarak uyumculuk”, inancın diğer inançlarla uyumlu olması durumunda doğru olduğunu iddia eder. Ancak “bir gerekçelendirme teorisi olarak uyumculuk” bir inancın haklılandırılmasını, uyumlu bir inanç sisteminin parçasını oluşturmasına bağlar (Stern, 2004: 302). Murphy de, epistemolojik uyumculuğu, doğrunun teorisi ya da doğrunun uyum teorisi gibi adlarla bilinen bazı tezlerden ayırarak belirlemektedir. Ona göre epistemolojik anlamda uyumculuk, doğrunun uyum teorisi değildir. Murphy (2006) için doğrunun uyum teorisi şunu söylemektedir: Bir nerme, önermelerin bir setiyle uyumlu olduğunda doğru

olmaktadır. Ancak Murphy böylesi bir teoriyi oldukça serbest bulduğu için kabul edilemez olduğunu düşünmektedir. Söz gelişi şöyle bir örnek düşünüldüğünde bu açıkça kavranabilmektedir: “Ben, bir kahve fincanıyım.” önermesi düşünülünce bu önerme, “Ben, bir insan değilimdir.” ve “Ben, mutfak dolabındayım.” türünden önermeler ile uyum içindedir. Böylesi bir inanç seti ile oldukça uyumlu görünmektedir. Açıkça doğruluk teorisi göz önüne alındığında görüldüğü üzere, bu önermeler birlikte düşünülünce uyumludur, ancak doğruluk söz konusu olunca doğrunun uyum teorisi başarısızdır. Çünkü tez çok geniş kapsamlıdır. Bir önermeye ilişkin olarak, önermenin inanç seti ile oldukça uyumlu olduğu, ancak doğru olmadığı bir örnek açıkça ortaya konulmuştur. Bu türden bir örneğin varlığı uyumcu teorinin sınırının çizilmesinin gerekliliğinin haklılığını göstermektedir.

Olsson (2017), Murphy’ye benzer eleştirilerde bulunarak, epistemolojik anlamda uyumculuğun sınırlarını belirlemeyi dener. Olsson’da, Murphy gibi gerekçelendirmenin uyum teorisinin, doğrunun uyum teorisinden ayrılması gerektiğini düşünür. Çünkü ona göre ilki, yani gerekçelendirmenin uyum teorisi, inançların haklılandırılması -bilgi statüsü elde etmesi- ile ilgili bir teori iken, doğrunun uyum teorisi ise doğruluğun doğası ile ilgili bir teoridir. Hem Murphy hem de Olsson için, modern uyumcu teorisyenlerin başka bir deyişle uyumculuğun çağdaş savunucularının dahi doğruluk teorisinden kendilerini ayrı tuttuklarını ifade ederler. O zaman denilebilir ki, özellikle epistemolojik anlamda uyumculuğun temsilcileri, kendilerini, doğrunun uyum teorisinin dışında tutarlar. Ya da en azından bir sınır çizmek sureti ile bunu yaptıklarını düşünürler.

Murphy, epistemolojik anlamda uyumculuğun sınırlarını belirlerken, onun kavramlar ile ilgili tezden -kavramsal bütüncülük- ayrılması gerektiğine de dikkati çeker. Murphy için (2006) kavramsal bütüncülüğün tezi şudur: Belirli kavramlara sahip olmak, başka kavramlara sahip olmayı gerektirmektedir. Bu teze göre kavramlar paket halindedir ve tek tek gelmeleri söz konusu değildir. Söz gelimi suikast kavramına sahip olmak, ölüm ve öldürme kavramlarına sahip olmayı da gerektirmektedir. Gerçekten de bazı kavram ya da önermeler bu türden bir bütünlük içerisinde kendilerini açmaktadırlar. Yine belki de rüya kavramını düşünmek de bu bütünlüğe işaret etmektedir. Rüya düşünüldüğünde, özellikle uyku kavramı ile bağlantısında değerlendirilir. Ancak Murphy, kavramsal bütüncülüğünde epistemolojik anlamda uyumculuktan farklı olduğunu, çünkü bir inancın gerekçelendirileceği koşullara dair başka bir deyişle inancın hangi koşullar altında bilgi statüsü elde edeceği hakkında bir şey söylemediği için, onun da dışarıda tutulması gerektiğine dair inanç taşır. Böyle

sınırlamalar ile araştırılan uyumculuğun, inancın gerekçelendirilmesine ilişkin bir teori olduğu açığa çıkar. Ancak uyumculuğun, epistemolojik anlamda inancın gerekçelendirilmesine yönelik ipuçları vermesi için, doğrunun uyum teorisi ya da kavramsal bütüncülükten ayrılması yeterli değildir. Aslında bu ipucu uyum kavramı ile yakalanır. Ancak uyumun ne olduğu açık değildir. O zaman yapılması gereken uyumun ne olduğunun ortaya çıkarılmasıdır.

3.4. Uyumun Belirlenmesi

Uyum ilişkisini belirlemenin bir yolu, onun gerektirdiği birtakım unsurları belirlemektir. “Mantıksal tutarlılık” ve “karşılıklı türetilbilirlik” bu unsurlardan ikisidir. Uyum söz konusu unsurlar üzerinden karakterize etme çabasına bakıldığında Blanshard and Ewing ilk olarak ön plana çıkar. Ewing, bir kümenin uyumlu olmasını iki durum ile ilişkilendirir. Bunlar; tutarlılık ve mantıksal gerektirme olarak sınıflanabilir. Söz gelimi bir A kümesi (a1, a2 ve a3 biçiminde inançlardan oluşan) düşünelim. Bu kümede yer alan inançlar birbiri ile çelişmiyorlar, aynı zamanda birlikte doğru olma ihtimali taşıyorlar ve kümedeki her inanç, birlikte tutulduğu diğerlerinden mantıksal olarak çıkarılabiliyor ise bu durumda bu küme uyumludur. Ancak Ewing her ne kadar uyumlu bir kümeyi bu şekilde betimlemeye çalışmış olsa da o, uyumu oldukça dar tanımlamıştır ve günlük hayattaki pek çok inanç tanımının ikinci kısmını karşılamamaktadır (Olsson, 2017). Olsson bu eleştirisini desteklemek için A, B ve C önermelerinden oluşan bir kümeye başvurur. “Buna göre:

A = "John, soygun anında suç mahallindeydi"

B = "John, soyguncu tarafından kullanılan bir türde silah sahibidir"

C = "John ertesi gün banka hesabına çok miktarda para yatırdı"

Bu küme uyumludur, ancak yukarıda belirtilen ikinci durumu karşılamamaktadır. Açıktır ki, A önermesi, diğerleri gibi, birlikte tutulduğu B ve C önermelerinden mantıksal olarak çıkmaz (Olsson, 2017).” F. Öztürk, uyum ilişkisine ilişkin olarak Ewing’in yapmış olduğu sınıflamaya dikkat çeker ve diğer tanımların da bu sınıflama üzerinden şekillendiğine vurgu yapar (Öztürk, 2014: 58). Olsson da uyumculuğa ilişkin çalışmasında C. I. Lewis’e göndermede bulunarak, Lewis’in uyum tanımının, Ewing’in tanımının geliştirilmesi-iyileştirilmesi olarak görülebileceğini ifade eder. Lewis’in tanımına göre, varsayılmış gerçeklerin ileri sürüldüğü bir küme uyumludur, her ihtimale karşı inanç setinde yer alan her inanç, kümede birlikte tutulduğu her inanç tarafından desteklenir, destek mantıksal anlamda değil olasılıksal anlamda anlaşılmalıdır. Başka

bir deyişle P, Q'yu, ancak ve ancak Q'nun P'nin doğru olduğu varsayımı üzerine inşa edilme olasılığı varsa destekler. Bu durum Ewing'in öne sürmüş olduğu tanımdan daha az kısıtlayıcıdır (Olsson, 2017). Şimdi bu tanım üzerine düşünmek mümkündür. Lewis'in tanımına ilişkin olarak Ewing'in örneği biraz değiştirildiğinde Lewis'in tanımı daha açık hale getirilebilir. Şimdi benzer bir soygun olayına ilişkin olarak P, Q, R önermelerini düşünelim: Üç farklı tanığın ifadesine başvuru yapılan banka soyguna ilişkin ifadeler şu biçimdedir:

P: Soygun anında 175 cm boylarında suçlu olabilecek bir kişiyi bankanın önünde idi.

Q: Bankanın önündeki 175 cm boylarında bir kişide, silaha benzer bir nesne vardı.

R: Soygun saatinden birkaç saat sonra, soygunun gerçekleştiği saatlerde orada olduğunu bildiğim 175 cm boylarında bir arkadaşım bankaya yüksek miktarda para aktardı.

Bu üç farklı önerme düşünüldüğünde, önermeler açıkça soyguncuya ilişkin varsayımsal iddiada bulunur. Bu varsayım 175 cm boylarında bir kişinin suçlu olduğu varsayımdır. Bu üç önerme birbirini mantıksal anlamda tam anlamıyla gerektirmez, aksine bu üç önerme olasılıksal olarak birbiri üzerine inşa edilerek bir destek ilişkisi sağlayabilirler. Başka bir deyişle üç önerme birbiri üzerine destek sağlayabilir, söz gelimi P'nin doğru olduğu varsayıldığında bu varsayım üzerine Q eklenebilir, böylesi bir durumda kümenin uyumu -doğru olma ihtimali- açıkça artar.

Uyum ilişkisi ile bağlantılı olarak önemli tanımlardan bir tanesi de Bonjour tarafından yapılmıştır. Bonjour, bir kümenin uyumunu birkaç farklı adımda ortaya koymayı dener. Daha sonra iki örnek küme verir ve bu kümeler üzerinden değerlendirmelerini yapar. Ancak Bonjour'un uyuma ilişkin belirlemiş olduğu adımları açıklamadan önce, onun uyumcu pozisyon içerisindeki konumunu biraz açıklamak gereklidir. Bonjour, 1985 yılında yapmış olduğu çalışmada, uyumculuğun haklılığını ortaya koymayı denemiştir. Bu haklılığı ortaya koyarken de temelciliğe önemli itirazlar yaparak, gerekçelendirme ne olduğu, uyumun ne olduğu, gerekçelendirme içerisinde uyumun rolü üzerinde durmuştur. Temelcilerin inançların bir yönde destekleme görevi gördüğü lineer bir sistem ileri sürmelerinin aksine, inançların uyum içerisinde olduğu, çıkarımsal ilişki sergilediği, birbirini karşılıklı desteklediği, bütüncül bir sistem önerir. Gerekçelendirme, inancın, bu bütüncül sistem ile ve sistemin kendi iç uyumuna bağlıdır (Bonjour, 1985: 90-91). Ancak önce yapılmış olan uyum tanımlarındaki eksiklikten dolayı uyumun açığa kavuşturulması gereklidir. Ona göre bir kümenin uyumu şu adımlarda ortaya çıkar:

“Bir inanç sistemi, yalnızca mantıksal olarak tutarlıysa uyumludur.

Bir inanç sistemi, olasılıksal tutarlılık derecesine orantılı olarak uyumludur.

Bir inanç sisteminin uyumu, bileşen inançlar arasında çıkarımsal bağlantıların varlığı ile artmakta ve bu tür bağlantıların sayısına ve gücüne oranla artmaktadır.

Bir inanç sisteminin uyumu, inanç bağlantılarıyla nispeten birbirine bağlı olmayan alt inanç sistemlerine ayrıldığı ölçüde azalır.

Bir inanç sisteminin uyumu, inanılan sistem içeriğinde açıklanamayan anomalilerin varlığı ile orantılı olarak azalır.” (Bonjour, 1985: 95-101)

Bonjour, ilk olarak Ewing ve Lewis’in yapmış olduğu uyum tanımlarına, bir kümenin uyumuna ilişkin olarak önerdiği adımlardan ilk ikisinde vurgu yapar. “Mantıksal tutarlılık” ve “olasılıksal tutarlılık” kavramlarını içeren uyum ilişkisine dikkat çeker. Mantıksal tutarlılık, uyumun doğasında tartışma götürmez bir biçimde var görünmektedir. Olasılıksal tutarlılığı düşünmek için ise, inanç sistemimizde, p inancının bulunabildiği gibi hiç olası olmayan bir inancı da içerebildiği bir durumu düşünmeliyiz. Bu sistemin de mantıksal olarak tutarlı olabilmesi düşünülebilir. Ancak, sezgisel bir şekilde bakıldığında, bu gibi iki inancı barındıran bir kümenin uyumunun daha az olduğu görülecektir. Bu yüzden olasılıksal tutarlılık da uyumun içerisinde yer alıyor görünür (Bonjour, 1985: 95). Ancak olasılıksal olarak bir kümenin diğerinden daha kabul edilebilir olmasını belirlemenin bir yolu yoktur. Bonjour bu noktada her ne kadar sezgisel bir bakışı kriter olarak koymuş olsa da öznenin yüksek olasılığı sağlayacak bir sezgisel bakış sergileyip sergilemeyeceği açık değildir.

Şimdi, Bonjour’un belirttiği üçüncü adımın üzerinde durmakta fayda var. Bonjour, uyum için bir diğer adım olan bir pozitif bir bağlantı aranması gerekliliğini ortaya koymak için iki örnek kümeye başvurur. A kümesi "Bu sandalye kahverengidir", "elektronlar negatif yüklüdür" ve "bugün perşembedir" önermelerinden oluşur. B kümesi ise "tüm kargalar siyahtır", "bu kuş bir kargadır" ve "bu kuş siyahtır" ifadelerini içerir. Yukarıda yer alan A ve B kümelerine bakıldığı zaman, her iki kümede de açıkça bir çelişki, bir çatışma durumu görülmez. Bu kümeler tutarlıdır. Ancak A kümesine baktığımızda kümenin bileşenleri arasında bir destekleme, bir pozitif ilişki eksiktir. Unsurlar arasında çatışma olmasa da olumlu bir destekleme de yoktur. Başka bir deyişle önermeler arasında bir ilgi görünmediği için, birbirlerini pozitif bir biçimde destek sağladıkları söylenemez (Bonjour, 1985:98). Bu pozitif destek talebi, uyumculuğun lineer ve bütünsel olarak yapılan ayırımına ek olarak, *pozitif uyumcu teoriler* olarak

adlandırılan farklı bir uyumculuk grubuna işaret eder. Bu durumda, B kümesine bakmak gereklidir. Kümeye bakıldığında, pozitif destek ilişkisi gerekliliğine yapılan vurgu ortaya çıkar. B kümesinin elemanları arasında pozitif bir destek ilişkisi vardır ve bu destek uyumun derecesini artırmaktadır. Uyumcular her ne kadar, uyum ilişkisinde tutarlılık arasalar da aynı zamanda, uyumculuğun bazı savunucularına göre önermeler arasında pozitif bir bağlantı olması gerekir. Pozitif bağlantı ortaya konulmalıdır. Bu pozitif bağlantının türü “çıkarımsal ilişkiler”dir (Bonjour, 1985: 96). Yukarıda üçüncü koşulda Bonjour’un da ifade ettiği gibi, uyumun derecesinin artması ya da daha uyumlu bir sistemin mümkün olması, birbiri ile ilgili olan inançlar arasında yer alan çıkarımsal ilişkilere bağlıdır. İnançların tutarlı olması ve birbirlerini mantıksal olarak gerektirmeleri uyum ilişkisi için yeterli değildir. Tutarlı olmanın yanı sıra, inançlar, birbirlerine çıkarımsal, açıklayıcı ve kanıtlayıcı ilişkilerle bağlı olmalıdır. Bir inanç sisteminde bu türden ilişki ne kadar çoksa, o inanç sistemi o kadar bağdaşıktır (Arıkan Sandıkcıoğlu, 2016: 410). Bu bağlamda söz konusu çıkarımsal ilişkinin ana şartı, bir dereceye kadar doğrunun muhafaza edilebilmesi olarak belirlenir. Böyle bir ilişki inançlar arasında pozitif bir bağlantı sağlamaktadır (Bonjour, 1985: 96). Dolayısıyla, doğrunun çıkarım ilişkisinde korunması, doğrunun takip edilmesi, uyumu güçlü kılan nedenlerden biridir. Ancak bu talebin aksine, öznenin bir inancı kabul etmek için pozitif nedenlere ihtiyacı olmadığını savunan bir grup daha vardır ki bu grup ise *negatif uyumcu teoriler* grubunu oluşturur. Sözü edilen grup, inançları, ilk bakışta gerekçelendirilmiş olarak alır. İnançlar, ilk başta tutulmakta gerekçelendirilmişlerdir. Eğer bir inanç biri tarafından tutuluyorsa, otomatik olarak o kişi gerekçelendirilmiştir. İnançları destekleyen nedenler, negatif bir yükümlülüğe sahiptir ve öznenin, ancak bir inancı reddetmek durumunda olduğunda nedene sahip olması gereklidir (Cruz ve Pollock, 1999: 70). Bir inancı tutmamak için nedenlere sahip olmadığımız sürece otomatik olarak gerekçelendirildiğimiz kabul edilir.

Bonjour tarafından ortaya konulan dördüncü koşul, baştan bir tepkinin daha doğmadan önünün kesilmesi için ileri sürülür. Bir kümenin uyumunun güçlü olması ve uyum ilişkisine yönelik itirazları bertaraf edebilmek için uyumu, birbiri ile ilişkisiz daha küçük inanç kümelerinden oluşan bir kümeden ziyade birbiri ile bağlantılı inanç kümelerinden oluşan büyük bir küme olması gerekliliğine vurgu yapar. Bunun nedenlerinden biri ikinci adım ile ilişkili olarak birbiri ile ilişkili inançların olasılıksal tutarlılık derecesinin daha fazla olacağına yönelik inanıştır. Daha açık ifade etmek gerekirse, bağlantısız küçük inanç kümelerinden oluşan büyük bir kümeye göre, birbiri

ile bağlantılı küçük inanç kümelerinden oluşan büyük bir küme daha fazla yüksek tutarlılık derecesine sahip olacaktır. Dördüncü koşulun ileri sürülmesinde ki ikinci ihtimal ise uyumculuğun döngüsellik problemi ile karşı karşıya olmasıdır. Bu durum *self-desteksuçlaması* ve *kısır bir döngüihtimali* ile kendini gösterir. Özne sahip olduğu nedensel dizge içerisinde bir nedenini birden fazla kez kullanabilir. Ancak, kullanılan bir nedene tekrar başvurulması, nedenin kendi kendini desteklemesi anlamına gelir. Yani bir self destek ilişkisi açığa çıkar. Bu durum orijinal nedene dönmedir ve nedenin kendi kendine haklılığına işaret eder. Bu türden bir durumun üstesinden gelmenin yolu ise inanç kümesinin olabildiğince büyük olmasından geçmektedir. Daire yeterinde büyük olursa endişelenmeye gerek yoktur(Murphy, 2006). Aslında Bonjour, bu vurgusuyla gelebilecek olası itirazların önünü baştan kesmeyi amaçlamıştır. Ancak birbiri ile bağlantılı inanç kümelerinin neden gerekli olduğu ve daha büyük bir kümenin nasıl döngüsellik itirazını bertaraf edeceği açık değildir. Birbiri ile hiç bağlantılı olmayan iki inanç kümesi düşünüldüğünde iki küme de kendi içerisinde iyi bir tutarlılık derecesine sahip olabilir. Böyle bir durumda kendi içerisinde işlevini iyi yapan iki ayrı kümenin neden birbiri ile bağlantılı olması gerektiği açık değildir. Söz gelimi, trenler ve kuşlar arasında iki ayrı küme birbiri ile hiçbir bağlantısı olmamasına rağmen kendi içerisinde uyumlu olabilirler. Kümeler işlevini yerine getirebildikleri sürece daha büyük bir kümenin parçası olma zorunluluğu taşımazlar. Birbirine bağlı olmayan bu türden kümelerin varlığı ile uyumun derecesinin azalması arasındaki ilişki hiç de açık değildir. Aynı zamanda diyelim ki daha büyük bir kümenin, kısır döngü ihtimalini zayıflatacağı için bu türden bir yolun seçilmesinin uygun olacağı söylenebilir. Ancak daha küçük bir kümede döngüsellik karşı çıkışını göz ardı etmeyip, daha büyük bir kümede bunu göz ardı etmemizi sağlayacak olanın ne olacağı açık değildir.

Uyumu ortaya koyabilmek için, bazı mantıksal ilişkilere -tutarlılık ve mantıksal gerektirme gibi- ek olarak, nedenler, *ima etme* ve *açıklama* gibi kıstaslar ile de ilişkilendirilir.Şimdi bu kıstaslara bakılabilir.

3.5.İma Etme ve Açıklama Olarak Uyum

Keith Lehrer'e göre geleneksel yorum, bir kümenin uyumlu olmasını, inançların birbirini ima etme ilişkisi içerisinde olması yönünden değerlendirdiğini vurgular. Bu ima etme durumu için bir şema sunar:

“Bir P inancı, bir C sisteminin diğer inançlarıyla, ancak ve ancak hem inançları ima etmesi gerekli hem de C’de yer alan diğer tüm inançlar tarafından ima edilmesi gerekli ise uyumludur.” (Lehrer, 1990: 90)

Lehrer, bu durumun tam tersinin de kabul edilebilir olduğunu düşünür. Bu türden bir uyuma sahip bir inanç sisteminin tersi de düşünülebilir. Böyle bir durumda başlangıçta söylenenin aksi bir küme oluşacaktır,ama yine de illa ki bu küme de yer alan inançlar birbirini ima edecektir. Böyle bir imaya sahip küme de elbette uyumlu olacaktır. Bu durumu şöyle de düşünebiliriz. Doğru (D) değerine sahip inançların oluşturduğu beş inançlı bir küme tutarlılık sergiler. Bu beş inancın birbirini ima ettiği de düşünülebilir. Bu durumda tutarlılık ve ima etme koşulları sağlandığından küme uyumlu görünür. Ancak beş inancın D değerini değil de yanlış (Y) değerini taşıdığı bir küme içerisinde de benzer şekilde, kümedeki inançlar birbirini ima edebilir. Başka bir deyişle beş Y’nin olduğu birbirini ima eden inançlı bir küme de tutarlıdır ve dolayısıyla uyumludur. Ancak ikinci küme, ilk kümenin söylediğinin tam tersi bir iddiada bulunacaktır. Ayrıca birbirini ima etmeyen inançlar da haklılandırılabilir. Sözelimi “yıldızlar” ve “fareler” ile ilgili iki önerme birbirini hiçbir biçimde ima etmemelerine rağmen, özne, ikisine de inanmakta haklı olabilir (Lehrer, 1990: 90). Lehrer bu itirazların yerinde olduğunu düşünür ve nasıl bir sistemin gerekli olduğunu sorar. Sellars’ın öne sürdüğü gibi uyum ilişkisi *ima etme* bağlamında değil, *açıklama* ilişkisi bağlamında da düşünülebilir (Lehrer, 1990: 91).

Açıklamaya dayalı uyum ilişkisinde de inançların gerekçelendirilmesi, inanç sistemine ait diğer inançlarla ilişkisine bağlıdır. Bir inancın söz konusu teoride uyum ilişkisi içerisinde olabilmesinin iki yolu vardır. Birincisi, inanç hem açıklayan ya da bir şeyi açıklayan şeyin parçası olabilir hem de açıklanan ya da açıklanan bir şeyin parçası olabilir. Bu durumu örneklendirmek mümkündür: Bir adamın acı çekiyor biçimde davrandığını düşünelim. Onun davranışının nedeni için sahip olunan en iyi açıklama, adamın bu zihinsel durumda olmasıdır (Lehrer, 1990: 92). Bu türden bir teoride tüm inançlar açıklayıcı rollerine göre gerekçelendirilir. Ancak problem, açıklamayı sağlayacak inançları neyin gerekçelendirdiğidir. Söz gelimi şu an ki pozisyonumda düşmememi, bir sandalye de oturuyor olmam açıklayabilir. Bazı açıklayan açıklanamazlar ve açıklanamayan açıklayıcılar da söz konusudur. Sözelimi birincisine örnek olarak “duyu verileri”, ikincisine örnek olarak doğaüstü olaylar verilebilir (Lehrer, 1990: 93). Sözü edilen sistemde uyum ilişkisi için “tutarlılık” yeterli değildir. Bu yüzden,uyum ilişkisine, tutarlılık koşuluna ek olarak bir şeyler ilave edilmelidir. Bu

durum şöyle açıklanabilir. Yukarıda açıklayıcı uyuma ilişkin olarak y-y şeklindeki inançlardan oluşan bir kümenin de tutarlı olabileceğinden bahsettik. Bu durumu Lehrer şöyle genişletir. Bir küme de yer alan inançlar arasında tutarlılık ilişkisi olmalıdır. Ve inanç sistem içerisinde açıklayıcı rolünü de yerine getirmelidir. Ancak bu sayılanlara ek olarak, inanç ona karşıt olan herhangi bir şey tarafından daha iyi açıklanmamalı ve sistemde çelişkili bir daha iyi açıklayıcı olmadığında sistem uyumludur. Bunun yanında daha iyi açıklayıcı bir sistemin de dışarıda bırakılması için şu şema önerilir:

“Bir C sistemi, S tarafından anlaşılan inançların sistemleri arasında maksimum açıklayıcı uyuma, ancak ve ancak bu tür sistemler arasında daha iyi açıklayıcı uyuma sahip hiçbir sistem yoksa sahiptir.” (Lehrer, 1990: 95-96)

O zaman diyebiliriz ki uyum, tutarlılığa ek olarak açıklama görevi de yerine getirildiğinde sağlanır. Ancak şimdi bir durumu düşünmeliyiz. Diyelim ki bir öğrenci, matematik sınavından 100 almıştır. Bu durumda T kümesi içinde: öğrenci matematiğe ilgilidir, öğrenci ilgili olduğu için bu derse düzenli çalışır, öğrenci sözü edilen sınava 10 gündür sıkı bir şekilde hazırlanmaktadır, önermeleri yer alır. P kümesi içinde ise: öğrenci, sınav sorularını önceden görmüştür, öğrenci önceden gördüğü soruları ezberlemiştir dolayısıyla öğrenci soruları hızlı bir şekilde çözmektedir, önermelerinden oluşsun. Öğrencinin sınavda iyi not almasına ilişkin olarak iki küme de gerekçelendirme sağlamaktadır. İnançlar birbiri ile tutarlılık sergilediği gibi, birbirini açıklamaktadır da. Ancak yukarıda belirlenen daha iyi uyuma sahip küme nasıl belirlenecektir? P ya da T kümelerinden hangisinin öğrencinin 100 almasına ilişkin olarak daha iyi bir açıklama sunduğu söylenmelidir? Burada kümelerin söz konusu inançla ilgili olarak çıkarım ilişkisi sergileyip sergilemediğine bakılması gerektiği de söylenebilir. Ancak her iki küme de söz konusu inancın mantıksal birer sebebi konumunda olabilir. Bu yüzden açıklama ilişkisinin, uyumun doğasını açığa çıkarmak söz konusu olduğunda çok da başarılı olduğu söylenemez.

3.6.Uyumculuğu Destekleyen Argümanlar

Uyumculuğu destekleyen argümanlar düşünüldüğünde, epistemolojiciler, genellikle bu argümanları iki sınıfta incelerler. Argümanlar, uyumun gerekçelendirme için yeterli olduğuna ilişkin ve uyumun gerekçelendirme için gerekli olduğuna ilişkin olarak sınıflanır. Uyumun gerekçelendirme için yeterli olduğunu göstermeyi amaçlayan önemli bir argüman: Artan Olasılık Argümanı (The Argument from Increased Probability) olarak ifade edilir. Uyumun, gerekçelendirme için gerekli olduğuna dair

argümanlar ise şunlardır: a- Yalnızca inançlar diğer inançları gerekçelendirebilir (Only Beliefs can Justify Other Beliefs), b- Gerekçelendirilmiş arka plan inançlarına ya da Gerekçelendirilmiş meta inançlara ihtiyaç (The Need for Justified Background Beliefs or Justified Meta Beliefs). İlk olarak uyumun gerekçelendirme için yeterli olduğunu göstermeyi hedefleyen argüman olan “Artan Olasılık Argümanı”na bakmak yerinde olacaktır.

3.6.1. Artan Olasılık Argümanı

Peter Murphy (2006) çalışmasında, uyumculuğa ilişkin olarak başta yeterlilik için bu argümanı sunmaktadır. Murphy, C.I. Lewis’in *In An Analysis of Knowledge and Valuation* isimli eserinde bunu ortaya koyduğunu ve bunun çok tartışıldığını ifade etmektedir. Söz konusu durum şöyle ortaya konulabilir:

“Bazı olaylar hakkında örneğin, Nancy’nin dün geceki partide olduğuna ilişkin olarak birkaç şahit tanıklık etmektedir. Ancak şahitler bu tür şeyler hakkında güvenilmezdirler. Dahası onlar birbirinden tamamen bağımsız olarak tanıklık etmektedirler, başka bir deyişle herhangi bir şahidin tanıklığı, diğerini herhangi bir şekilde etkilememektedir. Lewis’e göre bu tanıkların ifadelerinin uyumu, üzerinde anlaşmaya varılacak olan şeyin yüksek ihtimalini ortaya koymaktadır.” (Murphy, 2006)

Murphy (2006) bu noktada bir genelleme yaparak bu argümanı ortaya koymaya çalışır. Ona göre, her ne zaman birkaç güvenilmez kaynak, birbirinden bağımsız olarak çalışır ve benzer bulgularda birleşirler ise, bu bulgunun doğru olma ihtimalini artırmaktadır. Murphy’ye benzer şekilde Öztürk bu argümanı ifade eder. Ona göre bu argüman şunu söylemektedir. “Bir inanç sisteminin uyumlu olması, o inanç sisteminin büyük olasılıkla doğru olduğunu gösterir(Öztürk, 2014: 56).” Eldeki argümanı daha açık hale getirmek için şu örneğe başvurur:

“Bir cinayet olayı hakkında birbirinden bağımsız olarak aynı ifadeyi veren iki tanığı düşünelim. Bu tanıkların güvenilir olduğunu varsaymasak bile, birbirlerinden habersiz aynı ifadeyi vermeleri, ifadelerin birbiri ile uyum içerisinde olması, tanıkların olayla ilgili iddialarının doğru olma ihtimalini oldukça destekler.” (Öztürk, 2014: 56)

Öztürk, uyum ilişkisi ile önermelerin doğru olma ihtimali arasında böylesi bir pozitif ilişki var ise, o zaman uyum ilişkisinin varlığı ile gerekçelendirme arasında da

bir paralellik olduğunu savlar (Öztürk, 2014: 57). Bu ise uyum ilişkisinin gerekçelendirme için yeter sebep olduğunu gösteren bir durumdur.

Bu argümanın eksik yönleri söz konusudur. Her ne kadar argüman bu şekilde ortaya konulmuş olsa da birçok eksiklikten dolayı suçlanmıştır. Bu eksikliklerden bazıları şöyle ortaya konulabilir. Argümanda yer alan örneklerde tanıkların ifadeleri, temelci pozisyonda rahatlıkla yorumlanabilir. Temelcilerin yorumuna göre, bir tanığın ifadesi, başka bir inanca ya da gerekçelendirilmeye ihtiyaç duymaksızın haklıdır. Bunlar kolaylıkla temel inanç olarak da düşünülebilir. Nihai olarak temel inançlardan kurulu bir zincir olduğu için en başta yer alan inanç da temel inanç olarak yorumlanabilir ve bu görüntü temelci bir görüntüdür. Ancak bu noktada bir durumun göz önüne alınması gereklidir. Söz konusu inançlar, tek tek incelendiğinde, bu inançlar herhangi bir gerekçeli olma ya da gerekçelendirilme iddiası taşımamaktadırlar. Örneğin yukarıda yer alan iki durum da düşünüldüğünde, tanıkların birbirinden tamamen bağımsız olarak sunmuş oldukları ifadeler, bir temel iddiası taşımamaktadırlar. Yani iki farklı tanık “X suçludur.” diye ifade verdiğinde, tanıkların x’e ilişkin iddiaları, temel olma iddiasında değildir. Temelcilerin iddia ettiği gibi, x suçludur ifadesi temel olsa bile, yeterlilik argümanı tam olarak tek tek inançlara ilişkin olarak bir şey söylemez. Aksine ortaya konulmuş olan inançların tek tek gerekçelendirilmeye ihtiyaç duymaması hakkında da bir şey söylemez. Diyelim ki, inançlar tek tek gerekçelendirmeye ihtiyaç duymayan temeller olsunlar, acaba yeterliliğe ilişkin bu karşı çıkış tek tek inanç kümesinde yer alan inançlara ilişkin bir karşı çıkış mıdır, yoksa inanç kümesi hakkında mı bir karşı çıkıştır? Eğer bu itirazlar inanç kümesi hakkında bir iddiada bulunuyorsa temelcilerin itirazı yersizdir. Çünkü inanç kümesinin uyumu ile gerekçelendirme arasında yer alan bir bağdan söz ediliyorsa, o zaman, inançların tek tek değerlendirilmesi bu argümanı geçerli kılmamaktadır. Şimdi söz konusu itirazı daha açık hale getirelim.

Uyumun, gerekçelendirme için yeter sebep olduğunu iddia eden argümanı yeniden yorumlayalım. Teleskopların yeni icat edilmeye başlandığı dönemleri düşünelim. Bu dönemde insanların, Ay üzerinde herhangi bir leke bulunmadığı, Ay’ın mükemmel bir parlaklık sergilediği yönünde inançları bulunmaktaydı. Ay’da dağların, su kütlelerinin olmadığı inancı söz konusu idi. Böylesi bir dönemin sonucunda yavaş yavaş teleskoplar icat edilmeye başlanır. Bir bilim grubu, Ay’ın sözü edilen durumunu araştırmak için, birbirinden bağımsız ve birbirinden habersiz üç araştırmacıyı görevlendirirler. Üç farklı araştırmacı, t yılında birbirinden bağımsız olarak, farklı ülkelerde yapmış oldukları üç farklı teleskop ile ayı gözlemlemeye başlamışlardır. t

yılında yapmış oldukları gözlemler neticesinde, üç farklı araştırmacı da Ay'ın yüzeyinde bir bulguya ulaşamamışlar ve inançlarını açıkça dile getirmişlerdir. Bu inançlardan haberdar olan bilim çevresi, "Ay pürüzsüzdür." şeklinde bir sonuca ulaşır. Ay'ın pürüzsüz olduğuna dair inançları şu inançlarının birlikte uyumu çerçevesinde şekillenmiştir:

A kişisi "Ay'ın yüzeyinde su tabakası yoktur."

B kişisi "Ay'ın yüzeyinde dağlar yoktur."

C kişisi de "Ay'ın yüzeyinde farklı bir kütle yoktur." şeklinde inancını ortaya koymuştur.

Bu üç kişinin inançları çerçevesinde, bilim çevresinin, Ay'ın pürüzsüz olduğuna dair inancının doğru olma olasılığı artmıştır. Bu örnekte yer alan araştırmacıların önermelerinin gerekçelendirmelerini bir kenara bırakalım ve önermelerini, birer inanç olarak ele alalım. A, B VE C araştırmacılarının önermeleri birbirinden bağımsızdır. İnançları birlikte bir uyum sergilemektedirler ve Ay'ın yüzeyine ait inanca gerekçelendirme sağlıyor görünmektedirler. Hatta bu uyum ilişkisi ile inancın doğru olma olasılığı artmış görünmektedir.

Şimdi temelcilere yaptığımız itirazları düşünelim. Temelciler, bu inançların her birinin birer temel olma iddiasında bulduklarını iddia etmektedirler. Ya da inançları temel olarak düşünmenin önünde bir engel olmadığını savunurlar. Ancak Ay'ın yüzeyinde su kütlesi olmadığı yönünde bir inanç ilk başta bir gerekçelendirmeye ihtiyaç duymaktadır. Yukarıda yer alan örneklerde tanıkların ifadeleri de bir şekilde gerekçelendirilmiştir. Oysa temel inançlar gerekçelendirilmeden muaftırlar. Diyelim ki bu örnek temel inanç türünden bir örnek değildir. Bu inançlar gerekçelendirilmiştir. O zamanda temel olmayan bu gerekçelendirilmiş olan inançlar, Ay'ın yüzeyinin pürüzsüz olduğu yönünde bir inanca, uyum ilişkisi ile gerekçe sağlarlar. Bu durumu nasıl değerlendirmek gerekmektedir? Temelciler, bazı gerekçeli temel olmayan inançların uyumunun gerekçelendirme sağladığını ve bir inancı bilgi mertebesine yükseltebileceğini kabul edecekler midir?

İkincisi duruma bakacak olursak, bu argüman tek tek inançlar hakkında konuşmuyor görünmektedir. İnançların birlikte oluşturmuş olduğu küme, yani yukarıdaki örnekte yer alan üç farklı inancın birlikte, bir inanç ağı halinde, söz konusu inancın doğruluğunu arttırıyor olduğu açıktır. O nedenle inançların tek tek temel olması

söz konusu değildir. Ki bu inançların hiçbirinin tek başına, diğer inanca gerekçe sağlayabileceği düşünülemez. Söz konusu inanç, bu inançlardan herhangi birinin doğrudan sonucu da değildir. Bu inançlar bir küme halinde inanca gerekçe sağlamaktadırlar. Oysa temelci bir örnek düşünüldüğünde, bugünün salı olmasının bir sonucu yarının Çarşamba olacağıdır. Yarının Çarşamba olacağına dair inancım için, bugünün Salı olması bir temel teşkil etmektedir. Başka herhangi bir inanca ihtiyaç yoktur.

Temelcilerin itirazı şu açıdan değerlendirilmelidir. Birtakım gerekçeye ihtiyaç duymayan inançların, yani temel olduğu iddia edilen inançların oluşturduğu bir küme neticesinde oluşan uyum ilişkisi de doğruluk olasılığını arttırabilir. O zaman temelcilerin itirazı haklılık taşır. Yukarıda yer alan örnekte bu türden temeller her ne kadar söz konusu olmasa da böyle bir küme karşısında uyumcuların takınacağı tavır da merak konusudur.

3.6.2.Uyumun Gerekçeleştirme İçin Gerekli Olduğuna Dair Argümanlar

Şimdi, uyumun gerekçeleştirme için gerekli olduğunu göstermeyi hedefleyen argümanlara bakacağız.

3.6.2.1.Yalnızca İnançlar Diğer İnançları Gerekçelendirebilir

Bu argüman çoğunlukla anti temelci argüman olarak ortaya konulur. W.Sellars ve D.Davidson argümanı çalışmışlardır. Hatta Öztürk bu argümanın Sellarscı dilemmaya dayandığını vurgular (Öztürk, 2014: 57). Bu argüman kabaca şunu söylemektedir: Dış dünya hakkında inançlarımızı gerekçelendiren şey, algısal durumlardır. Ama algısal durumlar ya onların nesnelere sahip olan durumlardır ya da değildirler. Kavramsal ve önermesel inançların, kavramsal ve önermesel olmayan duyusal deneyimlere başvurulması için hiçbir yol söz konusu değildir. Kavramsal ve önermesel olmayan herhangi bir şeye başvurulması için haklı çıkmasının bir yolu yoktur. Bu karakterdeki herhangi bir çıkarım inanç için temel olmayacaktır. Gerçekten yalnızca çıkarımsal ilişki içindeki inançlar (ya da inançlardan farksız nitelikteki önermeler) ve bir şeyin doğru olduğunu düşünmemiz için bir neden sahibi aynı düşünce, söz konusu iddianın birtakım nedenlerinin bir çıkarımını içermekte gibi gözükmesi nedeni ile çıkan sonuç şudur ki inançlar yalnızca diğer inançlar tarafından haklı kılınabilir. Bu durum aynı zamanda uyumculuğun merkezi savıdır da. Bilgi kuramsal bir gerekçelendirmenin temel dayanağı inançlar ile birtakım dışsal etmenler arasındaki ilişkiden ziyade inançların kendi aralarındaki ilişkilerdir

(Bonjour, 2010: 186). Bu tezi daha genel bir ifade ile söyleyecek olursak, inançların gerekçelendirilmesi söz konusu olduğunda, bu görevin altından kalkmanın yolunun inançlar arasındaki mantıksal ilişki ve uyum ilişkisi olduğu yönündedir. Algılarımız ya da herhangi bir duyu içeriği, önermesel ya da inanca ait bir durum olmadığı sürece gerekçelendirme işlevini yerine getiremez. Bu gerekliliğe, uyumculuk karşıtları, izolasyon ya da dış dünyadan yalıtık olma itirazı ile karşı çıkacaklardır.

3.6.2.2. Gerekçelendirilmiş Arka Plan İnançlarına ya da Gerekçelendirilmiş Meta İnançlara İhtiyaç

Bu argüman kabaca, genel olarak şunu söylemektedir. Dış dünya hakkında bizim inançlarımız, sadece bazı gerekçelendirilmiş arka plan inançları mevcutsa gerekçelendirilir (Murphy, 2006). Bonjour'dan aktarıldığı üzere:

“...; dış dünyadan edinilen verinin, gözlemsel inançlar üzerinde epistemik bir etkisi olduğunu iddia edeceksek, gözlemsel bir inancın bilişsel olarak kendiliğinden oluşan bir inanç olduğuna dair meta- inancımız da söz konusu inancın bir gerekçelendirmesinin bir parçası olmalıdır.” (Arıkan Sandıkcıoğlu, 2016: 413)

Uyumcular, dış dünya hakkında sıradan (prosaic) gerekçelendirilmiş inanç çağrısı yaparlar, önümde bir bilgisayar vardır türünden bir önerme, sadece aydınlatma normal, gözlerim düzgün çalışıyor, bana herhangi bir oyun yapılmıyor ve bu gibi diğer durumlara ilişkin inanmamda gerekçelendirilmiş isem yukarıda yer alan inanca inanmakta haklıyım. Bu uyum ilişkisinin gerekçelendirme için gerekli olduğuna vurgu yapan bir argümandır.

3.7. Uyumculuğa Yönelik Bazı İtirazlar

Uyumculuğa karşı itirazlar düşünüldüğünde, epistemolojiciler, uyumculuğu destekleyen argümanlara benzer bir biçimde genellikle uyumun gerekçelendirme için yeterli olmadığına ilişkin, uyumun gerekçelendirme için gerekli olmadığına ilişkin ve uyumun gerekçelendirme için ne gerekli ne de yeterli olmadığına ilişkin olmak üzere üç sınıfta itiraz geliştirirler. Yeterliğe karşı itirazlar; girdi ve izolasyon itirazı ile alternatif tutarlı sistemler itirazı ve gerekliliğe karşı bazı itirazlar ise önsöz paradoksu ve karşı örnekler olarak sınıflanır.

3.7.1. Girdi ve İzolasyon İtirazı

Girdi ve izolasyon itirazını, kabaca, inanç sistemlerinin gerekçelendirme için, dış dünyadan herhangi bir girdiye ihtiyaç duymadığı, dolayısıyla dış dünyadan izole, kendi üzerine kapalı bir sistemin bağımsız bir dünya hakkında bilgi oluşturamayacağı, bu durumda uyumun, bilgi için yeterli olmadığı yönünde bir itiraz olarak düşünmek mümkündür.¹⁸

Uyumcuların iddiasına göre uyum, gerekçelendirmenin tek temelidir. Uyumcular, gerekçelendirmeyi birinin inandığı önermeler arasındaki ilişkinin bir konusu olarak tanımlamışlardır. Bir inanç sisteminin uyumu, dolayısıyla da gerekçelendirilmesini, yalnızca sistem içerisinde yer alan bileşenlerin konusu haline getirmişlerdir. Bu bileşenlerin de sadece inançlar olması, dış dünyadan herhangi bir girdiye müsaade edilmediği yönünde eleştirilere kapı aralar (Pollock ve Cruz, 1999: 74). Uyum ilişkisi ile kazanılmaya çalışılan gerekçelendirme, aynı zamanda dünyanın da betimlemesini amaç edinir. Ama dış dünya ile bir temasta bulunmaksızın, bu dünya nasıl betimlenir? Bu türden bir sistem, bilgiye nasıl aracılık eder? Böyle bir karşı çıkış göz önüne alındığında, dünyadan bir girdi almayan ve dolayısıyla izole bir sistemin dünyayı betimlemesinin bir nedene dayanmaksızın kazara ya da mucize eseri mümkün olacağı söylendiğinde, inancın gerekçelendirilmesi epistemik olarak söz konusu olamayacağı için sistem içerisindeki bazı unsurların dış dünya ile temas halinde olmaları ve etkilenmeleri gereklidir (Bonjour, 1985: 108). Uyumculuğa yöneltilen itirazlarla yüzleşebilecek bir uyumcu teorinin ortaya konulmasında, en önemli güçlüklerden biri, uyumculuğun genel çizgisinden ayrılmadan bilişsel sistem içerisine dış dünyadan girdilerin nasıl dâhil edilebileceğinin belirlenmesidir (Bonjour, 1985: 111).

3.7.2. Alternatif Tutarlı Sistemler Argümanı

Yukarıda yer alan bölümde Bonjour'un, epistemik olarak bir inanç sisteminin, iç uyumu tarafından gerekçelendirileceğini öne sürdüğünü söyledik, ancak bu türden bir temyiz, benzersiz gerekçelendirilmiş inanç sistemlerine ulaşmamızı sağlayamaz. Çünkü her zaman uyum kavramlarıyla, sonsuz sayıda ve eşit derecede farklı uyumsuz olmayan inanç sistemleri olacaktır. Gerçek dünyadan büyük farklılaşan en azından pek çok olası dünyanın olabileceği ortadadır (Bonjour, 1985: 107). Uyumun, yalnızca tutarlılığa dayandığı durumlarda alternatif sistemler itirazı oldukça dikkate değerdir. Ancak

¹⁸Söz konusu itiraz ve Bonjour'un bu itiraza yönelik "Gözlemsel Koşul" kavramı üzerinden vermeye çalıştığı cevabı içeren Türkçe literatürde bir yazı için bkz. (Arıkan Sandıkcıoğlu, 2016: 405-421).

özelikle çıkarımsal ilişkiler ve açıklayıcı ilişkiler gibi yüksek tutarlılığı sağlayan durumların eksik olması dolayısıyla bu sistemler düşük ölçüde bir tutarlılığa sahip olacağı göz önüne alınmalıdır. Ama yine de bu itiraz Bonjour'a göre güçlüdür (Bonjour, 1985: 107-108).

3.7.3. Önsöz Paradoksu

Söz konusu karşı çıkış, uyumculuğa, “mantıksal tutarsızlık” üzerinden yapılan bir itirazdır. Bu itiraz bir örnek üzerinden kabaca ortaya konulur. Bir tarihçi hayatı boyunca önemseydiği bir kitap projesini bitirmeye çalışır. Bu süreçte her bir iddiasını defalarca gözden geçirir. Kitabında ileri sürdüğü her önermeyi çok kez kontrol eder ve her iddiasının haklı olduğuna dair gerekçeli bir inanca sahiptir. Ve sonunda da kitabını çıkarır. Ancak tarihçi her tarihçinin hata yaptığının farkındadır ve aynı zamanda en az bir hatası mutlaka olduğuna dair bir inanca sahiptir. Bunun üzerine kitabının önsözünde peşinen, en az bir önermenin yanlış olabileceğine vurgu yapar. Sözü edilen şartlarda tarihçinin inanç setinin gerekçelendirmesinde bir sorun görünür mü? Tarihçinin inanç kümesine yönelik olarak gerekçelendirmeden yoksun olduğunu söylemek uygun mudur (Murphy, 2006)? Bu durumda inanç kümesi mantıksal tutarsızlık sergileyecektir. Paradoks şöyle açığa çıkarılabilir: İnançlarım arasında en az biri yanlıştır. (Bu inancım dışarıda tutulacak.) Bu cümle aslında küme de yer alan inançların en az birinin yanlış olduğunu iddia etmektedir. Ancak söz konusu resmin gerekçelendirme için sorun teşkil etmediğini ileri sürmek, uyum ilişkisinde önemli bir unsur olan tutarlılığın gerekmediğini dolayısıyla da gerekçelendirme için uyumun gerekli olmadığını öne sürülmesine işaret etmektedir.

3.7.4. Karşı Örnekler

Başka inançlara dayanmayan, çıkarımsal olmayan inançların varlığı, uyumculuğun karşı örneklerine işaret eder. Kendiliğinden gerekçeli birtakım inanç örneklerinin varlığı uyumun gerekmediğinin işaretidir. Acı çektiğimize dair içsel inançlarımız ya da “bir şey banadır şeklinde görünür” türünden iç gözlemsel inançlar bu tür karşı örneklere örnektir (Murphy, 2006). Bu tür inançlar herhangi bir inanca dayanmaz ya da birtakım inançlardan çıkarılmamıştır.

SONUÇ

Rasyonel olduğumuzu düşündüğümüze göre, bildiğimizi iddia ettiğimiz her durumda, nasıl bildiğimizi de açıklayabilmemiz gereklidir. Biliyorum dediğimiz bir koşulda,“Nasıl biliyoruz?”sorusu karşısında verilebilecek cevaplar,“bir şekilde biliyorum, nasıl bildiğimi bilmiyorum ama biliyorum, bana öyle geliyor, bildiğimi düşünüyorum. vb.” türünden cevaplar olamaz. Biliyoruz demek, bildiğimizi iddia etmek ya da varsaymak kolay değildir. Bizler gerekçelerimizi ortaya koymak durumundayız. Bu durum sadece kendimizi bildiğimize inandırmak için değildir. Aksine bir muhatabı ikna etmek ya da bir şüphecini tehditle karşılaştığında bu tehditle başa çıkma durumu için de gereklidir.

Bizler, rasyonellik mücadelesinde, başka bir deyişle herhangi bir önermeyi bildiğimizi öne sürmemiz durumunda bir grup karşı çıkışla karşılaşırız. Bu karşı çıkışların önemli bir grubunu şüphecini itirazlar oluşturur. Sonsuz gerileme problemi bu türden bir itirazdır. Sözü edilen durum “bir ele sahibim”, “kuşlar uçar” gibi en basit kabullerimiz için dahi tehdit oluşturur. Problem, “biliyoruz” diyen öznenin inancını gerekçelendiren nedenlerin yapısına ilişkin talepte bulunur. Böylesi bir talep karşısında özne, bir trilemma ile karşı karşıya kalır. Zorunlu olarak ya trilemmayı reddetmek gerekir -ki bu bilmiyorum demek olacağından kabul etmesi imkânsız bir durumdur- ya da üç seçenekten birine sarılmak gerekir, ancak bu opsiyonlar hiç de makul değildir. Trilemma karşısında muhakkak ki bir kolu tutmak gereklidir. Ancak, seçenekler tek tek ele alındığında herhangi birini kabul edebilmek çok kolay değildir.

Uyumculuğu kabul etmek zordur.Uyumculuğa yapılan itirazlar da göz önünde bulundurularak, bazı itirazlar yapılması yerinde olacaktır. Başta uyum olmak üzere pek çok konu açık değildir. Uyumun ne olduğu sorunsalı, girdi kavramının belirsiz olmasından dolayı uyumun bileşenlerinin ne tür bir yapıda olduğu, inanç sistemi içerisine dış dünyadan verilerin nasıl dâhil edildiği gibi sorularacevap verilmelidir.

Uyum; mantıksal tutarlılık, ima etme ya da açıklama bağlamında ele alınabilir. Bu durumlar düşünüldüğü zaman uyumculuk tartışmada önemli bir konumda görünebilir. Ancak bu aldattıcıdır. Uyumun ne olduğunu ya da bu kavramlar üzerinden açıklanmasını bir kenara koyarak bir noktaya odaklanmalıyız. Uyumculara göre gerekçelendirme söz konusu olduğu zaman bir inançtan ziyade inanç sistemi önemli rol oynamaktadır. Tek tek inançtan ziyade inanç kümesi uyumlu olduğunda gerekçelendirmenin sağlandığı iddia edilir. Ancak tek tek inançlar gerekçelendirilmiş

olmadığı zaman, kümenin gerekçelendirilmesi nasıl mümkün olmaktadır? Temelciliğe yapılan itiraza benzer şekilde gerekçe iletebilmeleri için, nedenlerin de gerekçelendirilmiş olmaları gerekir. Ancak uyum ya da ortak bir gerekçelendirme, küme ile ortaya çıkıyor gibi görünür ve bu kabul edilebilir görünmemektedir. Nedenlerin gerekçelendirilip gerekçelendirilmemiş olduğuna bakılmaksızın, kümede bir gerekçelendirilme beklemek ne kadar makul görünmektedir? Bir hırsızlık davasına düşünüldüğünde, olaya ilişkin üç farklı ifade gerekçeli oldukları ölçüde inanç için bir kanıt sağlanacaktır. Temelsiz, dayanaksız, gerekçelendirilmemiş ifadelerin uyum sergilemeleri beklenebilir ancak bu kümenin gerekçelendirildiğini düşünmek için bir sebep yoktur. Küme içerisinde yer alan inançlar birbirini ima da etse, açıklasa da tutarlılık koşulu sağlansa da gerekçelendirmenin açığa çıkması için kümede yer alan inançlardan en az birinin gerekçeye sahip olması gereklidir. Bu nedenle uyumlu kümede gerekçelendirme koşulunun ortaya çıkacağı düşüncesi kabul edilemez. Dış dünyadan yalıtıklık itirazı da dikkate değerdir. Yine benzer biçimde, bir desteğin kendisini destekleyebildiğini söylemek makul bir öneri olarak görünmemektedir. Bir nedenin kendisine destek olabilmesi anlaşılammaktadır. Self destek durumu olarak da adlandırılan ya da ilk inanca dönme durumu olarak da bilinen bu durum, kısır bir döngüye yol açar. Uyumcular her ne kadar büyük bir inanç sistemi olduğunda, gerekçelendirme için bunun bir sorun teşkil etmeyeceğini ileri sürseler de küçük bir daireden ziyade daha büyük bir dairenin neden kabul edilmesi gerektiği konusunda çok da ikna edici iddiaları görünmemektedir. Bu nedenlerden dolayı uyumculuk iyi bir opsiyon olarak görünmemektedir.

Uyumculuğa benzer bir şekilde sonsuzcu teoride akla uygun değildir. Sınırlı ve sonlu varlıklar olan bizler tarafından sonsuz sayıda neden verebilmenin olası olduğunun söylenmesi şüphelidir. Açıkçası sonsuz sayıda bir nedenin var olup olmadığı bir kenara, bu kadar nedenin sınırlı bir zihin tarafından kavranıp öne sürülmesi de hiç makul görünmez.

Bu zorluklar göz önüne alındığında, görünen o ki gerileme ihtimalinden kaçınmanın, trilemma karşısında tutunulacak yegâne yol, gerilemenin önünü kesecek temel inançların belirlenmesi olacaktır. Bunu deneyen grup temelciler olsa da temelcilerin öne sürdüğü çözüm yolu da makul görünmez. İnançların belirli imtiyazlara sahip olma durumu problemlidir. Ancak elde başka bir seçenek olmadığı için ve bilmiyoruz demenin dayanılmaz ağırlığı nedeniyle birey, üçlemin bir yanında yer almak gerekliliği duyar. Gerileme probleminin tehlikesi ya da ciddiye alınması gerekliliği tam

da bu noktada açıkça belirir: Öznenin iki seçenek arasından -bilmiyorum ve trilemma- bir seçim yapması zorunludur. Bir tarafta kabul edilemez bir durum, diğer tarafta da hiç de makul görünmeyen üç seçenek arasında seçim yapmak zorunluluğu olduğu açıktır. Dolayısıyla bu bir ikilemdir ve bu ikilemle karşı karşıya kalma zorunluluğu gerileme probleminin ne kadar güçlü ve üzerine düşünülmesi gereken bir problem olduğunu açıkça gösterir.

Söz konusu ikilem karşısında bir tavır takınmak gereklidir. Rasyonel birey, ikilemin bir ayağını reddeder ve bu kez seçim yapması gereken bir trilemma ile karşı karşıya kalır. O zaman öncelikle yapılması gereken bu seçeneklerin tek tek ele alınarak makul ve makul olmayan taraflarının değerlendirilmesi ve nasıl ki bir ağaçta düşmek üzere olan bir birey, bir dala sıkı sıkıya sarılıyorsa, üçlemin sağlam bir dalına sıkı sıkıya sarılmak gereklidir. Ancak epistemoloji içerisinde sonsuzculuk ve uyumculuğun her ne kadar savunucuları olmuş olsa da iddiaları hiç de makul değildir. Aslında temelcilik de diğer iki opsiyondan çok da farklı değildir. Buna rağmen yine de sıkı sıkıya tutunulması gereken dal temelciliğidir. Nasıl ki her bir yapının başlangıcı, kurucu unsurları, temelleri varsa, evrenin tam anlamda bilinmese de -madde, enerji ya da ilahi bir dayanak- bir temeli varsa, hukukun temeli, dayanakları varsa, hatta evliliğin, tarihin, ahlakın nihai olarak dayandığı ana unsurları varsa bilgi yapısının da dayanakları, temelleri olmalıdır. Bu nedenledir ki belki de bu ikilem karşısında çözüm arayışlarının yolu ve şüpheli bir iddia karşısında rasyonel olduğumuzu iddia etmenin yolu, temelciliğin kabul edilip geliştirilmesine bağlıdır.

Temelcilik, çıkarımsal olmayan nedenlere odaklanmalıdır. Temel inançların bu yönüne vurgu yapılmalı, bu tür inanç örnekleri açıkça gösterilmelidir. Ayrıca bu inançların belirli imtiyazlara sahip olması korunmaya çalışılmalı, imtiyazların zayıflatılmasının temelciliği başarısızlığa uğratacağının unutulmaması gerekmektedir. Eleştirilerin sıklıkla bu imtiyazlara gelmesi, imtiyazların güçlendirilmesi gerektiğini gösterir. Bu bağlamda yapılacak yeni çalışmalarda ılımlı temelci bir savunudan ziyade katı temelci versiyonların geliştirilmesine odaklanılması gereklidir. Katı temelci pozisyonda, tündengelim, dikkati çeker. Çıkarım ilişkisinin tündengelim ile sınırlandırılmaz. Eğer böyle bir kısıtlama olsaydı, bilginin, öncüllerde içerilenin üzerinde genişletilemeyeceği açıktır. Eğer temel öncüller olgularla kısıtlanırsa, duyuşal durumların ötesine geçilmez. Bundan dolayı temelcilik, tümevarımı da kullanmalıdır. Ancak özellikle temelciler, iç gözlem ile ilgili önermelere odaklanmalıdır. Deneyimin rolü göz önüne alınarak, temel inançların ortaya çıkarılması amaçlanmalıdır.

Temelciliğe yapılan eleştirilere bakıldığında temel inançların sınırlılığı, keyfilik itirazı ya da Bonjour'un itirazlarına karşı çıkabilmek mümkündür. Bu karşı çıkış girişimlerinin bazılarında metin içerisinde yer verdik. Ancak Sellarscı Dilemma belki de en çok üzerine değerlendirilmesi gereken, üzerine eğilip incelenmesi, anlaşılması gereken bir itirazdır. Çünkü hem metnin anlaşılmasının zorluğu hem de itirazın anlaşılmasının zorluğu, itiraza cevap vermeyi ya da dilemmayı tam anlamıyla değerlendirmeye imkân vermemektedir.

Bu düşünceler neticesinde, öznenin bilmiyorum demesinin zorluğu ve dolayısıyla trilemmada yer alan bir kolu tutma zorunluluğu bizleri bir seçim yapma gerekliliğine iter. Olası seçeneklerden en makul olanı ise, temelcilik olarak görünür. Bu yüzden diğer seçeneklerden ziyade temelci pozisyona odaklanılarak, sonsuz bir gerilemeyle başa çıkma mücadelesi sergilenmelidir.

KAYNAKÇA

- Aikin, Scott F. (2011). *Epistemology and Regress Problem*, Routledge, New York.
- Arıkan Sandıkcıoğlu, Pakize (2016). “Bonjour’un Bağdaşıcılığında Duyu Deneyimlerinin Rolü”, FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), sayı: 22, s.s. 405-421.
- Aristoteles (2015). *İkinci Analitikler (üçüncü baskı)*, (çev. Ali Houshiary), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Audi, Robert (1998). *Epistemology: A Contemporary Introduction to the Theory of Knowledge*, Routledge, London and New York.
- Baç, Murat (2004). “Bağdaşıcılık” (Coherentism), Felsefe Ansiklopedisi içinde, Ahmet Cevizci (ed.), sayı 2, Etik Yayınları, İstanbul, s.s. 46-50.
- _____ (2007). “Epistemoloji”, Felsefe Ansiklopedisi içinde, Ahmet Cevizci (ed.), cilt 5, Babil Yayıncılık, İstanbul, s.s. 567-581.
- Batak, Kemal (2016). “Ernest Sosa’nın Temelci ve Bağdaşımçı Gerekleştirme Eleştirisi”, FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), sayı: 21, s.s. 271-286.
- Bonjour, Laurence (1976). "The Coherence Theory of Empirical Knowledge", *Philosophical Studies*, vol. 30, s.s. 281–312.
- _____ (1985). *The Structure of Empirical Knowledge*, Harvard University Press, Cambridge.
- _____ (1999). “The Dialectic of Foundationalism and Coherentism”, *The Blackwell Guide to Epistemology*, John Greco and Ernest Sosa (ed.), Blackwell, Oxford, s.s.117-142.
- _____ (2010). *Epistemology: Classic Problems and Contemporary Responses (ikinci baskı)*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham.
- Cling, Andrew D. (2008). “The Epistemic Regress Problem”, *Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition*, Vol. 140, No. 3, s.s. 401-421.
- _____ (2009). “Reasons, Regresses, and Tragedy: The Epistemic Regress Problem and The Problem of The Criterion”, *American Philosophical Quarterly*, Vol. 46, No. 4, s.s. 333-346.
- Cottingham, John (2003). *Akılçılık*, (çev. Bülent Gözkan), Doruk Yayıncılık, Ankara.
- Çüçen, Abdülkadir (2001). *Bilgi Felsefesi*, Asa Kitabevi, Bursa.
- Descartes (2014). *Meditasyonlar (üçüncü baskı)*, (çev. İsmail Birkan), BilgeSu Yayıncılık, Ankara.

- _____ (2016). *Meditasyonlar*, (çev. Engin Sunar), Say Yayıncılık, İstanbul.
- Gültekin, Ahmet C. (2014). “Çağdaş Epistemolojide Temelci Yaklaşımın Getirilen Eleştiriler ve Dışsalıcı Çözümler”, *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 7(2), ISSN 1309-1328, s.s. 43-61.
- Fantl, Jeremy (2003). “Modest Infitism”, *Canadian Journal of Philosophy*, 33(4), s.s. 537-562.
- Fumerton, Richard (2006). *Epistemology*, Wiley- Blackwell, Oxford.
- Hasan, Ali and Fumerton, Richard (2016). "Foundationalist Theories of Epistemic Justification", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta (ed.), <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/justep-foundational/> (10.02.2017).
- Haack, Susan (1993). “Double-Aspect Foundherentism: A New Theory of Empirical Justification”, *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol. 53, No. 1, s.s. 113-128.
- _____ (2002). “A Foundherentist Theory of Empirical Justification” *Epistemology: Contemporary Readings*, Michael Huemer (ed.), Routledge, s.s. 417-431.
- Huemer, Micheal (ed.)(2002). *Epistemology: Contemporary Readings*, Routledge, London and New York.
- _____ (2010). “Foundations and Coherence”, *A Companion To Epistemology* (İkinci Baskı) içinde, Jonathan Dancy, Ernest Sosa, Matthias Steup (ed.), Malden: Wiley Blackwell, s.s. 22-33.
- Klein, Peter D. (1999). “Human Knowledge and the İnfinite Regress of Reasons”, *Philosophical Perspectives*, vol.13, s.s. 297-325.
- Lehrer, Keith (1990). *Theory of Knowledge*, Westview Press, Colorado.
- Leite, Adam (2005). “A Localist Solution to the Regress of Epistemic Justification”, *Australasian Journal of Philosophy*, 83: 3, 395-421, DOI: 10.1080/00048400500191974.
- Lemos, Noah (2007). *An Introduction to the Theory of Knowledge*, Cambridge University Press, New York.
- Neurath, Otto (1959). “Protocol Sentences,” *Logical Positivism* içinde. Ed. A.J. Ayer, Glencoe, IL: Free Press, s.s. 199-208.
- Mehdiyev, Nebi (2011). “Temelcilik”, *Çağdaş Epistemolojiye Giriş* içinde, Nebi Mehdiyev (ed.), İnsan yayınları, İstanbul.
- Murphy, Peter (2006). “Coherentism in Epistemology”, *İnternet Encyclopedia of Philosophy*, <http://www.iep.utm.edu/coherent/> (03.06. 2017).

- Olsson, Eric (2017). "Coherentist Theories of Epistemic Justification", The Stanford Encyclopedia of Philosophy, Edward N. Zalta (ed.), <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/justep-foundational/> (17.04.2017).
- Öztürk, Fatih S. M. (2014/2). "Temelcilik, Uyumculuk ve Sonsuz Gerileme Problemi", Felsefe Dünyası, Sayı 60, s.s. 44-66.
- Platon (1997). *Theaitetos*, (çev. Macit Gökberk), MEB Yayınları, İstanbul.
- Pollock, J., Cruz J. (1999). *Contemporary Theories of Knowledge (ikinci baskı)*, Rowman & Littlefield.
- Poston, Ted (2012). "Introduction: 'Epistemic Coherentism'", The Southern Journal of Philosophy, Volume 50, Issue 1, s.s. 1-4.
- _____ (2014). "Foundationalism", Internet Encyclopedia of Philosophy, <http://www.iep.utm.edu/found-ep/> (05.02.2017).
- Pritchard, Duncan (2014). *What Is This Thing Called Knowledge? (Üçüncü Baskı)*, Routledge, London and New York.
- Rescorla, Michael (2009). "Epistemic and Dialectical Regress", Australasian Journal of Philosophy, 87: 1, s.s. 43-60.
- Russell, (Arthur William) Bertrand (2017). *Felsefe Sorunları*, (çev. Vehbi Hacıkadiroğlu), Say Yayıncılık, İstanbul.
- Sosa, Ernest (1980). "The Raft and the Pyramid: Coherence versus Foundations in the Theory of Knowledge," Midwest Studies in Philosophy Vol. V, s.s. 3-25.
- Stern, Robert (2004). "Coherence as a Test for Truth", Philosophy and Phenomenological Research, Vol. 69, No. 2, s.s. 296-326.
- Steup, Matthias (1996). *An Introduction to Contemporary Epistemology*, Prentice Hall, New Jersey.
- Swinburne, Richard (2001). *Epistemic Justification*, Oxford University Press, New York.
- Uslu, Ferit (2011). *Epistemoloji Temel Metinler*, Hasan Yücel Başdemir (ed.), Hitit Kitap Yayınları, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Asım Dilmaçunal.

Doğum Yeri: Burdur/Merkez.

Lise: Burdur, USO Anadolu Lisesi.

Lisans: Denizli, Pamukkale Üniversitesi, Felsefe Bölümü (2009-2013).

Yüksek Lisans: Denizli,Pamukkale Üniversitesi, Felsefe Bölümü, Sistemik Felsefe ve Mantık Anabilim Dalı.

Çalıştığı Kurumlar:

Ahmet Nazif Zorlu Anadolu Öğretmen Lisesi, Öğretmen (2014-2015 Eğitim Öğretim Dönemi), Babadağ/DENİZLİ.

Bingöl Üniversitesi, Felsefe Bölümü, Araştırma Görevlisi (2015- devam ediyor).